

МАКЕДОНИЈА

100 години од Версај

Makedonija, Hrvatska i Europa

100 godina od Versaillesa

Македонски културен форум, Пула
Makedonski kulturni forum, Pula
Macedonian Cultural Forum, Pula

<i>Sunakladnici</i>	<i>Коиздавачи</i>
Makedonski kulturni forum, Pula “Josip Turčinović”, Pazin	Македонски културен форум, Пула „Јосип Турчиновиќ“, Пазин
<i>Za nakladnike</i>	<i>За издавачиите</i>
Aldo Kliman Nada Lakoseljac	Алдо Климан Нада Лакосељац
<i>Glavni i odgovorni urednici</i>	<i>Главни и одговорни уредници</i>
prof. dr. Teon Džingo , Institut za nacionalnu povijest – Скопје	проф. д-р Теон Џинго , Институт за национална историја – Скопје
Aldo Kliman , Makedonski kulturni forum – Пула	Алдо Климан , Македонски културен форум – Пула
<i>Uredništvo</i>	<i>Редакција</i>
prof. dr. Teon Džingo , Institut za nacionalnu povijest – Скопје	проф. д-р Теон Џинго , Институт за национална историја – Скопје
prof. dr. Todor Čepreganov , Sveučilište “Goce Delčev” – Štip	проф. д-р Тодор Чепреганов , Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Bлагоја Mirčevski , Predsjednik Vijeća makedonske nacionalne manjine Grada Zagreba	Благоја Мирчевски , претседател на Советот на македонското национално малцинство на Град Загреб
Aldo Kliman , predsjednik Makedonskog kulturnog foruma – Пула	Алдо Климан , претседател на Македонскиот културен форум – Пула
<i>Lektura radova na makedonskom jeziku</i>	<i>Лектура на илудовиите на македонски јазик</i>
Elka Jačeva – Ulčar	Елка Јачева–Улчар

Objavljivanje zbornika finansijskom su potporom omogućili
Savjet za nacionalne manjine pri Vladi Republike Hrvatske,
Istarska županija i Grad Pula

Објавувањето на Зборникот е овозможено со финансиска поддршка на
Советот за национални малцинства при владата на Република Хрватска,
Истарската жупанија и Градот Пула

МАКЕДОНИЈА

100 години од Версај

Makedonija, Hrvatska i Europa

100 godina od Versaillesa

Zbornik / Зборник

МАКЕДОНСКИ ПИРЕЈ

MAKEDONSKA PIRIKA

MACEDONIAN COUCH GRASS

Електронско издание

Elektronsko izdanje

2021.

Makedonski kulturni forum, Pula

“Josip Turčinović”, Pazin

URL: <https://www.makedonski-kulturen-forum.com>

ISBN 978-953-8031-67-0

ПРЕДГОВОР	7
Vera LALCHEVSKA: <i>Death of a Nation... or rather, of the International Society as We Thought we Knew It</i> . .	11
Никола ЖЕЖОВ: <i>Македонскојо прашање и ВМРО на Версајската мировна конференција</i>	49
Теон ЦИНГО: <i>Версајски (не)мир / Внатрешната македонска револуционерна организација како дел од италијанскиот надворешнополитички мозаик (1919 – 1934 година)</i>	65
Тодор ЧЕПРЕГАНОВ: <i>Македонскиот идентитет меѓу британскиот признавање и непризнавање</i> . . .	95
Иванка ВАСИЛЕВСКА: <i>Македонскојо прашање од Версај 1919 до АСНОМ 1944 година</i>	119
Драгица ПОПОВСКА: <i>Наративите за минатото и македонскиот идентитет</i>	143
Vedran OBUĆINA: <i>Makedonska pravoslavna crkva и 20. stoljeću – Povratak autokefalnosti?</i>	157
Љубомир ЦУЦУЛОВСКИ: <i>Деконструирањето на Република Македонија</i>	181
Елка ЈАЧЕВА-УЛЧАР: <i>Трикрајниот удар врз македонскиот јазик во последните три години (2017 – 2020)</i>	209
Nevena TRAJKOV: <i>Who is “Right”? Profiling the Right Wing in Macedonia and Europe</i> . . .	233

Стефан ВЛАХОВ-МИЦОВ: <i>Клучни прашања на македонската историја и психологија во антиката и средниот век</i>	255
Ана ДУКОСКА: <i>Македонското малцинство и иселеништво: колонијална историја или суштина на одмакедончувањето на Македонија</i>	277
<i>За авторите / O autorima / Index of Authors</i>	299

ПРЕДГОВОР

„Македонија – 100 години од Версај“ беше замислен како наслов на тркалезна маса која беше предвидена да се одржи во текот на 2020 година во Пула, Република Хрватска во организација на Македонскиот културен форум. Меѓутоа, имајќи ја предвид глобалната пандемија и ограничувањето на движењето, одлучивме идејата да ја одржиме жива и да ја преточиме во еден зборник на трудови. Суштината на овој, особено денес крајно актуелен научен амалгам, е да им се пристапи на Македонија и на Македонското прашање од современа перспектива, сто години по завршувањето на мировната конференција во Версај.

Версајската мировна конференција официјално била отворена на 18 јануари 1919 година и траела до 21 јануари 1920 година. Суштината на нејзиното свикување била организирање на европскиот континент по Првата светска војна и уредување на односите помеѓу победниците и поразените во глобалниот конфликт. На Конференцијата учествувале претставници на 32 држави и нации, распоредени во 52 комисији кои одржале 1646 седници. Доминантанта улога во текот на тие преговори ја имале Велика Британија, Франција, Соединетите Американски Држави и Италија, а како директен продукт на тој голем дипломатски собир беше создавањето на Друштвото на народите и склучувањето на Версајскиот, Сенжерменскиот, Нејскиот, Тријанонскиот и Севрскиот договор.

Иако одржувањето на Конференцијата кај бројни народи претставувало можност за остварување на нивните на-

ционални мечтаења, за Македонија и за македонскиот народ таа претставувала уште една етапа во низата разочарувања. Или, поточно, последната фаза во најкрвавата декада во македонската историја, декада во која на територијата на Македонија се воделе три војни, Првата и Втората балканска и Првата светска војна. Македонското прашање било присутно во многу мал обем во текот на работата на Конференцијата. Сите надежи што биле присутни кај бројните организации со македонски предзнак, како и кај поединците, кои посакувале создавање на една автономна Македонија, биле игнорирани, а подоцна и целосно отфрлени од страна на големите сили и на нивните балкански сателити. Едноставно, создавањето на автономна македонска држава на Балканскиот Полуостров имало своја превисока цена која ниту една држава не била подготвена да ја плати, па наместо тоа била потврдена, со мали корекции, поделбата на македонската почва и на македонскиот народ согласно со Букурешкиот мировен договор од 1913 година.

Во текот на тоа столетие, од 1920 до 2020 година, Македонија никогаш не била сметана како субјект, туку како објект за кој се преговара. Многу често Македонија и македонското прашање биле употребувани како аргумент при преговорите, наместо како засегната страна. Како и пред 100 години, така и денес, македонскиот идентитет претставува постојана мета на напади, на оспорување, на негирање, на омаловажување. Тоа е борба која изгледа дека нема свој крај, како да е попадната во некој маѓепсан круг во кој таа постојано, и секогаш одново се повторува. И таа борба честопати наликува на вампир кој секојдневно се буди и трага по својата жртва, по своето количество трагична македонска крв.

Свесни сме дека „Македонија – 100 години од Версај“, иако тоа го посакуваме, нема да биде глоговиот колец што треба, еднаш засекогаш, да биде забиен во срцето на вампирот на антимакедонизмот. Но, среќни сме што знаеме дека ова издание ќе претставува, барем, наш мал придонес кон повеќековниот македонски пркос, отпор и непокор.

Зборникот „Македонија – 100 години од Версај“ е составен од 12 научни трудови кои се објавуваат за прв пат и кои им пристапуваат на развојот на македонската држава и на македонската етногенеза, вклучително и на денешните актуелни општествено-политички состојби и процеси, од различни научни дисциплини. Би сакале да им се заблагодариме на авторите на трудовите кои ја претставуваат суштината и душата на овој зборник. Секој научен труд одделно претставува важен сегмент во сложениот социо-историски мозаик што се формира пред нас во ова електронско издание. Овде поместените изворни научни трудови се напишани на македонски, на англиски и на хрватски јазик. На Вера, Невена, Драгица, Елка, Иванка, Ана, Никола, Тодор, Стефан, Љубомир, Ведран и Благоја им упатуваме едно искрено, македонско, **сполај им**. За нивната храброст, решителност и непоколебливост. И затоа што без нивниот несебичен напор, за кој не беше предвиден никаков надомест, освен оваа благодарност, зборникот „Македонија – 100 години од Версај“ никогаш немаше да добие ваква висококвалитетна, репрезентативна научна форма.

Скопје, декември 2020 – март 2021

проф. д-р Теон Џинго

Vera LALCHEVSKA, PhD

UDK: 327.8”20” (479.7:495:497.2)

Balkans Team Leader

Green Jobs and Sustainable Development International Centre,
Geneva, Switzerland

DEATH OF A NATION...OR RATHER,
OF THE INTERNATIONAL SOCIETY
AS WE THOUGHT WE KNEW IT

(An intentional allusion to Arthur Miller’s *Death of a Salesman*)

Key Words:

***Macedonian, identity, history, language, human rights,
cultural heritage, cultural rights, genocide, crimes against humanity,
the right to self-determination, petitions.***

The Treaty of Versailles ending WWI was signed on June 28, 1919. Beyond its role in dismantling the Ottoman and Austro-Hungarian Empires, the Treaty of Versailles has been remembered in history for humiliating Germany to such an extent, that this so-called peace treaty left Germany no choice but to dream of revenge. “The Treaty of Versailles held Germany responsible for starting the war and imposed harsh penalties in terms of loss of territory, massive reparations payments and demilitarization. Far from the ‘peace without victory’ that U.S. President Woodrow Wilson had outlined in his famous Fourteen Points in early 1918, the Treaty of Versailles humiliated Germany while failing to resolve the underlying issues that had led to war in the first place.”¹ To be true, Germany lost 60,000 km² of its territory and 8 million of its inhab-

¹ “Treaty of Versailles,” History, History.com Editors, accessed on <https://www.history.com/topics/world-war-i/treaty-of-versailles-1>, A&E Television Networks Publishers on December 15, 2020. (Last Updated March 3, 2020 Original Published Date October 29, 2009)

itants; it was obliged to pay 20 billion gold-marks in reparations to France; it lost most of its mineral and agricultural production; its colonies were confiscated, and its military destroyed.²

But nothing that Germany lost compares to what Macedonia lost 99 years later, in two separate and equally tragic Agreements for Macedonia, signed on August 1, 2017 and on June 17, 2018 with Bulgaria and Greece respectively. These Agreements could be understood as the 21st century equivalent of a Versailles-like “peace” treaty, with the “slight” difference that no physical war was fought to achieve this “peace.” The other “slight” difference was that the losing party to these Agreements – Macedonia – much unlike the losing party to the Treaty of Versailles (Germany), was *not* a powerful state which had declared war with the aim to acquire territory. Quite the contrary. The Macedonia of the 21st century was simply a tiny little country barely surviving in a world of sharks, and dutifully obedient to the European Union that it so wanted to be a part of – precisely in order to survive. On the other hand, the two neighboring countries – Greece and Bulgaria, which, with the Treaty of Bucharest ending the Balkan Wars in 1913, had acquired more than half the territory of Macedonia (51% and 11% respectively) – had a reason to fear Macedonian membership to the European Union, lest ghosts from the past came back to haunt them. And these two EU Member States had a lot more to gain from signing an Agreement with Macedonia. Because by doing so, they would cement their territorial acquisitions forever and eliminate any possibility that the inhabitants they had acquired together with their new territories a century earlier, could start showing more allegiance to a Macedonia that would become part of the

² Chateau de Versailles Official Website, found at <http://www.chateauversailles.fr/decouvrir/histoire/grandes-dates/traite-versailles>

European Union. Their fear was that the freedom of movement of peoples between these three countries would inevitably reignite the ethnic, linguistic and cultural ties that bind their inhabitants in these territories. These inhabitants, you have well understood by now, are the Macedonians, which until a decade ago were recognized by the international community as the Macedonian minority in Greece and Bulgaria, but which designation has since become taboo – even in European Union diplomatic and political circles. To be sure, among these “democratic” elite, the sheer existence of such a Macedonian minority has been called into question.

The two Agreements Macedonia signed with Bulgaria and Greece under the pressure of the European Union do have one main thing in common with the Treaty of Versailles: *they humiliated Macedonia while failing to resolve the underlying issues that had led to the conflicts between these countries in the first place.* The “underlying issues” in question are the denial (on behalf of Bulgaria and Greece, as well as on behalf of other Members States of the European Union), of the existence of a separate ethnic Macedonian people with its own identity, language and history. And rather than resolve them as they should in a post-WWI and WWII world in which the United Nations is by now well-established and in which human rights supposedly flourish (for example by recognizing the Macedonians and offering a public apology for the century-old denial and for the violations and atrocities committed accompanying this denial, or by launching a Commission of Inquiry or a Truth and Reconciliation Commission), the Agreements at hand actually re-inforce these underlying issues. They reinforce the denial of the existence of an entire people – their identity, language and history – leaving, yet again, a country and a people with the burning desire of revenge. *Comme quoi ne cesse de se répéter.*

The reinforcement of this century-old issue (known as the “Macedonian Question” in the 20th century) is committed by exacerbating and internationalizing its main root cause – the denial of ethnic identity, language and history – through the weapon of conditions for membership. Indeed, times have somewhat changed – as in the 21st century we no longer use weapons of mass destruction as a theory of deterrence. Nowadays, the ultimate weapon of deterrence is the threat of isolation, which has given members of regional and international organisations such ubiquitous powers (through the veto mechanism), that it has turned them into dictators in their own dominions, imposing heinous conditions at their whim, on poor little outsiders begging at the door to come in. In essence, nothing has changed. It is still the powerful who dictate the weak, but through ever more astute, indirect means and ways, and without ever so much as strategically inducing a suicidal checkmate upon the weak through a well-devised plan of conditions (which are de-facto extortions). Twisting, as it were, the arm of the weak until they give in on their own. And this is indeed what happened in the case of Macedonia.

To be true the two Agreements forced upon Macedonia are a “game changer” in the realm of the international political world order, and even more importantly, in the sphere of international political negotiations. Why? Because they do not negotiate territory, but rather pre-empt the possibility of such a negotiation, by erasing the cultural rights of an entire people – not just of a minority but of an entire people who live in an independent and sovereign state, and who compose the majority population of that state. Cultural rights being at the heart of the survival of minorities, and also integral part of the right to self-determination, we can conclude what this means. By trampling on the cultural rights of a minority and of an entire people, these Agreements forego the

right of a people to “self-determination”– which 100 years ago was considered the basis for the right of a people to a territory. By doing so, they erase two postulates on which the international political world order has thus far resided: the right to self-determination of a people (and thus, implicitly, the right to their territory), and the principle of collective cultural rights. Those are the foundations of nation-state. So why a “game-changer”? Because they are a form of a pre-emptive strike, targeting not the physical property of the other, such as its territory, but rather, the its intangible wealth: its cultural heritage, its identity, its language and history. With the new rules of the game, the right to self-determination – of which collective cultural rights are an integral part, and which once liberated colonies from the European yoke – has ceased to shine. “Europe” has finally found a way to circumvent this esteemed principle which dominated international relations and law relations in the 20th century.

Henceforth, there will be no need to fight with weapons for territory. It will suffice to prove that a certain people living in a certain territory simply does not exist. Their language is a dialect of the neighboring state, their history has been borrowed from that and the other neighboring state, and their identity was merely invented on the basis of these two neighboring states. Therefore, their territory simply does belong to them – as would belong a territory to a people on the basis of the principle and right to self-determination of a people. Simply put, there is no such “people” : the dismantling of their collective cultural identity is the key to robbing them of their right to self-determination – and thus to their territory. So when the third neighbouring country comes up with Agreement No. 3 that effectively divides the territory among the three neighbouring countries, it will be applauded by the international community as a “final peace agreement” that settles the “issue.” Much like what already happened in 1913.

What humiliated Macedonia more than anything, was the fact that its very own government capitulated without even setting forth the interests of its own peoples, and without even putting their rights down on the table. In fact, it gave in to monstrous requests without even considering its own people's basic and unalienable human rights. And without considering other avenues of resort. Needless to say, no war was fought to save the cultural rights of Macedonians – their right to their history, language or identity – and their right to self-determination. These two Agreements they represented – to most of the population – the beginning of the end of the Republic of Macedonia. They were signed in a cowardly fashion, so as to secure membership in what is clearly no longer considered a prestigious club (as the Brexit example quite clearly showed us, not to mention, most recently, the mismanagement of the Corona virus, and the handling of the Catalonian request for independence). And Much like in the process of “hazing,” when freshman boys and girls entering college in the United States are told to commit or perform obscene acts and illegal rituals, in order to become members of a fraternity or a sorority. This comparison is not an exaggeration - the European Union behaves in many ways like a typical fraternity in a college in the United States. From the sociological point of view, one could hardly compare the European Union – with its longstanding democratic deficit, its bureaucratic machinery, and its hypocrisy – to any other body within an academic institution. Its hypocrisy culminates when this union supposedly based on democracy and human rights uses its carrot and stick policies, and more precisely, its policies of conditions on aspiring member states, to “haze” (force) them into violating their own peoples' human rights. It does not declare war – no. On the contrary, it tells these aspiring countries that you are “free” to do what you want. But... if you want to be part of the exclusive club

– the fraternity – the European Union – then you must do X,Y, Z. You must change your flag, change your name, change your language and your identity – and then change your history. Actually, why not also tell your population to jump off the cliff? Hahah. You think I am joking.

Well, it seems surreal but both the fraternity hazing and the European Union membership conditions have been suicidal. Let me give a concrete example. Last year, four former Penn State University fraternity brothers were sentenced - three of them to prison – in connection with the death of 19-year-old Timothy Piazza, due to a pledge during a hazing ritual. They all pleaded guilty to hazing-related charges in connection with the February 2017 death of Timothy, who died after drinking large quantities of alcohol during his first night of pledging at Beta Theta Pi fraternity.³ You see, all Timothy wanted was be part of the Beta Theta Pi fraternity. So he accepted every condition they asked for – which is this so-called process of “hazing.” In a similar fashion, all Macedonia wanted was to be part of the European Union. So it accepted every condition it was asked for – which is this so-called process of fulfilling membership criteria. Among these criteria was “being a good neighbor.” Not by offering cookies to your neighbour. But by denying your own identity, language and history. By becoming an entirely other person / nation, so that the neighbor accepts you.

Shouldn't certain European Union leaders plead guilty and be sentenced to prison too, for the death of an entire nation? After all, what they have committed would have fallen under the first

³ “3 fraternity brothers sentenced to jail in Penn State hazing death,” Madeline Holcombe, CNN, April 3, 2019, accessed on <https://edition.cnn.com/2019/04/03/us/tim-piazza-fraternity-member-hazing-sentences/index.html>

draft of the Genocide Convention, namely, “cultural genocide,” as written by Raphael Lemkin, the person who invented the word “genocide” and who wrote the first draft of the Convention. The two Agreements which the European Union knowingly and actively supported are dangerously close to not only flagrantly violating human rights and international law, but to committing what under international humanitarian law is considered as the most unspeakable crime against humanity. As Roger Normand and Sarah Zaidi explain in their ambitious volume “Lemkin’s definition of genocide was ‘a coordinated plan aimed at destroying the essential foundations of the life of national groups ... The objective of such a plan would be disintegration of the political and social institutions of culture, language, national feelings, religion, and the(ir) economic existence...’”⁴ The comparison is quite realistic. In fact, shamefully and disgustingly so.

The title to this introductory chapter is a deliberate allusion to the famous play by Arthur Miller (1949), entitled Death of a Salesman, which addresses loss of identity and a man’s inability to accept change within himself and society. But I wonder, whether it is the Macedonians or the European Union and the international political world order the West has created who have lost their identity and are unable accept change? Unable to accept that everything that rises must fall. That they, too, are bound by this universal law of physics, and that they must let go of their colonial and dictatorial policies – of their territorial and resource-obsessed aspirations and their grip on the rest of the world. This comparison to Miller’s play implies that the unwillingness to accept change will ultimately lead to death. But whose death? That

⁴ Roger Normand and Sarah Zaidi, *Human Rights at the UN: the Political History of Universal Justice, United Nations Intellectual History Project Series*: Indiana University Press, 2008, pp. 250-251)

of an entire nation, forced to capitulate under the twisting arm of “benevolent” dictators? Or that of a dictatorial international and regional regime, which, while desperately trying to cling onto its prowess, and has resorted to deplorable means to ensure its reign? The self-centered West and its failure to acknowledge the dwindling success of the world order it created will ultimately lead to its own death.

I’d like to now give the floor of this paper to the Macedonians themselves and their reaction to the two Agreements signed in 2017 and 2018 with Bulgaria and Greece. Let me start by citing the most problematic paragraphs of the two Agreements in question – so that the readers may grasp the enormity of the issue at stake and so that they may be able to discern the difference between these two Agreements and the Treaty of Versailles. The Treaty of Versailles dispossessed Germany of physical, material things: land, gold, mineral and agricultural assets. But the two Agreements dispossessed an entire people of their language, identity and history. These represent the intangible cultural heritage – and the defining and most fundamental characteristics – of any of any given nation state. Cultural heritage is protected under international law and human rights. Its importance was emphasized by the 2003 UNESCO Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage, which stated, *inter alia*, that “cultural heritage is an important component of the cultural identity of communities, groups and individuals, and of social cohesion, so that its intentional destruction may have adverse consequences on human dignity and human rights.”⁵

⁵“UNESCO Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage,” Paris, 17 October 2003, found at: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17718&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Introducing the two Agreements

Article 8 of “A treaty of friendship, good neighborly relations and cooperation between the Republic of Macedonia and the Republic of Bulgaria.” Signed on August 1, 2017 between the Governments of the Republic of Macedonia and the Republic of Bulgaria.

“1. The two contractual parties will support active and unobstructed cooperation in the areas of culture, education, healthcare, welfare and sports.

2. In no later than three months following the entry into force of this treaty, with the goal to deepen mutual trust, the two contractual parties will form a Joint inter-disciplinary committee of experts on historic and educational issues, formed on the basis of parity, to contribute to objective interpretation of historic events based on authentic, evidence based and scientifically sound historic sources and archaeological findings. The Committee will submit annual reports on its work before the governments of the two contractual parties.

3. With mutual approval, the two contractual parties will organize joint honoring of shared historic events and personalities, aimed to improve good-neighborly relations in the spirit of European values.”⁶

Three year later, Macedonia’s start date for negotiations for membership to the European Union was stalled by this very precise “good neighbor.” In an interview for a Bulgarian TV station “bTV,” Ms. Ekaterina Zaharieva, Bulgaria’s Deputy Prime Min-

⁶ Article 8 of “A treaty of friendship, good neighborly relations and cooperation between the Republic of Macedonia and the Republic of Bulgaria.” Signed on August 1, 2017 between the Governments of the Republic of Macedonia and the Republic of Bulgaria.

ister and Minister of Foreign Affairs stated that “There is no way at this stage to say yes to the start of negotiations between the Republic of North Macedonia and the EU. Our support for North Macedonia was never unconditional. Bulgaria does not question the language and the modern identity of the population there.”⁷ “Modern identity” meaning a population without a history – or a history which belongs to Bulgaria and not to Macedonia. Ms. Zaharieva further goes to remind that Macedonia must implement the Treaty it signed with Bulgaria in 2017 (making it a de-facto condition for membership), emphasizing that this should include publicly announcing and entering in the textbooks, the “agreement reached by the Joint Bulgarian-Macedonian Committee on five personalities from the Middle Ages.” In other words, Macedonia’s government must announce to its own people and publish in its own textbooks that henceforth, five personalities from Macedonian history are no longer part of Macedonian history but a part of Bulgarian history. Macedonians never had a history – they are a modern, “new” population. This is clearly a condition intended to destroy the cultural heritage of a nation – to destabilize it at its core – to destruct the social cohesion and dignity which depend on a common history. And it is inarguably in complete violation of the UNESCO declaration cited above.

Article 8 of the “Final Agreement for the Settlement of the Differences as Described in the United Nations Security Council Resolutions 817 (1993) and 845 (1993), the Termination of the Interim Accord of 1995, and the Establishment of a Strate-

⁷ IBNA: Independent Balkan News Agency, “Zaharieva: At the moment, Bulgaria cannot say yes to the Republic of North Macedonia,” Bulgarian Newsroom, 05.11.2020. Found at: <https://balkan.eu.com/zaharieva-at-the-moment-bulgaria-cannot-say-yes-to-the-republic-of-north-macedonia/>

**gic Partnership between the Parties.” Signed on June 17, 2018
between the Governments of the Republic of Macedonia and
the Hellenic Republic.**

“1. If either Party believes one or more symbols constituting part of its historic or cultural patrimony is being used by the other Party, it shall bring such alleged use to the attention of the other Party, and the other Party shall take appropriate corrective action to effectively address the issue and ensure respect for the said patrimony.

2. Within six months following the entry into force of this Agreement, the Second Party [Macedonia] shall review the status of monuments, public buildings and infrastructures on its territory, and insofar as they refer in any way to ancient Hellenic history and civilization constituting an integral component of the historic or cultural patrimony of the First Party, shall take appropriate corrective action to effectively address the issue and ensure respect for the said patrimony.

3. The Second Party shall not use again in any way and in all its forms the symbol formerly displayed on its former national flag. Within six months of the entry into force of this Agreement, the Second Party shall proceed to the removal of the symbol displayed on its former national flag from all public sites and public usages on its territory. Archaeological artefacts do not fall within the scope of this provision.

4. Each Party shall abide by the recommendations of the United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names in relation to the use of the official geographical names and toponyms in the territory of the other Party thus giving priority to the use of endonyms over exonyms.

5. Within one month of the signing of this Agreement, the Parties shall establish by exchange of diplomatic notes, on a parity

basis, a Joint Inter-Disciplinary Committee of Experts on historic, archaeological and educational matters, to consider the objective, scientific interpretation of historical events based on authentic, evidence-based and scientifically sound historical sources and archaeological findings. The Committee's work shall be supervised by the Ministries of Foreign Affairs of the Parties in cooperation with other competent national authorities. It shall consider and, if it deems appropriate, revise any school textbooks and school and auxiliary material such as maps, historical atlases, teaching guides, in use in each of the Parties, in accordance with the principles and aims of UNESCO and the Council of Europe. To that effect, the Committee shall set specific timetables so as to ensure in each of the Parties that no school textbooks or school auxiliary material in use the year after the signing of this Agreement contains any irredentist/revisionist references. The Committee shall also study any new editions of school textbooks and school auxiliary material as provided for under this Article. The Committee shall convene regularly, at least twice a year, and shall submit an Annual Report on its activities and recommendations to be approved by the High-Level Cooperation Council, as to be established pursuant to Article 12.

6. The Parties acknowledge that the abovementioned mutually accepted solutions which have derived from the negotiations will contribute to the definitive establishment of peaceful and good neighbourly relations in the region, in accordance with the United Nations Security Council resolutions 817 (1993) and 845 (1993).”⁸

⁸ Article 8 of the “Final Agreement for the Settlement of the Differences as Described in the United Nations Security Council Resolutions 817 (1993) and 845 (1993), the Termination of the Interim Accord of 1995, and the Establishment of a Strategic Partnership between the Parties.” Signed on June 17, 2018 between the Governments of the Republic of Macedonia and the Hellenic Republic.

This Article, when read by historians worldwide, will probably leave them gaping in disbelief. Or possibly laughing hysterically, thinking it must be a joke. Not only does this Article give Greece sweeping assimilationist – genocidal powers – such as the right to revise the history, flag, monuments, textbooks, maps, historical atlases and everything that defines and describes Macedonians and their history. But it gives Greece the right to be the sole arbiter in defining what the “correct” version of history is. And this is happening at a time and age when international society is ashamed of the adage that history was written by the winner, and when other Western countries are issuing apologies for having assimilated their minorities. To take but one example, on 13 February 2008, the Prime Minister of Australia issued a formal Apology to Indigenous Australians – and in particular to the “stolen generations” who had been forcibly taken from their parents and taught the “winner’s” version of history.

So preposterous is this Article, that it is hard to believe it is true – that someone actually engineered and wrote it, let alone that heads of government actually signed it. The use terms such as the “objective, scientific interpretation of historical events based on authentic, evidence-based and scientifically sound historical sources and archaeological findings,” is almost laughable. Because, once again, whose version of history are we referring to here? That there should be a Committee to revise history, and that this Committee’s work should be supervised the Ministries of Foreign Affairs is a criminal undertaking. But what is perhaps most incredulous in this affair, is that the authors and the signatories of this Agreement were so preoccupied by exterminating a nation, that they didn’t even realize they were committing a crime against humanity. Or at least, that they could be held responsible for that crime, in due time.

*The Macedonian Citizens, Intellectuals and Diaspora
Response to the two Agreements*

In an effort to save their history, language and identity – and most of all their dignity – Macedonians launched an impressive offensive. They united at many fronts – both within Macedonia and abroad. They protested in the streets, begged the mainstream media to cover their story, wrote letters of protest to governments and regional and international entities. They signed petitions, resolutions, and complaints – they undertook legal action. They tried to make the world understand what was happening to them – to appeal to the international public opinion, politicians and diplomats. But it was all in vain. The millions of Macedonians’ pleas which circulated all across the world fell to deaf ears. So, with a view to putting the Macedonian Call (of the 21st century) on paper, as once was done in the Bible, I have left the remaining space of my article to publish that call. I was one of these Macedonians, and in my call, I said what I had to say. There is nothing left to say. What follows is a selected collection of open letters, petitions, resolutions, complaints and other reactions sent to governments, the media, the EU and the UN, in this joint Macedonian effort. Please note that this is a non-exhaustive selection – and that there were many many more initiatives which it is simply impossible to replicate due to space.

Reaction 1: Petition entitled “Solution to the Name problem of the Republic of Macedonia in the UN,” submitted by Prof. Dr. Igor Janev to the United Nations (22,091 signatures on change.org)

DRAFT UNITED NATIONS RESOLUTION

26 Feb 2018

The General Assembly,

Taking into consideration that the State referred to as “the Former Yugoslav Republic of Macedonia,” admitted into membership of the United Nations in 1993 by Resolution 47/225 upon recommendation by Security Council Resolution 817 (1993), has been until the present day recognized by an overwhelming majority of the United Nations Member States by its constitutional name (137 of 193);

Having in mind, that the twenty-five year long ongoing negotiations with Greece over the aforementioned State’s name have not yielded to any outcome,

Considering Articles 2 (particularly par.1,4,7) and 4(1) of the Charter of the United Nations,

Having in mind, in addition, General Assembly Resolutions 113/II of 1947 and 197/III of 1948, and particularly the Advisory Opinion of the International Court of Justice delivered on 28 May, 1948, relating to the inadmissibility of preconditions for membership outside of the scope of the exhaustive conditions enumerated under Article 4(1) of United Nations Charter,

Reaffirming that every state has a natural and inherent right to a name and that the determination of the state’s names represents the subject matter of its sovereign domestic jurisdiction,

Reaffirming also that a state’s name, as the legal identity of all international subjects, is an essential element of their juridical personality, and their statehood,

For the purpose of resolving the long-standing unusual and unacceptable membership status of a Member State of the United Nations - an issue that originated from the unusual resolutions for

admission stipulating preconditions outside of the scope of the exhaustive conditions enumerated under Article 4(1) of the Charter of the United Nations, and

For the purpose of protecting the order of the United Nations and particularly the legal representation within the United Nations System,

Decides to extend the membership of the State provisionally referred to as “the Former Yugoslav Republic of Macedonia” under its official constitutional name, “Republic of Macedonia.”

Reaction 2: Lawsuit by Macedonian Human Rights Movement International (MHRMI)

MHRMI Suing the Governments of Macedonia and Greece for Their Part in Changing Macedonia’s Name

February 8, 2018

In defence of Macedonia’s name and our Macedonian ethnic origin and identity, Macedonian Human Rights Movement International is initiating lawsuits against Zoran Zaev, Nikola Dimitrov, the government of the Republic of Macedonia, Alexis Tsipras, Nikos Kotzias, the government of the Republic of Greece, and other individuals directly involved with the name negotiations.

MHRMI is demanding an immediate, court-ordered end to the illegal and unconstitutional name negotiations and is suing for damages from all of the named parties on behalf of Macedonians worldwide for the blatant contravention of all United Nations and international human rights conventions.

The illegal imposition of new membership conditions placed on Macedonia by the United Nations violates Article 4 of the UN Charter and violates Articles 2 and 15 of the Universal Declaration of Human Rights.

The negotiation and proposed changing of Macedonia's name, identity, language, history and ethnic origin, have set back human rights successes by Macedonians decades and fly in the face of all basic human rights standards that the named defendants are obligated to uphold.

The negative emotional impact that Macedonians are suffering having to watch their ethnic identity being negotiated away by the named parties — who are obliged to uphold basic human rights standards — is immeasurable. Watching the frightening, racially-charged protests in Greece, demanding the eradication of Macedonia and our Macedonian ethnicity, has scared many Macedonians into being afraid to publicly declare their Macedonian identity.

Further, the fact that the named parties are actively participating in the removal of an entire ethnic group's identity is causing severe emotional distress and invokes memories of the severe human rights abuses — based solely on their Macedonian ethnic origin — that these individuals have already endured.

Therefore, MHRMI has no alternative but to use the courts of law to sue for damages and to seek the immediate end of the UN-sponsored anti-Macedonian name negotiations.

Our Name Is Macedonia. Defend and demand respect for it.
#OurNameIsMacedonia###

Reaction 3: Declaration and Petition by PRERODBA and the Coalition “Unity with the Macedonian People” submitted to the Public Prosecutor's Office and to the President of the Republic of Macedonia (+ 13,000 signatures in Macedonia and 2,787 on change.org)

“We do not Recognize the Anti-Macedonian, Non-Legitimate Authority and all its Decisions, Acts and Agreements”

January 16, 2018

ASSOCIATED SUBJECTS, SOVEREIGNS, PATRIOTS, DEFENDERS, ASSOCIATIONS, ORGANIZATIONS, POLITICAL PARTIES, INDIVIDUALS, INTELLECTUALS and PROFESSORS ARE GETTING TOGETHER IN A COALITION OF UNITY WITH THE MACEDONIAN PEOPLE

We continue the “Circle of Macedonian Reunification” (started on September 8, 2017, in front of the Parliament of the Republic of Macedonia, hand in hand, singing the Macedonian anthem)

We are leading

THE MACEDONIAN LIBERATION DEFENSE!

WITH RESISTANCE AND CIVIL DISOBEDIENCE

with righteous commitment and purpose:

FREEDOM FROM THE NON-LEGITIMATE GOVERNMENT
AND OCCUPATIONAL DICTATURE

THE MACEDONIAN PEOPLE, THE HOLDERS AND DEFENDERS OF THE STATE SOVEREIGNTY, DECLARE

THIS ANTI-MACEDONIAN GOVERNMENT FOR NON-LEGITIMATE

AND ALL ITS DECISIONS, ACTS, AGREEMENTS TO THE DETRIMENT OF THE MACEDONIAN PEOPLE AND THE MACEDONIAN STATE AS INVALID, AND WE DO NOT RECOGNIZE THEM!

1. All bargaining, negotiating, and resolutions regarding core Macedonian matters and issues (NAME CHANGE, bilingualism, unity, sovereignty), as well as membership to the EU and NATO — any redefining and bargaining by this joint foreign-domestic

unprincipled coalition with the aim of realizing their obvious plan SHOULD IMMEDIATELY CEASE!

2.The illegitimately selected parliamentary majority without a legitimate Macedonian party and the subsequently selected by the illegitimate government, SHOULD NOT make ANY POLITICAL OR ESSENTIAL decisions, acts, laws, agreements, to the detriment of the Macedonian people and the Macedonian state and national interests!

Based on all facts, information, knowledge, evidence, and indications of the violations, abuses and fraud of the individual and of his/her sovereign voting right, made in non-democratic, illegitimate and irregular elections.

3. THE MACEDONIAN PEOPLE DECLARE THIS ANTI-MACEDONIAN AUTHORITY AS ILLEGITIMATE AND PROUNOUNCE ALL ITS DECISIONS, ACTS, LAWS, AGREEMENTS . . . (CHANGE OF NAME, BILINGUALISM, AGREEMENT FOR GOOD NEIGHBORHOOD WITH BULGARIA AND OTHERS) AS INVALID.

4. THE MACEDONIAN PEOPLE WARNS ALL FOREIGN INVOLVED PARTIES TO BE CONSIDERING THAT THEY ARE NEGOTIATING WITH AN ILLEGITIMATE GOVERNMENT.

5. WE WILL NEVER RECOGNIZE THESE ILLEGITIMATE ACTS AND ACTIVITIES!

The petition is being signed in the capital city, Skopje, in the Park “Woman Fighter” and in front of the monument of ASNOM, facing the Parliament of the Republic of Macedonia, as well as in other cities: Strumica, Valandovo, Struga, Stip, Prilep, Kocani, etc.

Reaction 4: Petition and Declaration by “We are Macedonia” - Global Non-Partisan Movement (29,141 signatures on change.org)

“We are Macedonia: Enough is Enough”

January 14, 2018

We, the Macedonians from the Diaspora and Macedonians throughout the world within and outside of Macedonia and allies of Macedonia and the Macedonian diaspora, inform the Macedonian people in the Republic of Macedonia that on Sunday, January 14, 2018 in front of the Embassy of the Republic of Macedonia in the United States, we protested against the Government of the Republic of Macedonia and the MPs of the Assembly of the Republic of Macedonia, and we are informing them that the Diaspora has started a massive global movement of the Macedonians in the world, **#WeAreMacedonia #OurNameisMacedonia**, with the sole purpose of preserving the individuality of the Macedonian people as an equal and respected member of the world family of nations, without hindrance upon our Macedonian name, identity, language, culture, and unitary territorial integrity of Macedonia.

We Macedonians in the world,

1. strongly condemn the ongoing talks with Greece over the name of the Republic of Macedonia.
2. strongly condemn the irresponsible and unlawful act of the MPs in the Macedonian Assembly by passing the unconstitutional law on languages.
3. strongly condemn the constant attacks upon the unitary territorial integrity and the sovereignty of Macedonia.
4. strongly condemn the redefining of Macedonia’s history by signing the so-called “good-neighborly relations” agreement with Bulgaria.

Declaratively, using all the tools available to us, as well as the constitutionally guaranteed voting right as Macedonian citizens and proud Macedonians, we declare publicly that the diaspora firmly stands in defense of the centuries-old Macedonian struggle that has been left to us by the legacy of the past generations of Macedonians. Our goal is to defend the ideas by which many patriots and defenders of Macedonia have laid their lives in history for a sovereign and independent Macedonian state of Macedonians and all minorities living in the country, not the forced federalization or binationalization of the only nation-state in the world that Macedonians call their homeland.

We demand the following:

1. Immediate withdrawing of the talks on the name of Macedonia that the Government of the Republic of Macedonia are conducting secretly under the auspices of the United Nations, and no change to the constitutional name - the Republic of Macedonia, and submitting a resolution to the UN General Assembly for its recognition under such name,

2. Withdrawal of the unconstitutional law on languages from further process in the Assembly of the Republic of Macedonia,

3. Organizing a Census, under strict monitoring of a reputable international organization, of the entire population in Macedonia within a period not longer than six months from the receipt of this declaration,

4. No change to the history of Macedonia, the status of the Macedonian Orthodox Church, and intensifying the fight for equal human rights for the Macedonians in the neighboring countries.

5. If the Government of the Republic of Macedonia is not capable of doing the above, then we call for immediate self-dissolution of the Assembly of the Republic of Macedonia and organizing elections where the Macedonian citizens from the Diaspora will

be able to exercise their right to elect their own representatives in the new parliamentary composition, according to the principle of proportionality.

The Global Movement **#WeAreMacedonia #OurNameis-Macedonia**, under which the Macedonian organizations and associations, and all Macedonians throughout the world stand by, ACTIVELY and UNEQUIVOCALLY express their declarative commitment to actively use all means in order to prevent the biggest human rights attack upon the Macedonian people and the further destruction of Macedonia's unitary territorial integrity.

Reaction 5: ОТВОРЕНО ПИСМО ДО ПОЛИТИЧКИТЕ ЛИДЕРИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (Потпишано од над 250 интелектуалци, познати професори и академици во Македонија и светот.)

ШЧО НАПРАИФМЕ И ШЧО ТРЕБИТ ДА ПРАИМЕ
ЗА ОДНАПРЕД?

17 Февруари 2018

Длабоко загрижени и вознемирени од начинот на кој Владата на Република Македонија го води процесот на разговори со Република Грција околу нашето уставно име и национален идентитет, чувствуваме историска одговорност да не молчине и да ѝ се обратиме на целата македонска и светска јавност, во духот на мислата на Мисирков: *Шчо најпраифме и шчо најребиѝ да праиме за однајред?*

Сакаме да истакнеме дека:

1) Република Македонија е мирољубива членка на меѓународната заедница, и нема ниту еден активен спор со ниту една

држава членка на ОН. Нашето право на самоопределување и самоидентификација не потекнува од 1991 година, туку е резултат на историски процес на самоафирмација и на борба за сопствена држава која симболично започна со првиот Илинден во 1903 година, а беше крунисана со вториот – со Заседанието на АСНОМ од 1944 година. Третиот Илинден, од 8 Септември 1991 година, беше само чин на континуитет, легитимиран со наодите на Извештајот на Бадинтеровата комисија и со пресудата на Меѓународниот суд на правдата од 2011 година.

2) Приемот на Република Македонија во ОН беше извршен со флагрантно кршење на Повелбата, при што на државата ѝ беа наметнати два дополнителни и, згора, нелегални услови – обврска во меѓународните односи да биде претставувана под референцата Поранешна Југословенска Република Македонија, како и да разговара со Грција околу разликите во врска со името. Поради слабоста на државата, неспособната дипломатија и плашливото и субмисивно државно водство, разговорите прераснаа во преговори. Денеска сме исправени пред *улиймајџум* да го промениме уставното име на државата, нашата заедничка политичка заедница.

3) Одлучувањето за ова прашање излегува од рамките на уставно утврдените надлежности на носителите на власта. Никoj, вклучително и Владата, Собранието и Претседателот на Републиката, нема уставно овластување да одлучува за промена на името, дури и ако е „само“ за меѓународна употреба. Ветувањето дека народот ќе одлучи на референдум, исто така, не е засновано ниту на Устав ниту на закон, бидејќи за промена на името на државата, а особено за одредбите за идентитетот, не постои норма за распишување референдум, ниту консултативен ниту задолжителен

4) Во изминатите 27 години, дури 137 држави нè признаа под уставното име, а нашите официјални претставници во ме-

ѓународната комуникација го користат уставното име (the Republic of Macedonia, во англиската комуникација). Интелектуалците, културните работници, писателите, научниците, уметниците, лекарите и професионалците од сите области, со своите меѓународни постигнувања успеја да се изборат нивните колеги и партнери да ги почитуваат и да ги ословуваат на начин вообичаен за сите други државјани.

Оттука, сведочејќи дека Владата не ги користи сите правни, политички и морални адути што се недвосмислено на страната на Република Македонија, прашуваме:

- 1) Зошто молчите во врска со Бадинтеровиот извештај?
- 2) Зошто се однесувате како виновник / иредентист кога во рака ја имате пресудата на Меѓународниот суд на ОН, во која експлицитно се аргументира дека ниту едно дејство на нашата држава не е или не било иредентистичко?
- 3) Кој ве овластил да преговарате за името и за идентитетот?
- 4) Зошто вршите притисок врз јавноста дека е ова историски миг за влез во НАТО, кога фактите зборуваат дека самит не е потребен доколку членките на НАТО одлучат да ја пријат земјата без уцени, согласно со Времената спогодба и со пресудата на Меѓународниот суд на правдата на ОН?
- 5) Без политичка визија, храброст и доблест, вие, политичарите и од власта и од опозицијата, се обидуваат да задушите секаква суштинска дебата и да избегнете отчет пред граѓаните, за чиј идентитет преговарате. Дали и ова прашање планирате да го „киднапирате“ и да го решавате вонинституционално и вонуставно, доведувајќи ја јавноста пред свршен чин?

Цениме дека израз на крајна политичка ароганција е граѓаните да се третираат како поданици или како инфантилни, и да се крие од нив за што, всушност, се преговара. Недемократски

е замолчувањето на оние што не се согласуваат со преговорите, преку етикетирање – директно или индиректно – на националисти, реакционерни елементи и антизападно ориентирани кругови.

Укажуваме дека на овој начин власта се отуѓува од сопствениот народ (демос), ставајќи го како влог сето она поради што многу генерации умирале со името „Македонија“ на устите, а уште повеќе, сето она што е изградено и со што Република Македонија е афирмирана надвор од нејзините граници, благодарение на успехите на нејзините највредни научници, професионалци, спортисти, уметници и други.

Граѓаните имаат **ПРАВО да бидат информирани**, и никакви причини на дипломатска тајновитост не можат да се користат како оправдување кога се во прашање права за кои се избориле нашите предци, а не вашите гласачи. Ова се права што му припаѓаат на секој поединец, но и на секој народ на светот, согласно со Повелбата и Универзалната декларација на човековите права на ОН. Од нас се бара нешто што никому никогаш не му се случило, да ја видиме смртта на својот народ во текот на нашиот живот!

Затоа, бараме:

1) Да престанете со пропагандата дека постои национален консензус и дека преговорите се водат „само“ за промена на името на државата. И на обичниот човек му е јасно дека станува збор за македонскиот идентитет, нашиот овде и оној на Македонците што се малцинство не само во Република Грција туку и во другите соседни земји.

2) Да признаете дека немате ниту елементарна стратегија или изградена позиција за ова прашање! Веднаш да почнете консултации околу пристапот којшто упорно се обидуваат да го сокриете. Да ги прекинете преговорите со посредство на

Меѓу Нимиц и да се обратите до Генералното собрание на ОН како единствена меѓународна организација во која Република Македонија не е Давид наспроти моќниот Голијат, туку е рамноправна членка со сите држави кои ја признале под уставното име; да се стави крај на употребата на референцата и да се донесе резолуција со која на РМ би ѝ се гарантирал непречен прием во меѓународни организации под уставното име.

3) Обидете се да ја сплотите нацијата и да создадете вистински национален консензус околу внатрешните приоритети и демократски вредности, наместо да ѝ давате приоритет на надворешната политика што ја водите по диктат, вршејќи притисок и делејќи ги своите граѓани, во полза на туѓи геополитички интереси. Свртете се и погледнете го сопствениот двор, затрупан од скршени ветувања и разочарувања. Ниту една меѓународна инстанција не може да го направи она што е наша домашна задача, а за што првенствено сте одговорни вие! Убедете ја ЕУ дека имаме капацитет за членство спроведувајќи ги реформите дома! Не заборавајте дека Македонија ни е поважна од која било меѓународна организација!

Предупредуваме дека со инсистирањето на ургентно „решавање на спор“, во кој ни Соломон не би се впуштил, директно предизвикувате несигурност, страв и можен внатрешен конфликт. Тргувајќи од фактот дека Република Македонија е сè што имаме, дека таа е нашата единствена политичка заедница, а политичка заедница нема без идентитет, без есенцијални вредности околу кои се создала и кои ги негува, и без демократија и заемно почитување, ние долупотпишаните одлучивме да истапиме јавно во битката за нашите човекови права, достоинство и интегритет кои не се предмет ниту на преговори ниту на пазарења. Доколку политичарите од власта

и опозицијата се оглушат на овие укажувања, треба да имаат предвид дека ќе се сочат со ненасилен отпор и дека ќе бидат запаметени по нивната недржавничка, па и капитулантска улога од идните генерации Македонци.

Reaction 6: Complaint by the Joint Representative Office to the United Nations Office in Geneva of a Worldwide Network of Macedonian NGOs, submitted to the United Nations Human Rights Mechanisms in Geneva (+ 11,000 signatures collected manually by Macedonian citizens-volunteers in several cities in the Republic of Macedonia)

COMPLAINT AND power of attorney FOR a COMPLAINT TO THE UNITED NATIONS SPECIAL rapporteur IN THE FIELD OF CULTURAL RIGHTS, AS well as TO ALL OTHER RELEVANT NATIONAL, REGIONAL AND INTERNATIONAL BODIES/institutions AND COURTS COMPETENT FOR the protection of HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS

I, THE PERSON SIGNED ON THE BACK OF THIS SHEET, GIVE THE POWER OF ATTORNEY TO THE FOLLOWING ORGANISATIONS: “WORLD MACEDONIAN CONGRESS,” “MACEDONIAN HUMAN RIGHTS MOVEMENT INTERNATIONAL,” AND “PRERODBA,” AND/OR TO THEIR REPRESENTATIVE IN GENEVA – TO SUBMIT IN MY NAME, A COMPLAINT TO THE UNITED NATIONS SPECIAL RAPPORTEUR IN THE FIELD OF CULTURAL RIGHTS, AS WELL AS TO ALL OTHER RELEVANT NATIONAL, REGIONAL AND INTERNATIONAL BODIES/INSTITUTIONS AND COURTS COMPETENT FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS – FOR THE VIOLATION OF MY BASIC HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS WITH THE NAME TALKS (NEGOTIATIONS), AND WITH THE

NON-RECOGNITION, DENIAL, OR ATTEMPT TO CHANGE MY ETHNIC AND NATIONAL IDENTITY (MACEDONIAN), MY LANGUAGE (MACEDONIAN), THE HISTORY OF MY PEOPLE, AS WELL AS THE CONSTITUTION OF MY COUNTRY, THE CONSTITUTIONAL NAME OF MY COUNTRY (REPUBLIC OF MACEDONIA), AND ALL OTHER NATIONAL SYMBOLS OF MY COUNTRY. WITH THE NAME TALKS (NEGOTIATIONS) AND THE AFOREMENTIONED ACTS AND ATTEMPTS, THE FOLLOWING FLAGRANT VIOLATIONS OF BASIC HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS, AS WELL AS CRIMES AGAINST HUMANITY, ARE DIRECTLY BEING INFLICTED UPON ME:

- Denial of the Right to Self-Determination, established as an absolute right to all peoples under common Article 1 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, and the International Covenant on Civil and Political Rights;

- Denial of Human Dignity, under Article 1 of the Universal Declaration for Human Rights and Article 1 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union

- Denial of Integrity of the Person, under Article 3 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union

- Discrimination based on language and national origin, and on the international status of the country, under Article 2 of the Universal Declaration for Human Rights

- Denial of cultural rights, under the Preamble and Articles 1, 3, 6, and 15 of the of the International Covenant for Economic Social and Cultural Rights

- Intentional destruction of cultural heritage, as defined under Part II of the UNESCO Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage

- Degrading and Inhuman Treatment under Article 3 of the European Convention on Human Rights;

- Torture, under Article 1 of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment
- Crimes Against Humanity, Under Article 7 of the Rome Statute of the International Criminal Court
- Genocide, under Article 2 of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, and under Article 6 of the Rome Statute of the International Criminal Court

AS A VICTIM TO THESE FLAGRANT VIOLATIONS OF MY BASIC HUMAN RIGHTS, IMPOSED UPON ME BY THE REPRESENTATIVES OF CERTAIN COUNTRIES AND REGIONAL AND INTERNATIONAL ORGANIZATIONS AND ALLIANCES, I GIVE MY EXPRESS CONSENT TO THE SPECIAL RAPPORTEUR OF THE UNITED NATIONS IN THE FIELD OF CULTURAL RIGHTS AND THE OTHER RELEVANT MANDATE-HOLDERS IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS:

- To send letters and communications, and file complaints and lawsuits on my behalf;
- To indicate and explain in their communications and correspondences to the respective governments and representatives of regional and international organizations and alliances, all flagrant and grave violations of my rights and freedoms;
- To indicate, whenever and wherever relevant, my name and / or the name of the entity I represent;
- To publish this information in a public report;
- And to take specific measures in the direction of the protection and promotion of my fundamental human rights.

Reaction 7: Petition by Macedonian Academics Submitted to Diplomatic Representatives of the European Union's Mem-

ber States in the Republic of N. Macedonia (9,723 signatures on change.org)

“The Macedonian Language is a Reality”
2020 Skopje

To the Delegation of the European Union in the Republic of Macedonia

To the Diplomatic Representatives of the European Union’s Member States in the Republic of Macedonia

Honorable Ladies and Gentlemen,
Your Excellencies,

We, a group of Macedonian intellectuals, have decided to publicly protest the demands and the ultimatums included in the Declaration of the Parliament of Republic of Bulgaria, which were qualified as “concerning and problematic” even by many Bulgarian intellectuals.

The following is what disconcert us the most in this Declaration – and also contradicts the EU’s own standards and norms:

1. The attempt to problematize the Macedonian language, by stating:”... the term ‘Macedonian language’ should not appear anywhere in the EU documents; if unavoidable, the term ‘the official language of the Republic of North Macedonia’ should be used.” Further on, the Declaration states that “...should an absolute necessity of using the term ‘Macedonian language’ in EU documents and decisions arise, an asterisk should point to a footnote specifying that the use of the term is in accordance with the Constitution of the Republic of North Macedonia (...) and elucidating that the lingual form declared as a constitutional language of Republic of North Macedonia is related to the evolution of the Bulgarian language and its dialects by the codification in 1944.”

2. “(...) to renounce the support or demand for recognition of the Macedonian minority in the Republic of Bulgaria”; and

3. “Systematic removal of the qualifier ‘Bulgarian fascist occupier’ from all monuments and memorial plaques”.

Regarding the first item, we underscore the fact that the Macedonian language is a historic reality, an official language of this country, spoken by over three million people – citizens of our country, of the neighboring countries and members of the diaspora throughout the European, American, and the Australian continents. It is absolutely and ultimately humiliating to us, the Macedonians, to conceal with a syntagma (‘official language of the Republic of North Macedonia’), a language that has an abundant written tradition as the Macedonian language does, instead of honoring it with its genuine name.

We consider the proposal of an EU Member State, the Republic of Bulgaria, as indecent, offensive, contrary to all international legal standards relevant to this issue and, as most important, contradictory to the European Union’s founding values and law. Our country and our language are not in the process of forming, they both have a long tradition.

The Macedonian language is described as a Slavic language genealogically, and a Balkan language typologically. From this aspect, it is the “most Balkan” one in this lingual union. Due to the historical events and the division of the region of Macedonia into three parts after the Balkan Wars in 1913, the Macedonians only completed the codification and the standardization of their language after the Second World War.

The Slavic studies generally accept the Macedonian theory (of Vatroslav Oblak and Vatroslav Jagic) about the basis of the proto-Slavic language, that is the language on which the brothers Cyril and Methodius translated the Greek religious books, in order to

facilitate the spread of Christianity among the Slavic people. According to this theory, the first Slavic written literary language is based on the Macedonian dialect from the surroundings of Thessalonica.

Over the centuries, Macedonia is a habitat to a fertile scriptural activity, carried through by two medieval scribing schools which the science recognizes as the Ohrid and the Kratovo-Lesnovo literary schools. The scriptural activities virtually ceased with Macedonia falling under the Ottoman authority, however, the process was never completely abandoned. The scriptures created in the 15th and 16th century (Tikvesh Collection, the Krnin Damaskin[1]) offer evidence and correspond numerous colloquial language traits, used to the end of bringing the texts with religious content closer to the ordinary people. The effort, on its part, also distinguishes these texts from the medieval pattern designed by the culture activists as St. Cyril, St. Methodius, St. Clement and St. Naum as the central figures of our early medieval era.

While 19th century Europe witnesses the flourishing of romanticism, rationalism and enlightenment it had also appeared in Macedonia, featured in the works of Kiril Pejcinovic and Joakim Krcovski. The second half of the 19th century, a period of the Renaissance and national awakening, introduced significant literary names, as Konstantin and Dimitar Miladinov, Rajko Zinzifov, Grigor Prlicev, Gjorgjija Pulevski, and others. Our eastern neighbor is seeking to seize the entire 19th century by claiming that all our activists from the time were, in fact, Bulgarians. The truth is that, deprived of statehood and standardized language, common Macedonians exhibited their identity through the church. Since the Ohrid Archiepiscopacy was abolished by the end of the 18th century, the Macedonians opted either for the Bulgarian Exarchate or the Greek Patriarchy.

At the beginning of the 20th century, Of the Macedonian Matters, a very significant booklet by Krste Misirkov was published, explicating the distinctiveness of the Macedonian people and the Macedonian language. Half a century later, Misirkov's idea of the Macedonian literary language finally materialized: the dialects of the ethnic Central Macedonia, following the line Veles – Prilep – Bitola – Ohrid, were used as a basis for the standardization.

Today, the Macedonian language is taught at all levels of the Macedonian educational system, and it is applied in all areas of the contemporary cultural life. The Macedonian language has already developed all functional styles. It is inscribed in the UN subcommittee UNGEGN's Register of Countries and Languages and the Latin transcription of the Macedonian Cyrillic alphabet was adopted by a resolution at the Third UNGEGN Conference in Athens in 1977. In 1992, at a congress in Rio de Janeiro, the International PEN Center adopted a special resolution by which it recognizes the Macedonian language, literature, culture, and nation. The Macedonian language is represented in the European Linguistic Atlas (ALE), established under UNESCO patronage. The Macedonian dialects are also inscribed in the Pan-Slavic Linguistic Atlas (OLA), which is one of the largest international projects by the Slavic Linguistic Council, under the auspices of the International Committee of Slavists. The project was carried out by the science academies of all Slavic countries – OLA, which represents 13 national academies of science and/or associated institutions. The Macedonian language is also used by the International Standardization Organization (ISO) and on Google, which introduced the language to its translation tool ten years ago. An enormous volume of artistic and scientific literature is written in Macedonian language.

The notions Macedonian and Macedonian language are deeply engraved in the minds of all people living in our country. The eras-

ing of these basic attributes of our identity means erasing the collective memory, embodied in our historical, folkloric, and cultural traditions.

Regarding the second item, “... renouncing the support or demand for recognition of the Macedonian minority in the Republic of Bulgaria”: Is there really a need to tell you what does this mean? Do you know of any European state without minorities, including ethnic and linguistic minorities? Doesn't the Bulgarian request violate basic international and European legal standards regarding citizens' and human rights to self-identification and self-determination?

We do expect that the EU institutions, as well as EU's Member States, to react principally to the overt ethnic chauvinism of the Bulgarian Parliament, of course, in the name of the Euro-integration and the good neighborly relations, and by following the best experiences of the Union's previous enlargements. Let us remind you that with respect to the Euro-integration processes of our own country, the EU constantly reiterates the significance of the minorities and their rights. By way of the Framework Agreement of 2001, we were obliged to implement solutions that exceed the international standards for minorities' rights by far and large, as opposed to the accession of the Republic of Bulgaria to the EU without any such conditioning on minorities, including the Macedonian one. Bulgaria was tolerated even when the International Court of Human Rights in Strasbourg ruled that the country violates the rights of the Macedonian minority with the case of OMO Ilinden.

Regarding the third item, that is the systematic removal of the qualifier “Bulgarian fascist occupier” from all monuments and memorial plaques, we strongly believe that conditioning the EU membership by falsifying notorious and indisputable historical facts of our common European history from the period of WWII,

and replacing it with some politically constructed “common history until 1944” is unprecedented in the entire process of European integration! The illegitimate insistence to accept such false reinterpretation of the historical past and the cultural heritage of the nation, from the medieval era up to date, goes as far as to impose, “replacement of the informative texts and other markings, including the historical and cultural monuments”, also including adjustments of the “official statements and comments” by the political representatives, by all Macedonian state institutions, and by the media financed by the state. This all represents a vulgar abuse of the bilateral agreement, and of the process of the European integration of our country, something that is extremely unacceptable for the 21st century Europe.

There are virtually no European nations that did not experience dark periods in their histories. However, civilized Europe did not erase them, did not falsify them, and did not conceal them; on the contrary, it had recognized them, it had asked for forgiveness, and now they serve as historical lessons. Contrary to the current scandalous agenda, we do expect the Republic of Bulgaria to follow the bright example of the other EU Member States, and to express her historical apology for this hard and tragic period of our common European history. The neighboring Republic of Bulgaria owes an apology to the Macedonians and to the Macedonian Jews for the crimes committed during the Bulgarian occupation of Macedonia in the Second World War.

Considering the afore stated, we ask you to convey our positions and strong protest to Brussels, and to the governments of the Member States that you represent in our country. These are the positions of the majority of Macedonians, home and abroad, and by the citizens of our country from all the other ethnic groups. At this occasion, we also plead, not only to you, but to all the Euro-

Macedonia – 100 Years After the Treaty of Versailles

pean diplomats in the country, to the politicians in the EU institutions, and in the EU Member States, to strongly condemn such provocations and conditioning by an EU Member State. Bilateral agreements and decrees, absent mutual respect, do not suffice for good neighborly relations and friendship. The EU Member States should support their neighbors on their European path, not pressuring and conditioning them in a manner that is unprecedented in the history of the EU Enlargement, and thoroughly contradicting the EU's foundational values and EU law.

Yours Sincerely,

(Signed by 40 + Renowned Academics, Professors
and Writers).

проф. д-р Никола ЖЕЖОВ

UDK: 94(497.7):341.37"1919"

Институт за историја

Филозофски факултет

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје

Република Македонија

МАКЕДОНСКОТО ПРАШАЊЕ И ВМРО НА ВЕРСАЈСКАТА МИРОВНА КОНФЕРЕНЦИЈА

Клучни зборови:

ВМРО, Македонија, Мемоар, Македонско прашање.

Крајот на Првата светска војна во 1918 година предизвикал ново разочарување за Македонија и за македонскиот народ. Целата етногеографска територија на Македонија претрпела тешки последици поради борбените дејствија кои се одвивале на линијата на Македонскиот фронт во периодот од 1915 до 1918 година. Војната предизвикала човечки, материјални загуби, економско опустошување и миграциски бран од Македонија кон балканските, западноевропските и прекуокеанските држави. Во такви тешки услови Македонија ја очекувала Мировната конференција, од која имала некаква надеж дека ќе го разгледа и оти праведно ќе го реши Македонското прашање. Мировната конференција во Версај започнала на 18 јануари 1919 година. Главна улога на Конференцијата имале земјите победнички во Првата светска војна, претежно оние што го сочинувале јадрото на Антантата: САД, Англија, Франција и Италија. Својата доминантна позиција делегациите на овие држави ја обезбедувале на пленарните седници, комитетите и комисиите преку кои ги предлагале и ги изгласувале решенијата на Версајската мировна конференција. Распадот на Ав-

стро-Унгарија предизвикал отворање на бројни национални прашања на Балканот, што како последица предизвикало и создавање на нови држави како Кралството на Србите, Хрватите и Словенците (СХС). Новата држава, Кралство на СХС, на Конференцијата во Версај имала голема поддршка од страна на Англија и Франција, а нејзината делегација била предводена од страна на Никола Пашиќ, еден од највлијателните српски политичари во 20-те години на XX век. Во однос на прашањето на Македонија под српска власт, Никола Пашиќ застанал во одбрана на српската државна политика и категорично изјавувал дека „решително одбиваме да влегуваме во разговор по тие прашања“.¹ Делегациите на Кралството на СХС и Грција на Мирвната конференција како заинтересирани страни лобирале кај делегациите на Големите сили за тоа Македонското прашање да не се разгледува ни да се поставува, ниту како национално, ниту како државно прашање. Во тој правец особено силни биле лобирањата на Никола Пашиќ и Елефтерос Венизелос, предводникот на грчката делегација на Конференцијата. Бугарската делегација која на Конференцијата била претставник на поразена држава во Првата светска војна се обидувала да создаде подобри можности околу Македонското прашање и дејствувала во правец на барање автономија за Македонија, но повеќе од тактички, а не од принципиелни позиции.² Официјална Софија на пленарните заседанија на Версајската мировна конференција барала Македонското прашање да се разгледува како наводно бугарско национално прашање и во тој правец ако не биде возможна автономијата како форма на уредување на Ма-

¹ Христо Андонов-Полјански, Македонското прашање, Скопје, 1990, 162.

² Види: Георги Генев, Нџојският договор и Бугарија, Софија, 2000.

кедонија, во деловите од Македонија под грчка и српска власт да му се дадат соодветни национални права на „бугарското малцинство“.³

Поголемиот дел од Големите сили на Версајската мировна конференција имале негативен став во однос на барањата Македонското прашање да се реши со создавање на автономна или на независна македонска држава. Било каква форма на државност на Македонија во нејзините природни, географски, етнички и економски граници, ги загрозувала интересите на еден дел од големите светски сили кои имале поголема наклонетост кон Грција и новоформираната држава Кралството на СХС. Франција и нејзината делегација на Мировната конференција имале негативен став кон Македонското прашање и во однос на тоа го поддржувале својот традиционален сојузник Србија како дел од Кралството на СХС, како и Грција. Американската делегација на Мировната конференција во Версај настапила со прокламираните 14 точки на претседателот Вудро Вилсон и имала попустлив став кон националните прашања на Балканот, но била против создавањето на една автономна македонска држава, иако тоа не било секогаш децидна американска политика во однос на Македонското прашање. Англија ја поддржувала Грција во однос на нејзините ставови во однос на Македонското прашање и се противела на создавањето на држава со името Македонија. Единствено, Италија и италијанската делегација на Версајската мировна конференција се обидуваале принципиелно да го постават Македонското прашање и да предизвикаат донесување на решенија и одлуки кои

³ Никола Жежов, Македонското прашање во југословенско-бугарските дипломатски односи (1918-1941), Скопје, 2008, 18.

ќе регулираат некаков статус на државност или автономија на Македонија.

Како резултат од сиве овие политики била донесена одлука Македонското прашање на Конференцијата во Версај да се разгледува во т.н. Комитет за нови држави и за заштита на малцинствата.⁴ На пленарните седници на ова тело, главна улога имале предлозите на Англија и Франција кои биле прифатливи за Кралството на СХС и Грција кои во никој случај не сакале да се постави на разгледување статусот на територијата на Македонија под српска и грчка власт. Италијанската делегација на неколкупати се обидувала да достави предлози според кои се предвидувал извесен облик на регионална автономија и локална самоуправа во Вардарскиот дел на Македонија во состав на Кралството на СХС. Но и таквите минимални и парцијални решенија на Македонското прашање биле одбивани од Пашиќ и Венизелос, во што најголема поддршка добивале од Франција.⁵

По завршувањето на војната, македонското националноослободително и револуционерно движење, иако длабоко поделено, очекувало прашањето на статусот на Македонија да добие значајно место на заседанијата на претстојната Версајска мировна конференција. Македонските организации со резервиран оптимизам и исчекување гледале на можноста оваа мировна конференција да донесе одлуки за правилно решавање на Македонското прашање. Во услови на длабок раскол и неединство на различните македонски организации, своја активност за време на Версајската мировна конференција развила и

⁴ Христо Андонов-Полјански, Македонското прашање, Скопје, 1990, 170.

⁵ Никола Жежов, Македонското прашање во југословенско-бугарските дипломатски односи...cit., 20.

ВМРО, во чија хиерархиска поставеност во ЦК главна улога имале Тодор Александров⁶ и Александар Протогеров.

Уште во првите месеци на Версајската мировна конференција, ВМРО развила силна дипломатско-политичка активност во полза на актуализирање на Македонското прашање. На 1 март 1919 година, Тодор Александров и Александар Протогеров⁷ упатиле Мемоар до Версајската мировна конференција

⁶ Тодор Александров (1881-1924), македонски револуционер, војвода, член на ТМОРО/ВМОРО/ВМРО. Бил роден во Ново Село, Штипско. Завршил педагошко училиште во Скопје во 1897 година. Во ТМОРО бил зачленет од страна на Христо Матов, негов учител и еден од идеолозите на Организацијата. Во март 1903 година бил уапсен и затворен од страна на турската власт, а бил ослободен во април 1904 година. Станал комита во четата на штипскиот војвода Мише Развигоров, а бил учесник и на конгресот на Скопскиот револуционерен округ на ВМОРО. По поделбата во редовите на Организацијата се приклонил кон конзервативната, десна струја и учествувал на Кустендилскиот конгрес на возобновената ВМОРО во 1908 година. Во 1911 година бил избран за член на ЦК на ВМОРО. Во предвечерието на Балканските војни како член на ЦК на ВМРО го протежирал агентаторскиот метод на борба и ги организирал т.н. магарешки атентати. Учествовал во создавањето на Македоно-одринското ополчение кое било составено од поранешни комити и војводи на Организацијата. Во Првата светска војна учествувал во формирањето на 11-та македонска дивизија, составена од поранешни комити и војводи на ВМРО која се борела во состав на бугарската војска. По војната бил избран за член на ЦК на ВМРО и еден од нејзините најистакнати раководители. Под негово раководство ја претворил ВМРО и Пиринска Македонија во вистинска „држава во држава“ и бил во постојани непријателски односи со бугарската влада на Александар Стамболиски. Во 1923/24 година започнал преговори за соработка со Советскиот Сојуз и преговори за обединување на сите македонски организации, струи и фракции во рамките на ВМРО. Бил еден од потписниците на Мајскиот манифест од 6 мај 1924 година. На 31 август 1924 година бил убиен кај селото Сугарево, Пиринска Македонија.

⁷ Александар Протогеров (1867-1928), македонски револуционер, член на ВМОРО/ВМРО. Роден е во Охрид. Завршил воено училиште во Софија во 1887 година и истата година се стекнал со офицерскиот чин потпоручник.

во кој побарале да се дозволи претставници на Организацијата да пристигнат на Конференцијата и да ги претстават своите ставови за Македонија и Македонското прашање.⁸ Мемоарот бил изработен од професорот Љубомир Милетич.⁹ Во овој опширен документ, ВМРО како македонска организација ги образложила своите погледи во однос на решавањето на Македонското прашање, при што во првиот дел, авторите се ос-

Во македонското револуционерно и ослободително движење првин влегол во легалната организација предводена од Врховниот комитет. Од 1902 до 1906 година бил војвода на чета и дејствувал во Малешевско, Петричко, Поројско и на други места. Бил активен член на комисијата која во есента и зимата 1903 година се обидувала да постигне обединување на дејците под водството на Врховниот комитет и дејците од ТМОРО. Во 1911 година бил избран за заменик член на ЦК на ВМОРО. За време на Балканските војни бил командир на Третата бригада на МООП, а за време на Првата светска војна бил командир на бригада во 11-та Македонска дивизија. Бил еден од создавачите на МООП и на Македонската дивизија. Бил командир на Моравската военоинспекциска област. На почетокот на 1914 година е потписник на спогодбата за соработка со младотурските комитети за борба против воспоставената српска и грчка власт во Македонија. Од ноември 1915 година бил член на ЦК на ВМОРО. По завршувањето на војната бил уапсен и затворен заедно со Тодор Александров од новата бугарска влада на Александар Стамболиски, која ги сметала за виновници за војната. Откако побегнале од затворот заедно со Тодор Александров преминале во илегалност и ја возобновиле дејноста на ВМРО. Од 1920 до 1928 година дејствувал со својата чета во Малешевско, Струшко, Охридско и на други места. Пролетта 1924 година се вклучил во Виенските преговори на ВМРО со Коминтерната и советските фактори за помирување на спротивставените струи во ВМРО. На Шестиот конгрес на ВМРО повторно бил избран за член на ЦК на ВМРО заедно со Иван Михајлов и Георги Поп Христов. Постепено влегол во непријателски односи со Иван Михајлов, особено по прашањето за тактиката за водењето на борбата. Бил убиен во Софија по наредба на Иван Михајлов, со обвинуение за учество во убиството на Тодор Александров.

⁸ Костадин Палешутски, Македонското ослободително движење след Първата световна война (1918-1924), Софија, 1993, 103.

⁹ Зоран Тодоровски, Тодор Александров, Скопје, 2014, 67.

врнале на постулатите на американскиот претседател Вудро Вилсон и т.н. 14 точки, особено правото на малите народи за самоопределување и за создавање на свои држави. Мемоарот, во почетокот ја објаснувал и историјата на бугарската држава, во обид да ја прикаже како онеправдана страна во Првата светска војна, што може да се претпостави како став на ВМРО поради обидите на Александров и Протогеров да добијат поддршка од владата во Софија околу решавањето на Македонското прашање, на начин на каков што го замислувале и прикажувале пред општествената јавност. Понатаму, во Мемоарот бил објаснет историјатот на создавањето на ВМРО, нејзината организациска поставеност во Македонија и револуционерните борби за ослободување на Македонија од власта на отоманска Турција.¹⁰ Во делот од Мемоарот во кој се опишуваат надежите на ВМРО за ослободување на Македонија за време на Балканските војни 1912/13 година, меѓу другото пишува:

„Во Балканската војна, Организацијата им ги стави на услуга на сојузниците сите свои сили. Не зборуваме за 20-тината илјади Македонци кои го составуваа македонскиот легион од доброволци, ниту за десетиците илјади офицери и редовни војници Македонци во бугарската армија. Меѓутоа, многу брзо, откако Србите и Грците навлегоа во Македонија, настапи разочарувањето“.¹¹

Во однос на ова прашање за разочарувањето од војските на балканските држави во војните 1912/13 година, ВМРО, един-

¹⁰ Мемоар на ЦК на ВМРО до претседателот на Париската мировна конференција од 1 март 1919 година, зборник Тодор Александров – Сè за Македонија, документи 1919-1924, предговор и редакција Зоран Тодоровски, Скопје, 2005, 23-25.

¹¹ *Ibidem*, 29.

ствено не ја нападнала и критикувала бугарската војска во чиј состав се бореле илјадници Македонци, надевајќи се дека Бугарија ќе ја помогне Организацијата во однос на барањата за создавање на автономна или независна македонска држава, но како што се заклучило во Мемоарот „Букурешкиот договор, за ова измачено борбено население, беше удар потежок од оној што му беше нанесен во Берлин“.¹² Документот во натамошниот текст ги опишувал и настаните од Првата светска војна која предизвикала уште поголемо разочарување кај населението во Македонија, при што потписниците директно му се обратиле на претседателот на Мировната конференција, укажувајќи му дека Македонското прашање е основата на балканските конфликти и дека мирот може да завладее само ако се случи правилно решавање на Македонското прашање. Како аргумент за ваквите ставови на ВМРО, во Мемоарот било потенцирано во тој правец да се „применат целосно принципите на претседателот Вилсон“.¹³

На крајот од Мемоарот, уште еднаш се нагласувала надежта на ВМРО од решенијата на Версајската мировна конференција за праведно решавање на Македонското прашање и правото за „самоопределувањето на Македонија“, при што од претседателот на Конференцијата, Клемансо, се барало да се заземе, да ѝ биде дозволено на делегација на Организацијата да се појави на заседанијата во Версај.¹⁴

Од Мемоарот може недвосмислено да се извлечат неколку заклучоци за ставовите на ВМРО: ВМРО на Т. Александров и А. Протогеров цврсто се залагало територијата на Македонија

¹² Ibid., 29.

¹³ Ibid., 31.

¹⁴ Ib., 33.

во никој случај да не биде поделена меѓу балканските држави; Македонија да добие право на самоопределување и да се создаде автономна или независна македонска држава; ЦК на ВМРО била длабоко уверена дека за таквите цели ќе добие поддршка од Бугарија. Ниту едно од овие барања и ставови на ВМРО не биле остварени, што се покажало како реалност уште додека траела Версајската мировна конференција.

Знаејќи дека овој документ тешко директно ќе пристигне пред делегатите на Конференцијата, Т. Александров и А. Протогеров отишле и уште еден чекор понапред, со цел да се уверат дека Мемоарот ќе пристигне во Версај. На 17 март 1919 година, двајцата членови на ЦК на ВМРО го доставиле Мемоарот до генералот Кретиен, командант на војските на Антантата во Бугарија со едно придружно писмо во кое барале францускиот генерал да го препрати Мемоарот до Мировната конференција во Версај.¹⁵ Во писмото, Тодор Александров го уверувал генералот Кретиен дека доколку се воспостави траен мир, ВМРО ќе ги прекине вооружените дејствија во Бугарија и надвор од нејзината територија.¹⁶ Од името на ВМРО, во писмото до францускиот генерал, меѓу другото, пишувало:

„Како што ќе имате задоволство да видите по прочитувањето на документот, Внатрешната организација којашто 25 години ја изразува волјата и надежите на населението во Македонија и чијашто улога во време на балканските настани од 1895 до 1912 беше значителна, настојува во името на принципите востановени од Сојузниците и херојските жртви направени од Македонија за поддржување на интегритетот и до-

¹⁵ Даринка Пачемска-Петреска, ВМРО 1918- 1934, Хронологија, Скопје, 2004, 21.

¹⁶ Зоран Тодоровски, Тодор Александров, Скопје, 2014, 68.

бивање на слободата, да ѝ се даде дозвола да биде слушната од Мирвната конференција, каде што ќе ја изложи волјата на Македонија“.¹⁷

На 20 март 1919 година, Тодор Александров со писмо до Григор Василев побарал Мемоарот на ВМРО да му се достави и на американскиот амбасадор во Софија.¹⁸ Писмото на Александров до Василев покажува дека ВМРО била свесна дека американската поддршка била пресудна на Конференцијата во Версај за Македонија да добие независност и гаранции за своето постоење од страна на Големите светски сили. ВМРО во голем степен сметала на поддршката на САД за праведно решавање на Македонското прашање на Версајската мировна конференција.

Дипломатското лобирање на ВМРО не престанало и нејзината активност била особено засилена во текот на март и април 1919 година. И во следните денови, ВМРО се обидува да го придобие генералот Кретиен на своја страна со цел да се осигури дека ќе го препрати Мемоарот до Конференцијата во Версај. На 2 април 1919 година, за случајот со францускиот генерал, Тодор Александров во едно писмо до пунктовниот началник на ВМРО во Ќустендил, Ангел Узунов го истакнал следново:

„Утрово Љапчев пак ми кажа дека од Париз имале добри вести, дека сите балкански прашања ќе се решаваат во Советот на 10-те во присуство на Вилсон, – во смисла поволна за нас. Кретиен тука кажува дека Бугарија во Париз стои многу лошо,

¹⁷ Архивите говорат, ВЪтрешната македоно-одринска револуционна организација (1893-1919), Документи на централните ръководни органи (устави, правилници, мемоари, декларации, окръжни, протоколи, наредби, резолуции, писма), том I, част 2, София, 2007, 1152.

¹⁸ Ibidem, 1153.

а Англичаните и др. даваат големи надежи. Утрото Протогеров беше кај генералот Кретиен. Му рекол дека сите Французи што поминуваат низ Бугарија стануваат наши пријатели. Навреме го препратил Мемоарот на Организацијата и ветил целосна поддршка и помош“.¹⁹

Во писмото се забележува дека ЦК на ВМРО и посебно Тодор Александров полагаале голема надеж дека Мемоарот ќе биде разгледан од Големите сили на Конференцијата во Версај и дека американската делегација и претседателот Вудро Вилсон ќе покажат наклонетост кон Македонското прашање. Тие замисли и желби на ВМРО биле поттикнати од разговорите што ги воделе нејзините претставници со странските дипломати во Бугарија, при што Организацијата најголемата надеж ја полагала во американските дипломати кон кои испраќале и најголем број на апели, барања и декларации поврзани со предлози за решавање на Македонското прашање.

На 22 август 1919 година, Тодор Александров и Александар Протогеров го ополномоштиле Димитар Наумов од Битола да ја претставува ВМРО на Версајската мировна конференција и да дејствува пред Големите сили за конституирање на Македонија во посебна независна држава.²⁰ Во поглед на тоа, Александров му дал прецизни инструкции на Наумов, според кои на Конференцијата требало да се застапува пред Големите сили „за прогласување на Македонија во независна држава, односно за идното управување на независна Македонија“.²¹

¹⁹ Ангел Узунов, Спомени, предговор и редакција Зоран Тодоровски, Скопје, 2014, 222.

²⁰ Костадин Палешутски, Македонското освободително движење след Първата световна война (1918-1924), София, 1993, 103.

²¹ Зоран Тодоровски, Тодор Александров, Скопје, 2014, 68.

Полномоштвото потпишано од Александров и Протогеров, гласело:

„Задграничното претставништво на Внатрешната македонска револуционерна организација му одобрува на г. Димитар Наумов, родум од Монастир (Битола, Н.Ж.), да ја претставува, во рамките на делегацијата составена од македонските националности во врска со мерките што треба да бидат преземени пред сојузните и здружени големи сили, за прогласување на Македонија во независна држава“.²²

Во тој правец, ВМРО на Конференцијата дејствувало заеднички со Извршниот комитет на македонските братства во Бугарија, кој бил легална организација на македонската емиграција во бугарскиот општествено-политички живот.

Активностите на ВМРО продолжиле и во септември 1919 година кога Организацијата се обидувала да се поврзе со највлијателните членови на делегациите во Версај, кои можеле да извршат пресудно влијание за разгледувањето на Македонското прашање на пленарните седници на Конференцијата. Најпрвин, ВМРО како нелегална и револуционерна организација, преку писма се обидувала да ги извести своите нелегални членови, комити и војводи на чети за текот на Конференцијата и за нејзиното огромно значење за Македонија. На 18 септември 1919 година, од името на ЦК на ВМРО, Тодор Александров со писмо му се обратил на Ангел Узунов, пунктов началник на Организацијата во Кустендил, во кое го известувал за текот на Конференцијата во Версај, при што побарал од него да ги

²² Полномоштво издадено на Димитар Наумов за да ја претставува ВМРО на Париската мировна конференција од 22 август 1919 г., зборник Тодор Александров – Сè за Македонија, документи 1919-1924, предговор и редакција Зоран Тодоровски, Скопје, 2005, 35.

извести војводите и активните четници на Организацијата во Ќустендил за главните прашања поврзани со овој настан. Меѓу другото, Александров пишувал:

„На сите ќе им објасниш дека до 5-6 месеци Македонското прашање нема да се разгледува. Има надеж за Независна Македонија, но по 5-6 месеци. Дотогаш нема да се работи ништо за да не се изложува населението“.²³

На 21 септември 1919 година, Александров и Протогеров повторно испратиле писмо до Жорж Клемансо, претседателот на Версајската мировна конференција. Во писмото се барало од Клемансо да издејствува една делегација избрана од ЦК на ВМРО да биде примена на Версајската мировна конференција и да ги изнесе своите ставови за решавање на Македонското прашање. Ваквото писмо на ЦК на ВМРО и барањето не било прифатено од страна на Конференцијата.²⁴ Уште еднаш, Организацијата се уверила дека преку Клемансо како претставник на француската политика на Конференцијата, нема да ги оствари зацртаните планови за тоа, евентуално, нејзини претставници да присуствуваат во Версај. Како се приближувал крајот на Конференцијата, така се засилувало разочарувањето во раководството на ВМРО од веќе извесните решенија на штета на Македонија и на македонскиот народ. Тоа претставувало сигнал ВМРО да ги започне подготовките за формирање на комитски чети со цел организирање на вооружена борба во поделените делови на Македонија во рамките на државните граници на балканските држави.

²³ Ангел Узунов, Спомени, предговор и редакција Зоран Тодоровски, Скопје, 2014, 223.

²⁴ Даринка Пачемска-Петреска, ВМРО 1918- 1934, Хронологија, Скопје, 2004, 23.

По завршувањето на Версајската мировна конференција, Македонија не добила ниту автономија, ниту независност, апелите и барањата на ВМРО биле одбиени, а Македонското прашање во постверсајска Европа останало нерешено и оставено на маргините во дипломатските односи. Версајската мировна конференција претставувала „Втор Букурешт“ за Македонија и за македонскиот народ. Поделбата на Македонија во Букурешт од 10 август 1913 година била повторно верификувана и со решенијата во Версај. Македонското прашање не било разгледувано ниту како малцинско од национална гледна точка, туку на прашањето му се давало немакедонски, туѓ карактер. Согласно со меѓудржавните договори, Македонското прашање било третирано како српско, односно бугарско малцинско прашање и било употребувано од дипломатиите на Кралството на СХС, на Грција и на Бугарија како средство за нивните наводни историски права врз Македонија. По завршувањето на Версајската мировна конференција, вардарскиот дел на Македонија со Струмичката област влегол во Кралството на СХС, егејскиот дел на Македонија во рамките на Грција и пиринскиот дел на Македонија во границите на Бугарија.²⁵

²⁵ Поопширно види: Македонија во меѓународните договори (1913-1940), том први, редакција Михајло Миноски, Скопје, 2006.

Резиме

Стиаијата го обработува стипусот на Македонското прашање на Версајската мировна конференција во 1919 година, стипавиите на земјите учеснички на Конференцијата кон него, како и гледиштата и полиитиките на балканските држави кон прашањето кои биле во правец на докажување на нивните наводни историски права кон Македонија. На Версајската мировна конференција, своја дипломатска активност, индиректно и директно, развила и македонската организација ВМРО која упатувала Мемоар, писма, барања и декларации во кои се залагала земјите учеснички суштински да го разгледаат Македонското прашање и да издејствуваат создавање на автономна или независна Македонија со гаранции на Големите сили. Версајската мировна конференција, со исклучок на поединечни држави, не ја поддржала идејата за создавање на автономна или независна македонска држава и на Македонското прашање се обидела да му даде туѓ, немакедонски карактер и од национална и од државна гледна точка. Решенијата во Версај, со мали територијални измени, ја верификувале поделбата на Македонија и Букурешкиот мировен договор од 10 август 1913 година.

проф. д-р Теон ЦИНГО

UDK: 94(497.7:450)“1919/1939”

Институт за национална историја

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје

Република Македонија

ВЕРСАЈСКИ (НЕМИР)

*Внатрешна македонска револуционерна организација
како дел од италијанскиот надворешнополитички мозаик
(1919 – 1934 година)*

Клучни зборови:

Македонија, Македонско прашање,

Внатрешна македонска револуционерна организација,

Задгранично претставништво, Италија, Бенито Мусолини,

Кралство на Србије, Хрватије и Словеније / Кралство

Југославија, Бугарија.

Македонската револуционерна организација, во текот на своето четиридецениско постоење, од основањето на 23 октомври 1893 година во Солун до државиот удар во Бугарија на 19 мај 1934 година, постојано се стремела кон афирмација на македонската борба за независност преку привлекување на влијателни сојузници. Кај тие потенцијални сојузници, според замислите, постоела можноста, преку употребата на научни, дипломатски, политички и воени методи, да ги поддржат тие стремежи за независност и да го изнесат македонското прашање пред меѓународните институции и на мировните конференции. Во овие услуби за конечно решавање на македонското прашање бројни истакнати членови на Организацијата биле дел од долготрајниот процес на барање моќен сојузник кој би бил подготвен да изврши притисок врз државите што го негирале постоењето на посебниот македонски идентитет.

Врските меѓу Македонската револуционерна организација и Италија датираат од почетокот на XX век, кога во италијанското општество се појавиле првите реакции од солунските атентати, како и учеството на италијански воен персонал во имплементирањето на предвидените реформи во Македонија по Илинденското востание. Во процесот на изнаоѓање сојузници меѓу големите сили, еден од најистакнатите лидери на Организацијата, Борис Сарафов, кој имал широко распространета мрежа на лица од различни провениенции, направил конкретни обиди за привлекување на Италијанци кон македонската кауза. Така, во 1903 година, Борис Сарафов заминал во Италија каде што се сретнал со Ричоти Гарибалди, синот на италијанскиот револуционер Џузепе Гарибалди. На таа средба Сарафов дискутирал за можноста да обезбеди италијанска поддршка за македонските револуционери.

Со идејата за обновување на соработката од минатото, како во случајот на Борис Сарафов и интензивните контакти меѓу италијанските воени офицери во Македонија со членовите на Организацијата, биле обновени и надежите за решавање на Македонското прашање преку доделување автономија во текот на Версајската мировна конференција. Бројни друштва, организации и асоцијации со македонски предзнак, како и индивидуалци, испратиле низа барања, апели и меморандуми до Големите сили на Конференцијата, понудувајќи различни начини за решавање на Македонското прашање, односно поништување на одлуките од Букурешкиот мировен договор од 1913 година и поделбата на Македонија. Македонското прашање било дискутирано на состаноците на Комитетот за нови држави, каде што италијанските претставници ги изнесле нивните замисли за создавање на еден специјален административен систем во Македонија, а набрзо и доделување

на автономија на Македонија и на Албанија. Меѓутоа, таквите предлози жестоко биле отфрлени од страна на француските претставници кои не сакале да предизвикаат немир кај нивниот нов сојузник на Балканот, Кралството на Србите, Хрватите и Словенците. Велика Британија, или поконкретно нејзините дипломати кои биле присутни на Конференцијата, постојано правеле напори за да го одржат балансот на силите меѓу Франција и Италија во контекст на нивните тенденции за еднаква распределба на влијанието, не сакајќи ниту една држава да ја има доминантната улога во Европа, а истовремено ниту на Балканот. Како компромис, Британците ја отфрлиле идејата на италијанските дипломати за воспоставување на административен систем во Македонија, сугерирајќи испраќање на еден претставник кој би имал задача да ја извиди состојбата на теренот и да испраќа редовни извештаи кои би биле основа за имплементирање на реформи во правец на зголемување на правата на малцинствата, но исклучиво на територијата на вардарскиот дел на Македонија како дел од Кралството на СХС.¹ Особено е интересна една телеграма која била испратена во текот на Версајската конференција во моментите кога се дискутирало за Македонското прашање. На 4 август 1919 година, полковникот Касати, шефот на италијанската мисија, кај непријателските делегации во Версај испратил допис до Министерството за надворешни работи на Италија во кој ги изнесол барањата на бугарската делегација и своето мислење по тоа прашање. Касати напишал: „Ако Италија успее да издејствува Буџарија да добие излез на Егејското Море и териориите кои ѝ припаѓаат во Тракија, ако ја поврати јужна Добруџа задржувајќи ги пријателските односи со Ро-

¹ Теон Џинго. *Велика Британија и Балканот*. Скопје, 2016, 63.

манија, Италија во иднина може да смејќа на поддршката на овие две балкански земји. И независна Македонија ќе биде исто така отворена за италијанското влијание, особено ако може во иднина да се поврзе со железница со британска Валона.“² Меѓутоа, на Версајската мировна конференција ниту бил признат посебниот македонски идентитет, ниту, пак, било дозволено создавање на автономна или независна македонска држава.

Разочарувањата од одлуките кои биле донесени за време на Конференцијата и мировните договори кои произлегле од неа, го насочиле раководството на Внатрешната македонска револуционерна организација кон продолжување на борбата преку легални и нелегални методи, а секако и кон обезбедување на сојузници. Во таа таканаречена потрага по моќни „пријатели“, членовите на ВМРО се насочиле кон неколку држави и организации: Италија, Советскиот Сојуз, Унгарија, Хрватската селанска републиканска партија на Стјепан Радиќ, Усташкото движење на чело со Анте Павелиќ, лидерите на Лабуристичката партија во Англија, членовите на Балканскиот комитет во Лондон, како и бројни индивидуалци кои имале значајни позиции и влијание во европските владини кругови.

Во Бугарија, на парламентарните избори во 1919 година победил Бугарскиот земјоделски народен сојуз предводен од Александар Стамболиски. Ерата на Стамболиски и неговата влада, покрај останатите аспекти од неговото владеење, во голема мера била карактеристична по обидите за подобрување на односите со Кралството на СХС, правец кој по автоматизам значел непријателски однос кон сите структури кои барале

² Италијански дипломатски документи за Македонија (1918–1924), том I, книга 1. Скопје, 2001, 113.

ревизија на мировните договори и корекција на границите. Фактички, подобрувањето на односите со Владата во Белград го означило почетокот на вооружената борба меѓу Бугарската влада и ВМРО. Истовремено, Италија посакувала влошување на односите меѓу двете балкански држави и ги поттикнувала акциите на ВМРО, како и оние на бугарските опозициски партии.

Хиерархиски, на чело на ВМРО стоел Централен комитет составен од тројца членови и Задгранично претставништво чија основна цел на постоењето била насочена кон јакнење на влијанието на Организацијата меѓу македонските студентски и емигрантски кругови, како и извршување пропагандна дејност и обезбедување на материјална, политичка и воена поддршка од европските држави. Во таа потрага по сојузници која, во случајот на Италија, би можела да биде интерпретирана како барање на заштитник на Организацијата, тројцата членови на Централниот комитет, Тодор Александров, Александар Протогеров и Петар Чаулев во март 1919 година имале средба со полковникот Еторе Лоди, кој ја извршувал функцијата италијански воен претставник во Софија. На средбата, од Лоди била побарана материјална и воена помош од Италија за организирање на вооружена борба во делот од Македонија кој се наоѓал во составот на Кралството на СХС. Оваа средба е специфична поради тоа што во моментот кога таа се одржувала, сè уште, не биле донесени конечните одлуки од Версајската конференција и мировните договори што следувале. Со потпишувањето на Нејскиот мировен договор на 27 ноември 1919 година, одлуките од Букурешт од 1913 година не само што биле потврдени, туку била направена и корекција на границите помеѓу Бугарија и Кралството на СХС, на штета на првата.

Во тоа исчекување на исходот од преговорите на Конференцијата, Антон Пиперов, човекот кој подоцна ќе биде назначен за претставник на ВМРО во Италија, на 6 август 1919 година испратил еден Меморандум, од името на „Бугарската колонија во Италија“, до италијанскиот премиер Франческо Нити во кој навел дека „Бугарската колонија“ смета на мудроста и благородноста на италијанските чувства, барајќи „Македонскојто прашање да биде решено согласно со бугарскиите спремежи, врз основа на ѓлебисцијѝ или, барем, од Македонија да се создаде независна држава, ѝтака шѝто меѓу Албанија и Бугарија да не ѝосѝои грчко-југословенска брана“.³ По иницијатива на Тодор Александров, во следната 1920 година, веќе бил направен првиот конкретен чекор за соработка. Во Рим бил создаден Италијанско-македонски комитет кој, со текот на годините, ќе стане главна врска помеѓу ВМРО и Италија.

Ако Италија, за ВМРО, претставувала моќен сојузник во кој раководството гледало можност за поддршка, италијанската политичка, воена и дипломатска елита, особено по 1922 година, во ВМРО гледала сериозна организација чиешто постоење во континуитет би ја дестабилизирило новосоздадената држава на другата страна на Јадранското Море, но и би ги поддржувала тврдењата на италијанските официјални лица дека Кралството на СХС е нестабилна држава чиешто постоење претставувало закана за регионалниот мир. Тој концепт на соработка и помош за Организацијата само прогресирал во годините на владеешето на фашистичката партија во Италија.

На 20 ноември 1921 година бил потпишан таканаречениот „Тирански протокол“ меѓу претставниците на ВМРО, Македонската емигрантска федеративна организација и албанските

³ Ibid., 116.

комитети. Во согласност со Протоколот, македонските и албанските револуционери одлучиле да дејствуваат заеднички со цел ослободување на Македонија и нејзино подоцнежнo уредување по примерот на Швајцарија, но и ослободување на Косово и негово приспособување кон Албанија. Претставниците на албанските комитети се обврзале дека ќе ги поддржат активностите на членовите на Организацијата и ќе дозволат создавање на еден команден центар на ВМРО на територијата на Албанија од каде што би биле координирани акциите на македонските чети кои би навлегувале на територијата на Кралството на СХС од албанска територија. Зад тие преговори и зад потпишувањето на Протоколот стоеле италијанските официјални лица. Еден италијански дипломат кој се наоѓал во Драч, на 4 ноември 1921 година, две недели пред потпишувањето на Тиранскиот протокол, во допис до Министерството за надворешни работи на Италија ги известил своите претпоставени дека пристигнал генералот Александар Протогеров, членот на Централниот комитет на ВМРО, и дека тој веќе остварил средба со него. Според дописот, Протогеров бил свесен дека потребата и заложбите на Италија за создавање на голема албанска држава би претставувало противтежа на хегемонијата на Кралството на СХС на Балканот, но тој нагласил дека таа новосоздадена држава би била постојано во опасност доколку не биде формирана автономна Македонија. Дипломатот ги цитира следните зборови на Протогеров: „*Кажа дека негува најубави чувства кон нашата земја и дека ќе најправи сè што е до него за да им ги оствори очите на водачите за постребата да ѝ веруваат на Италија*“.⁴ Сепак,

⁴ Ibid., 157.

„Тиранскиот протокол“ никогаш не бил спроведен во целост. Александар Протогеров испратил две писма до Централниот комитет на ВМРО, на 10 и 23 јануари 1923 година, од Виена и од Истанбул, нагласувајќи дека *„италијанската поддршка на Македонијте и Тракијцијте не била искрена, туку чисто ојоритуниситичка.“*⁵

И покрај тоа врските меѓу ВМРО и Италија продолжиле. Членот на италијанската дипломатска мисија во Софија, Дурини, уште во август 1920 година го информирал Министерството за надворешни работи на Италија дека се сретнал со Димитар Точков, истакнат член на ВМРО, кој го информирал дека Организацијата донесла одлука да започне со вооружени акции во Македонија, но пред тие да започнат било одлучено да биде испратен еден претставник на ВМРО во Италија за да оствари средба со Албанците за нивна координација и постигнување на *акциско единство*.⁶ Уште една средба од сличен карактер се случила во јануари 1922 година кога бугарската власт реагирала кај италијанските дипломати во Софија за наводни контакти меѓу Александар Протогеров и полковникот Еторе Лоди кој му помогнал на Протогеров да избега од Софија и заедно заминале за Италија. Торета, службеник во Италијанското министерство за надворешни работи, го информирал својот колега во Софија дека се сретнал со Лоди за да го прекори поради таа негова постапка. Полковникот тврдел дека неговите мотиви биле од чисто хуман карактер поради

⁵ Цитирано кај Штефан Требст, *Фашистичка Италија и ВМРО (1922–1925), во 50 години од основањето на ВМРО и 90 години од Илинденското востание*, Прилози од научниот собир одржан на 21–23 октомври 1993 година, Скопје, 1994, 394.

⁶ *Италијански дипломатски документи...*, 141.

тоа што Стамболиски и неговата влада го прогонувале. На крајот од телеграмата испратена од Торета, е наведено дека „пратеништвото евентуално веднаш ќе преземе соодветни мерки за описанување на ѓолковничој Лоди од иерииоријата на земјата“ како санкција поради неговата непромислена постапка.⁷

Биполарноста на бугарската политичка сцена постепено стигнувала до својот заплет. Политиката на Владата на Стамболиски за подобрување на односите со Белград резултирала со интензивирање на прогонот против членовите на ВМРО: Тој притисок против ВМРО единствено ги поттикнало лидерите на Организацијата да ги зајакнат своите врски со бугарските опозициски партии. На 23 март 1923 година бил потпишан Нишкиот договор според кој Бугарија и Кралството на СХС заеднички се обврзале да ја чуваат границата. Согласно со договорот армијата на Кралството на СХС можела да војува против четите на ВМРО на територијата на вардарскиот дел на Македонија, а воедно Бугарија му го признала правото на владеење на својот сосед врз тој дел од Македонија. Практично, сите одредби од Нишкиот договор биле насочени против ВМРО и нејзините заложби. И, ако дотогаш односите меѓу ВМРО и Владата на Стамболиски биле лоши, по обзнанувањето на договорот бил отворен фронт меѓу двете страни. Во мај 1923 година дипломатскиот претставник на Италија во Софија го информирал Бенито Мусолини за последните случувања во Бугарија. По воведниот дел, каде што е споменат Нишкиот договор, Ринела истакнал дека се случува „сериозно македонско вриење“ против Стамболиски и дека бугарскиот премиер нема никаква доверба во редовите на армијата и полицијата

⁷ Ibid., 167.

поради нивните симпатии кон македонското движење. Ринела заклучува дека имајќи ја предвид состојбата во бугарското општество, кризата не би можела да заврши без некаков сериозен настан.⁸

Како што претпоставил Ринела, ноќта помеѓу 8 и 9 јуни 1923 година, политички земјотрес во облик на државен удар се случил во Бугарија со кој била симната од власт земјоделската влада. Политичкиот пад на Стамболиски не бил доволен за ВМРО и Организацијата барала сурова казна за нејзиниот најголем непријател. На 14 јуни 1923 година, пет денови по државниот удар, Александар Стамболиски бил сурово ликвидиран во неговото родно село Славовица. Само два дена по убиството на бугарскиот премиер, Бенито Мусолини му наредил на италијанскиот дипломат во Белград, Лазаро Негрото Камбиасо, да ја информира Владата во Белград дека според Италија државниот удар во Софија не ги нарушил одредбите од Нејскиот мировен договор и оттука, Италија, во интерес на мирот на Балканот и во Европа, не би можела да се согласи со југословенска воена акција против Бугарија.⁹

Односите меѓу Кралството на СХС и Бугарија повторно се влошиле. Владата во Белград се заканила дека ќе интервенира воено на територијата на Бугарија и, исто така, дека ќе го окупира градот Перник, на 30 км од Софија, доколку Бугарија не ги спречи активностите на ВМРО чиешто членови дејствуваат слободно на бугарска територија и оттаму ги планираат акциите што ги реализираат во вардарскиот дел на Македонија. На 21 септември 1923 година во белградскиот весник „Време“ бил отпечатен текст во кој се тврдело дека Италијанската влада ја

⁸ Ibid., 217–218.

⁹ Штефан Требст, *Фашистичка Италија и ВМРО...*, 394.

помагала ВМРО со 8 милиони лири на годишно ниво и дека врската меѓу Бенито Мусолини и Централниот комитет на ВМРО биле полковникот Спиго, италијанското воено аташе во Софија, и Петар Чаулев кој постојано патувал низ Албанија и Италија.¹⁰ Иако Мусолини ја негирал оваа информација, сепак, притисокот врз него од страна на Велика Британија и Франција се зголемил. Актуелната Крфска криза била основната причина поради која Мусолини попуштил под притисокот од Лондон и Париз и оттука италијанските дипломати во Софија побарале од Бугарската влада да спроведе мерки против лидерите на ВМРО. Официјално, Италија го поддржувала Нишкиот договор и тенденциите за југословенско-бугарско помирување. Неофицијално, врските меѓу Рим и ВМРО зајакнувале и добивале поконкретни облици. Преку пратеникот Алесандро Дудан и експертот за шпионажа Џовани Ронкали, инаку раководител на разузнавачката мрежа „*Associazione Nazionale Dalmazia*“, во октомври 1923 година во пристаништето во Варна пристигнал брод кој носел италијанско оружје и муниција за потребите на четите на ВМРО. Следната година, во јуни, од Италијанското воено министерство било испратено писмо до Министерството за надворешни работи на Италија во кое е наведена информацијата за пристигнувањето на еден италијански брод во Варна, а потоа во Бургас. Според текстот на писмото, бродскиот товар се состоел од 1 500 000 куршуми за пиштоли парабелум кои би ги користеле македонските комити. Нарачката и дистрибуцијата на тој товар била спроведена од страна на извесен Семенов, кој, според писмото, имал сериозен углед, а воедно во Италија направил обиди за набавка на 100–200 италијански лесни митралези

¹⁰ Ibid., 396.

од офанзивен тип.¹¹ Како потврда на оваа активна соработка, исто така, постоеле и сведоштва на луѓе од теренот кои имале средби со македонските комити и потврдиле дека некои од нив „носеле сѝари и италијански униформи и дејствувале под италијанско влијание.“¹²

На 14 ноември 1923 година, Задграничното претставништво на ВМРО изготвило еден документ кој бил именуван како *Директиви на Задграничното претставништво за пропаганда во странство*. Во документот, потпишан од страна на двајцата членови на тоа тело на ВМРО, Кирил Прличев и Георги Баждаров, на почетокот е дадена една ретроспектива на минатите случувања и успесите на пропагандата, а потоа следуваат предлозите на задграничните претставници кои се упатени до Централниот комитет, како највисоко тело на Организацијата, да именува свои претставници во странство, поконкретно во Париз, Женева, Брисел, Лондон, Рим, Берлин, Виена, Будимпешта, Прага, како и во главните градови на скандинавските држави. Како дополнување на предлогот, Прличев и Баждаров, ги навеле следниве насоки за идните претставници: да се сретнат и да ги запознаат сите фактори во тие држави за македонската борба од минатото и денес, да учествуваат на конференции и да зборуваат за актуелната состојба во Македонија во контекст на целите и начините на борба на ослободителното движење, да пишуваат написи во врска со македонското движење или да привлечат публицисти и новинари кои би пишувале на оваа тема, да ги дистрибуираат изданијата на ВМРО во државите во кои ќе бидат распоредени, како и да ги организираат македонските студенти и да ги подготват за улогата на идни лидери во револуционерната борба.

¹¹ *Италијански дипломатски документи...*, 348.

¹² *Ibid.*, 186.

Покрај овие насоки, задграничните претставници предложиле и печатење на еден седмичен билтен на француски јазик кој би ги содржел последните случувања во Македонија. Сиве овие предлози биле прифатени од страна на членот на Централниот комитет на ВМРО, Тодор Александров, и набрзо Организацијата ги испратила своите претставници во европските престолнини.¹³

Петар Чаулев, членот на Централниот комитет на ВМРО и еден од клучните алки на македонско-италијанската соработка, престојувал во Италија во средината на 1923 година. Тој се сретнал со Корадо Соли, потсекретарот во Министерството за колонии. За средбата со Чаулев, Соли испратил придружено писмо до Министерството за надворешни работи во кое во детали ја опишал средбата со членот на ЦК на ВМРО. Неговиот соговорник, кој штотуку се вратил од Виена, каде што имал средби со истакнати македонски револуционери, го информирал Соли во врска со последните случувања во главниот град на Австрија и за врските меѓу ВМРО и хрватските опозициски партии. Иако во текот на разговорот италијанскиот службеник бил резервиран во врска со давањето на италијанска поддршка, неговите насоки за италијанско дејствување на надворешен план до крајот на годината се особено интересни. Па така, откако Соли информирал дека Чаулев бил малку разочаран од неговиот воздржан став, италијанскиот службеник заклучува: „Ако за четири години, од ноември 1918 до ноември 1922 год., италијанската надворешна политика беше помалку ограничена¹⁴, помалку плашлива, помалку слепа, помалку омаловажувачка за висшиинските интереси на нацијата, денес најверојатно не би постигнело Кралството на

¹³ 36 години във ВМРО, Спомени на Кирил Пърличев. София, 1999, 452–453.

¹⁴ Подвлечено во оригиналот.

СХС, а можеби ниту една Југословенска конфедерација... Со други зборови, не треба да се плашаме дека ќе се компримираме.¹⁵ Какво и да е нашио однесување, дури и најрезервирано и коректно секогаш ќе бидеме осомничени и обвинувани дека правиме смут.¹⁶

Во историјата на ВМРО во меѓувоениот период, три години биле клучни за насоката на дејствување и поделбите во рамките на Организацијата, 1924, 1928 и 1934 година. Во 1924 година, во потрага по моќен сојузник, раководството на ВМРО одлучило да се приклучи кон иницијатива на Советскиот Сојуз и да го потпише, на 6 мај 1924 година во Виена, таканаречениот „Мајски манифест“. Според Манифестот, со посредство на СССР и неговите разузнавачки и дипломатски експерти, било предвидено обединување на сите организации со македонски предзнак со цел да се отвори заеднички македонски револуционерен фронт и да се обединат трите делови на Македонија кои се наоѓале во составот на Бугарија, Грција и Кралството на СХС во една целина како дел од можната Балканска федерација. Учеството на ВМРО во овој документ, протолкувано како нагло свртување кон лево, односно соработка со болшевичка Русија, ги вознемирило политичарите во европските и во балканските земји. Една од причините за насочувањето на ВМРО кон исток, која, секако, мора да се земе предвид е потпишувањето на „Пактот за пријателство и срдечна соработка“ во Рим на 27 јануари 1924 година, меѓу Бенито Мусолини и премиерот на Кралството на СХС, Никола Пашиќ. Италијанската страна го одбила барањето за помош во случај на внатрешни немири во Кралството на СХС, во контекст на евентуалното востание

¹⁵ Подвлечено во оригиналот.

¹⁶ Италијански дипломатски документи..., 271.

во Хрватска, но се обврзала двете страни да обезбедат заемна помош при отстранувањето на надворешните причини за таквата закана, што, се разбира, се однесувало на упадите на вооружените трупи на ВМРО.¹⁷

Веднаш по објавувањето на Манифестот, двајца од тројцата потписници од ВМРО, Тодор Александров и Александар Протогеров, ги повлекле своите потписи од документот, додека третиот член на Централниот комитет, Петар Чаулев одбил да го стори тоа и останал посветен на принципите на Манифестот. Учеството во потпишувањето на Мајскиот манифест, или во таканаречената болшевичка авантура, Тодор Александров и Петар Чаулев го платиле со своите животи. Александров бил убиен на 31 август 1924 година и по неговата ликвидација започнал период на груба ликвидација на идеолошките противници и на сите оние за кои постоеле сомневања дека учествувале во ликвидацијата на водачот на ВМРО. Во писмо од февруари 1924 година, испратено од италијанската амбасада во Цариград до седиштето во Рим, италијанскиот дипломат, зборувајќи за улогата и влијанието на Тодор Александров, го опишал како „водач и организатор на македонските војводи кои успеа на Организацијата што ја создал да ѝ даде голем степен на ефикасност што се однесува до висок морал и материјална состојба... Нишму една влада¹⁸ не би можела да се спроведат дејностите на неговите приврзаници, а уште помалку да ги уапса неговите агенти“.¹⁹

Од друга страна, Петар Чаулев, кој бил вброен во групата предавници поради неговото одбивање да се дистанцира од пот-

¹⁷ Штефан Требст, *Фашистичка Италија и ВМРО...*, 400.

¹⁸ Подвлечено во оригиналот.

¹⁹ *Италијански дипломатски документи...*, 304.

пишувањето на Манифестот, бил ликвидиран на 23 декември 1924 година во кафе-бар во Милано. Смртната пресуда била донесена од Централниот комитет на ВМРО. Четири години подоцна, во 1928 година, Александар Протогеров, третиот потписник на Манифестот, бил ликвидиран во Софија.

Убиството на Чаулев силно одекнало во италијанското општество поради фактот што ликвидацијата се случила сред бел ден на прометно место каде што имало многу сведоци. Атенаторот, испратен од ВМРО, бил Димитар Стефанов. По ликвидацијата на Чаулев, кој бил квалификуван како предавник на македонската кауза, Стефанов се обидел да изврши самоубиство, но не успеал во тоа, бидејќи сите куршуми што биле во револверот веќе биле испукани во телото на жртвата. На судењето кое следело, италијанската јавност, но и меѓународната јавност добиле можност делумно да навлезат во врските меѓу Италија и ВМРО. Интересно е тоа што меѓу првичните чекори што ги презела италијанската власт, по ликвидацијата на Чаулев, покрај редовните истражни мерки, била и насоката да се изврши детален претрес од страна на италијанската полиција на сите локации каде што престојувал Чаулев со цел да се запленаат „*сите документи од политички карактер*“.²⁰ Иако во тајната преписка се вели дека Чаулев им служел на болшевиците и дека е особено важно да се конфискува материјалот, зад сцената се криел стравот од можно објавување на компромитирачки материјали за врските меѓу Петар Чаулев и италијанската власт.

Судењето за атентаторот започнало во 1926 година. ВМРО, за одбрана на нивниот член, ангажирала двајца адвокати Иноченцо Капа од Милано и Винченцо Морело од Рим, сенатор и

²⁰ Ibid., 388.

истакнат член на Фашистичката партија на Италија. Одбраната се засновала на тврдењата дека Петар Чаулев бил комунист кој бил во служба на Советскиот Сојуз и работел против интересите на македонското револуционерно движење, но и против Италија.²¹ Поради тие тврдења на адвокатите, како и отворените симпатии што биле присутни во италијанскиот печат, пресудата можела да се претпостави. Димитар Стефанов бил ослободен од обвинението, судот сметал дека Стефанов го ликвидирал Чаулев во состојба на нужност и бил виновен единствено за носење огнено оружје.

Во 1924 година, се случил период на минимизирање на интензитетот на односите меѓу Организацијата и Италија, пред сè, заради намерите на Бенито Мусолини да ги подобри односите со Лондон, Париз и Белград, како и со Софија. Мусолини инсистирал, во неколку наврати со бугарската власт, како и директно со бугарскиот монарх, Борис III, да се минимизира или целосно да се елиминира ВМРО. Тој притисок, како што беше споменато претходно, ја насочила ВМРО кон Советскиот Сојуз и како последица од тоа преориентирање, или како што го нарекол италијанскиот дипломат од Софија, Ринела – „*Нова ориентација*“, го забрзало потпишувањето на „Мајскиот манифест“. Во април 1924 година, Александров и Протогеров го направиле својот последен обид да се дистанцираат од советската политика и да се повлечат од советската преградка на средба со Џовани Ронкали, лицето што било нивна директна врска со Мусолини. Лидерите на ВМРО биле разочарани од епилогот на разговорот, но пет месеци подоцна, Ронкали на-

²¹ Никола Митровиќ – Бабе. *Петар Чаулев – син на ВМРО*. Охрид, 2016, 223.

правил детална програма за повторно вклучување на Организацијата во италијанската орбита.²²

Две недели по атентатот врз Тодор Александров, на 15 септември 1924 година, Цовани Ронкали подготвил еден предлог за Бенито Мусолини во кој предложил да се формира таен комитет, наречен „Балкан-Дунав“, чија главна задача би била да ја намали или целосно да ја елиминара советската агитација на Балканскиот Полуостров и кој требало да биде составен од организации од Унгарија, Бугарија и Албанија. Во предлогот, Ронкали побарал сума од 500 000 лири за проектот, во кој тој ја вметнал и ВМРО предводена од новиот лидер Иван Михајлов, но не и другите македонски организации што дејствувале од Виена.²³ Колку италијанската политика на Балканот се чувствувала загрошена од неодамнешната „Нова ориентација“ на ВМРО е прикажано во телеграмата испратена од Ринела, до италијанското Министерство за надворешни работи, во која тој навел дека Советите и ВМРО подготвиле поле за создавање советска република со центар во градот Петрич, во делот на Македонија под бугарска власт. Осврнувајќи се на оваа идеја, Ринела напишал: *Тоа покажува до кој степен е стигнајќи разата.*²⁴

Сите неуспеси што ги доживеала ВМРО во минатото, особено убиството на двајца од тројцата членови на Централниот комитет, како и одлуката за дистанцирање од болшевичките врски, ја извадиле на површина потребата за реорганизација. Во февруари 1925 година, во селото Србиново, Горна Џумаја²⁵

²² Штефан Требст, *Фашистичка Италија и ВМРО...*, 403.

²³ *Ibid.*, 404–405.

²⁴ *Италијански дипломатски документи...*, 369.

²⁵ Денешен Благоевград.

се одржал Шестиот конгрес на ВМРО и било избрано ново раководство. Покрај Александар Протогеров, во Централниот комитет влегле Иван Михајлов и Георги Поп Христов, додека за задгранични претставници биле избрани Георги Баждаров, Наум Томалевски и Кирил Прличев. На Конгресот биле донесени Устав и Правилник кои ја потврдиле заложбата дека ВМРО ќе ја продолжи борбата со цел да ја обедини поделената Македонија во нејзините географски граници сè до обезбедување целосна политичка автономија. Делегатите, исто така, одлучиле Задграничното претставништво, како тело што требало да биде врска меѓу Организацијата и надворешниот свет, да ја продолжи својата работа и да ги зајакне врските со сите официјални и неофицијални лица, организации и институции. Новото раководство на ВМРО сметало дека Рим е „главната дипломатска точка“.²⁶

Контактите меѓу ВМРО и Италија во 1925 година најчесто се одржувале преку Антон Пиперов, трговец кој живеел во Рим. Тој бил назначен за претставник на ВМРО во Италија и, всушност, учествувал во сите настани меѓу двете страни. Иако во некои француски весници било објавено дека Пиперов е личен пријател на Мусолини, од достапните документи може да се види дека оваа улога на Пиперов му е доделена од креаторите на пропагандата против ВМРО и Италија. Во август 1924 година од Италијанското министерство за внатрешни работи била испратена телеграма до Министерството за надворешни работи во врска со Антон Пиперов, во која се вели дека италијанската служба го следи Антон Пиперов и единствено што може да се заклучи е дека тој, покрај неговите добри врски

²⁶ Зоран Тодоровски. *Меморио – Македонски историски реминисценции*. Скопје, 2009, 399.

во трговските кругови, има одлични врски со бугарските дипломатски претставници во Рим.²⁷

Наум Томалевски, Георги Поп Христов и Тома Карајовов, истакнат член на ВМРО и нејзин претставник во Берлин, набргу потоа пристигнале во Рим. Додека Томалевски и Карајовов дејствувале во насока на пропаганда и присуство на македонското прашање во италијанските политички кругови и во печатот, Георги Поп Христов, кој покрај тоа што бил член на Централниот комитет, исто така, бил назначен за претставник на ВМРО во Албанија, преговарал и за материјална помош за членовите на Организацијата. Сепак, покрај преговорите на италијанско тло, во Бугарија биле остварени контакти и бил направен договор за натамошно дејствување. На пример, италијанскиот агент Георгини присуствувал на еден состанок на ВМРО²⁸, додека членот на Задграничното претставништво на ВМРО Кирил Прличев во Софија остварил средба со Уго Бута, член на италијанскиот Генералштаб. Во врска со средбата со Бута, Прличев запишал: „Тој ја објасни целта на неговото доаѓање. Тој имал мисија да најде претставник на Организацијата и преку него да издејствува дозвола од неа да влезе во Македонија, на територија која е организирана од неа, да ги срејне нејзините водачи, да ја обиколи за 2-3 месеци, да ги разбере нејзините барања, да види што може да се види, и врз основа на тоа да подготви еден извештај за неговите претставени коишто го испраќаат, и од што Организацијата ќе има – уверуваше тој – голема полза за својата кауза.“²⁹

²⁷ Италијански дипломатски документи..., 353.

²⁸ Стефан Требст, Фашистичка Италија и ВМРО..., 409.

²⁹ 36 години във ВМРО, Спомени на Кирил Прличев..., 123.

Аспирациите на Кралството на СХС кон Солун биле една од главните грижи на Италија во третата деценија на XX век. Еден таков чекор директно би ги загрозил италијанските интереси на Балканот, но, исто така, би ѝ нанел удар на Бугарија затоа што таа би била дополнително изолирана, а исто така и за ВМРО, која секогаш на Солун гледала како главен град на идната автономна или независна македонска држава. Во јули 1925 година, Антон Пиперов го прашал Тома Карајовов како ќе реагира Организацијата во случај на напад или брз пробив на Кралството на СХС кон Солун. Карајовов одговорил дека – иако Италија може да гледа поинаку кон приклучувањето на Солун и неговата околина кон Кралството на СХС, тоа е целосно спротивно на ставовите на ВМРО. Според Карајовов, било потребно да се создаде сојуз на држави и организации за борба против Србите, која треба да се состои од два обрача. Сите движења на незадоволните и обесправените во Кралството на СХС би влегле во првиот обрач, додека вториот треба да се состои од држави кои се чувствуваат загрозени од постоењето на таа држава. На крајот од писмото, Карајовов заклучува: „Ситѝе ѝаѝишиѝа водаѝ кон Рим. А нашиоѝ Рим е униѝиѝувањето на срѝскиоѝ имѝеријализам и на срѝскаѝа ароѝанѝија. Ако некој надлежен може да ме увери дека ѝоа е висѝинскиоѝ ѝаѝ кој ѝтреба да се следи во имеѝо на заедничкиѝе инѝтереси, ќе бидам ѝоѝов да се ѝреисѝиѝам и ќе ја извршам својаѝа должностѝ“.³⁰

Владата во Белград со сите сили се обидувала да спроведува антииталијанска пропаганда. Едноставно, Италија била државата од која се плашеле политичките, дипломатските и

³⁰ *Италијански дипломатски документи за Македонија (1925–1927)*, том I, книга 2. Скопје, 2005, 131.

воените лидери на Кралството на СХС. Интересно е што оваа кампања против Италија и нејзините аспирации на Балканот била најмалку прифатена од населението во Македонија. Имено, Македонците не се чувствувале загрозени од евентуалниот пробив на Италија. Говорејќи за достигнувањата на таа антииталијанска пропаганда, Антони Лука, шефот на Италијанскиот конзулат во Скопје, навел дека Македонија не била плодна почва за ширење на тие идеи и дека Македонците се добронамерни кон Италија, иако последната италијанска манифестација во тие краеве се случила во 1918 година кога поминала италијанската армија.³¹ Покрај тоа, италијанските дипломати кои биле во Македонија редовно испраќале извештаи до амбасадата во Белград или до Министерството за надворешни работи во Рим известувајќи за судирите меѓу комитските чети на ВМРО и српската војска и полиција на границата, како и во внатрешноста на Македонија. Дипломатите, покрај прецизните детали за настаните и сведоштвата на локалното население, известувале и за репресивните мерки од страна на централната и на локалната власт и за методите на насилство врз уапсените членови на ВМРО или на локалното цивилно население.

Во јануари 1926 година, Александар Протогеров подготвил прелиминарен проект за создавање постојана разузнавачка служба на ВМРО, чија главна задача би била собирање информации во Македонија, Бугарија и европските земји. Оваа идеја вклучувала и претставници на ВМРО во европските земји, како и македонски студенти и членови на Задграничното претставништво. Сиве овие информации што биле обезбедени од мрежа на разузнавачки агенти и офицери на ВМРО биле објавени во „*Разузнавачкиот билџен на ВМРО*“, орган

³¹ Ibid., 175.

кој содржел информации во врска со состојбата на теренот и успехите на пропагандата во балканските и европските земји. Имајќи предвид дека во тие разузнавачки шеми на ВМРО една од клучните улоги ја имале студентите кои потекнувале од Македонија, интересен е италијанскиот фокус кон тие студенти, т.е. стипендиите што италијанската влада им ги доделувала на младите Македонци. Во две писма до Министерството за надворешни работи, италијанските дипломати доставиле телеграми со препораки за доделување стипендии на студенти од Македонија. Во контекст на ова прашање, од италијанската амбасада во Белград заклучиле: *„Интереситие на нашата земја во Македонија, каде што е толку голем угледот на Италија кај сите жители, би можеле само да бидат унапредени со добронамерна културна пропаганда која – со воспитување во Италија на македонската младина – во тој немирн регион би создала јадра на сигурни и верни пријатели на нашата земја, врзани за неа со сигурирањето во младоста и со благодарноста за гостопримството.“*³² Во контекст на важноста на италијанскиот конзулат во Скопје, кој посредувал во доделувањето на италијански стипендии за Македонците, во февруари 1927 година, италијанската амбасада во Белград испратила писмо до Министерството за надворешни работи, во кое е истакнато значењето на конзулатот во Скопје, како особено важен за врските меѓу Италија и Македонија и било побарано зголемување на годишниот буџет на конзулатот, особено поради новата специфична задача, – „информативната служба“.³³ На спротивната страна во мај 1927 година бил основан „Македонски културно-пропаганден клуб“ чие седи-

³² Ibid., 273.

³³ Ibid., 322.

ште било во Рим, но клубот имал свои филијали во Торино, Милано, Падова и Бари.³⁴

Водачите на ВМРО дејствувале во големите италијански центри. Најчесто тоа било во престолнината Рим, додека пунктовите со началници и четниците биле насочени кон Бари и Бриндизи, пристаништата на Јадранското Море од каде што биле префрлувани во Албанија и оттаму влегувале на територијата на Кралството на СХС/Југославија. Постоеле два начина за патување, по вода, најчесто со италијански пароброд од бугарските пристаништа Бургас и Варна, како и по копнен пат преку Романија, Унгарија и Австрија. Четниците одреден период престојувале во Италија, каде што биле снабдени со неопходното оружје за дејствување во Македонија, а потоа заминувале во Албанија, најчесто кон пристаништето во Драч. Во 1927 година, ВМРО назначила пунктов началник за Италија. Оваа функција ја извршувал Наум Асенков. За вакво патување во Италија, македонскиот комита Никола Гушлев во своите спомени напишал: „Пунктџовиоџи началник на Оргџанизацијаџи во Рим, Наум Асенков ни најде убав аџарџиман, за којџиџи џлаќавме наемнина еднаш седмично. Наџиоџи кварџи не беше мноџу далеку од резиденцијаџи на Бениџио Мусолини.... Во Бари не џречека џџамоџниоџи џруџов началник на Оргџанизацијаџи, Димче Бужба... Еден ден добивме известџување да се јавиме во џолицискаџи сџџаница. Таму оџиџдоа Пеџо Трајков и Димче Бужба. Началникоџи на џолицјаџи им кажал да не се движиме џреку ден, џџуку само ноќно време, заџџо шџџо имало џроџесџи од сџџрана на срџскаџи влада дека Иџталија џи џоддржува бугарскиџе и македонскиџе комиџи.“³⁵

³⁴ Ibid., 385.

³⁵ Иван Гаджев. *Четникџт Никола Гушлев*. Софија, 2015, 156, 157.

Во септември 1927 година, Наум Томалевски, членот на Задграничното претставништво на ВМРО, бил поканет во „Палацо Кици“ и имал средба со Дино Гранди, италијанскиот министер за надворешни работи. На средбата, Гранди му рекол на Томалевски дека ВМРО, сè уште, може да смета на поддршката на Италија, но дека соработката мора да се спроведува тајно. Во согласност со разговорите, италијанскиот претставник во Тирана бил известен дека неговата задача е да го извести Ахмет Зогу оти Италија ја поддржува соработката меѓу Албанија и ВМРО со цел зајакнување на антијугословенскиот блок и дека активностите на комитите на територијата на Албанија се исклучиво наменети против Кралството СХС.³⁶ И италијанскиот амбасадор во Софија, Пјачентини и министерот за надворешни работи Гранди со симпатии гледале кон ВМРО, но и двајцата го делеле мислењето дека Организацијата мора да го намали обемот на терористички активности и наместо тоа да дејствува потактички со цел да не ги вознемири духовите во Европа. На една од тие средби, Дино Гранди му предложи на Томалевски да се формира едно *Биро на ВМРО* за одржување врски со надлежни лица во Италија.³⁷

Наум Томалевски подготвил извештај до Централниот комитет за неговата посета на Италија во 1927 година, кој се однесува на неговите состаноци со италијански официјални лица, како и со новинари и уредници на италијански весници. Томалевски ги информирал членовите на Централниот комитет дека во Италија се сретнал со многу луѓе кои имале директни врски со ВМРО, како што се сенаторот Морело, еден од адвокатите на атентаторот Димитар Стефанов, Џовани

³⁶ Илчо Димитров, *Българо-италиански политически отношения (1922–1943)*. Софија, 1976, 112.

³⁷ Зоран Тодоровски, *Меменио...*, 402.

Ронкали, Лојконо од Министерството за надворешни работи, Соли, секретар во Министерството за колонии и офицерот Кастолди кој бил испратен во Македонија да ги спроведе Мирцштегските реформи по Илинденското востание. За време на сите состаноци се разговарало за италијанско-македонските врски, потребите на ВМРО и можното продолжување на соработката, како и за случувањата во Албанија, од каде што Организацијата дејствувала во Македонија. Покрај средбите со официјалните лица, Томалевски остварил средби и со уредникот на „Il Giornale d'Italia“, Вирцинио Гајда, а потоа во Торино остварил средба со Марио Баси од „Stampa“, со Торис од весникот „Il Momento“ и со Пасквале ла Кола, уредникот на весникот „Gazzetta del popolo“. На тие средби со претставниците на медиумите, Томалевски апелирал за поголема застапеност на Македонското прашање во италијанскиот печат, а, исто така, постојано ја истакнувал и крајната цел на ВМРО – создавање на автономна македонска држава, без приспојување кон Бугарија.³⁸ На крајот од извештајот, говорејќи за состојбата во Италија, Томалевски со воодушевување заклучил: *„Фашизмот и направил само добро на земјата. Има силна национална солидарност, дисциплина, високо национално чувство. Италија е на воена нога. Таа е вооружена физички, морално за едно надворешно дејствување, затоа што внатрешното здравување е веќе привршено. Странски земјата е многу подобро од порано.“*³⁹

Во контекст на македонско-италијанските односи и ентузијазмот на Италија кој несомнено бил присутен кај лидерите

³⁸ Централен државен архив, Софија, ф. 1685, оп. 1., а.е. 33, 4–7; Објавен кај Теон Џинго, *Наум Томалевски – Лоенџрин*, Скопје, 2014, 212–220.

³⁹ Ibid., 220.

на ВМРО, интересно е тоа што во бројни текстови, написи, промемории и јавни апели, пиринскиот дел на Македонија, односно делот на Македонија што бил во границите на Бугарија, секогаш бил именуван како Пиемонт на потенцијалното обединување на Македонија, аналогија со обединувањето на Италија и важноста на областа Пиемонт во тој процес. Покрај веќе споменатите весници, текстови што конкретно се однесувале на Македонското прашање биле присутни и во весниците „Il Secolo“, „La Serra“, „Corriere della Sera“, и „L’Ambrosiano“.⁴⁰

Откако Томалевски се вратил во Бугарија од патувањето во Италија, Бенито Мусолини испратил строго тајна телеграма до италијанската амбасада во Софија со упатства за делување во врска со Македонското прашање. Во телеграмата, исклучиво наменета за италијанскиот амбасадор Пјачентини, Мусолини несомнено посочува дека Италија треба да продолжи да ги поддржува Македонците, како што се правело до тој момент, и дека македонското движење треба да ја зачува својата моќ и да ја зајакне. Како заклучок, Мусолини напишал: *„Во овој љолезен облик на нивнаџа дејностџ, џџџе можатџ да ја имаатџ џџџалијанската џџџдрџка, единствена ефикасна, на која можатџ навистџина да сметџаатџ и која може да им овозможи во јавноџо мислење да се создаде џџџовлна слика на која Македонците можатџ да се џџџвикаатџ за да можатџ да џџџрезематџ решџџџелна акција.“*⁴¹ Наскоро по пристигнувањето на телеграмата, без знаење и одобрување од другите членови на Централниот комитет и Задграничното претставништво на ВМРО, Иван Михајлов, новиот водач на ВМРО заминал кон Италија. Михајлов посетил и неколку други европски

⁴⁰ Иванъ Михаиловъ. Спомени, том III. Louvain, 1967, 874.

⁴¹ Италијански дипломатски документи (1925–1927) ..., 618.

земји. Ова самоволие дополнително ги влошило односите во ВМРО затоа што непријателствата меѓу него и Александар Протогеров добивале на интензитет. Вториот го обвинил Михајлов за самоволие и узурпација на ВМРО, додека Михајлов го обвинил Протогеров за вмешаност во убиството на Тодор Александров и дека тој јавно ги критикувал неговите методи на борба во Македонија. Оваа ситуација траела до 7 јули 1928 година, кога Александар Протогеров бил ликвидиран во Софија, убиство нарачано од Иван Михајлов. Тој настан бил последниот голем удар врз ВМРО бидејќи Организацијата дефинитивно била поделена на две крила, протогеровистичко и михајловистичко. Поделбата резултирала со меѓусебни обвинувања во печатот, закани, киднапирања и ликвидации на членови на обете крила.

Во овој меѓусебен погром, и двете струи на ВМРО се обиделе да привлечат што е можно повеќе членови на нивна страна, како и моќни сојузници, меѓу нив, се разбира, и Италија. Имајќи предвид дека крилото предводено од Иван Михајлов уживало поддршка од официјалната бугарска влада, врските со Италија биле посилни. За разлика од тоа крило, протогеровистите се обиделе да ги одржат врските со Италија, но најчесто одговорите што пристигнувале од Рим или од италијанската амбасада во Софија биле негативни. Во писмото до раководството на протогеровистичкото крило во врска со разговорите со Италијанците за евентуална финансиска и материјална поддршка, Наум Томалевски истакнал „дека секоја надеж оџиџаму (Италија – заб. авт.) е иззубена и дека нема никаква желба да се среќава повеќе со нив.“⁴²

⁴² 36 години във ВМРО..., 307.

Влијанието на ВМРО постепено регресирало, активностите на четите на Организацијата во Македонија во рамките на Кралството Југославија станувале сè поретки. Наместо да ја продолжат борбата во Македонија, најголемиот предизвик на приврзаниците на Иван Михаилов била ликвидацијата и пасивизацијата на нивните противници во редовите на ВМРО. Оваа состојба на меѓусебно непријателство траела сè до Државниот удар од 19 мај 1934 година, по кој ВМРО била ставена надвор од законот, а нејзините членови биле прогонувани, затворани и ликвидирани. Лидерот на ВМРО, Иван Михајлов, заедно со својата сопруга, Менча Карничева, побегнал во Турција каде што побарал политички азил.

Четири години подоцна, во 1938 година, Иван Михајлов и неговата сопруга ја напуштиле Турција и заминале во Полска, додека за време на Втората светска војна тој останал во Загреб и бил именуван за специјален советник на Анте Павелиќ. Во 1948 година, Иван Михајлов се стекнал со италијанско државјанство и живеел во Рим на Виа Понца 6-7 како професор Џовани од Унгарија. За разлика од бројните членови на усташкото движење кои, користејќи ги врските со Ватикан, успеале да заминат во Латинска Америка, Иван Михајлов останал да живее во Рим сè до неговата смрт во 1990 година. Лицето што ја гарантирало безбедноста на Михајлов во Италија по Втората светска војна бил неговиот личен пријател, Анџело Ронкали, апостолски делегат во Бугарија во периодот помеѓу 1925 и 1934 година, а од 1958 година, папа Јован XXIII.

проф. д-р Тодор ЧЕПРЕГАНОВ
Институт за историја и археологија
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Република Македонија

UDK: 94(497.7:410)“1919/1945”

МАКЕДОНСКИОТ ИДЕНТИТЕТ МЕЃУ БРИТАНСКОТО НЕГИРАЊЕ И ПРИЗНАВАЊЕ

Клучни зборови:

*Македонија, Македонско прашање, Велика Британија, АСНОМ,
Министерство за надворешни работи на Велика Британија*

Првата информација за одржувањето на Првото заседание на АСНОМ Британците ја добиваат на 18 август 1944 година преку дипломатскиот претставник на Велика Британија во Бари, Брод, кој ја препраќа до министерот резидент за Централен Медитеран стациониран во Казерта, Харолд, а била упатена до британскиот премиер Винстон Черчил. Во неа делегатите од Првото заседание на АСНОМ истакнуваат дека „делегатите на Првото заседание на антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија ви ги испраќаат вам и преку вас на народите на Велика Британија нашите срдечни борбени поздрави“¹ и дека македонскиот народ во тригодишната војна против „Хитлеровиот фашизам и неговите наемници на Балканот“, му ја покажал на целиот свет, дека сака да живее како слободна рамноправна нација во слободна демократска федеративна Југославија. Понатаму во телеграмата се потенцирало дека македонскиот народ

¹ Велика Британија и Македонија (18 август 1944 – 8 мај 1945). Документи, т. I, Избор, превод и редакција д-р Тодор Чепреганов, Институт за национална историја, Скопје, 1995, 11.

во понатамошната борба ќе „ги вложи сите свои сили за конечно ослободување на нивната заедничка татковина Југославија“.² Содржината на телеграмата била проследена до Министерството за надворешни работи на Велика Британија каде што предизвикала вознемиреност во Министерството, пред сè, поради фактот што експертите на Министерството дотогаш, воопшто, не калкулирале со можноста за формирање нова држава на Балканот. Затекнати од новонастаната ситуација на Балканот, тие во телеграмата испратена до министерот резидент на Централниот Медитеран, Макмилан, бараат во случај Черчил да сака да одговори на пораката тоа да биде во форма на благодарност. Според нив, во тој момент, помошта на НОВ и ПО не ја вклучувала можноста од формирање на автономна Македонија, и зазеле став дека сè друго, освен потврда за прием „може да ги охрабри локалните Македонци да веруваат дека нивните политички цели, одделно од нивниот отпор на непријателот, ја уживаат поддршката на владата на Неговото Височество“.³ Несомнено дека телеграмата од делегатите на АСНОМ претставувала изненадување за политичкиот естаблишмент на Велика Британија, бидејќи во своите калкулации за повоеното уредување на Балканот, воопшто, не калкулирале со можноста од формирање на нова држава, сметајќи дека Македонското прашање е решено во рамките на трите балкански држави, Бугарија, Грција и Србија, со асимилирањето и денационализацијата на македонскиот народ. Од тие причини, високиот комесар во Рим, сер Н. Чарлс на 23 август 1944 година, испраќа телеграма до Министерството за надворешни работи на Велика Британија во која потенцира

² *Историја*, 12.

³ *Историја*, 13.

дека по извршените консултации било предложено да не се одговора од Италија, каде што во тој момент се наоѓал Черчил, туку едноставно да се испрати потврда за прием на телеграмата од негово име.⁴

Несомнено дека ваквиот развој на настаните, во однос на можноста од формирање македонска држава, барал брза реакција од страна на експертите на Министерството за надворешни работи на Велика Британија со цел да не дозволат Македонското прашање да им излезе надвор од контрола. Поради тоа тие морале да направат редефинирање на својата геостратегија која со појавувањето на македонската држава можело да ги загрози нивните интереси на Балканот, а, пред сè, загроза на нивниот штитеник Грција, а со тоа и на Турција.

Од тие причини, за само осум дена, со цел да ги запознае заинтересираните служби, Политичкиот оддел на Министерството за надворешни работи на Велика Британија изготвило Меморандум за Македонија. Документот бил пуштен во оптек на 26 август 1944 година. Во самиот документ се разработени сите историско-политички аспекти на Македонското прашање. Од самиот документ е многу јасно видно дека за британскиот политички врв Македонското прашање било нешто што не им било непознато. Меморандумот покажува дека Британците имале доволно информации за да знаат што се крие зад македонското национално прашање.

Во Меморандумот, во однос на географијата тие истакнуваат дека Македонија „ги вклучува следниве области кои ги наводнуваат реките и притоците Вардар и Бистрица на запад и

⁴ *Велика Британија и Македонија (18 август 1944 – 8 мај 1945)*. Документи, т. I, Избор, превод и редакција д-р Тодор Чепреганов, Институт за национална историја, Скопје, 1995, 14.

Места и Струма на исток. Нејзините приближни граници се: Родопските планини и планината Рила, североисточно и северно од Скопје, Шар Планина, на југ се протега кон езерото Охрид и Преспа и венецот на Пинд, планината Камбунија, планината Олимп и Егејското Море“.⁵ Дека таа, главно, била планинска земја „со ретки површини на плодна земја, со зелени висорамнини и големи минерални резерви“ и дека „низ нејзината територија поминуваат два историски главни пата, еден од Дунав до Солун и друг од албанскиот брег преку Солун за Цариград“ и потенцираат дека „Солун е нејзината природна метропола“.⁶

Во однос на населението кое ја населува Македонија експертите истакнуваат дека „од 1938 година се чини дека е воспоставен грчки национален карактер на населението на грчка Македонија... и, исто така, бугарски карактер на бугарска Македонија“ и дека „прашањето за македонската автономија, оттогаш се однесува само на југословенска Македонија“, но и самите признаваат дека „тоа е комплицирано со присуство на словенско население во границите на западна грчка Македонија и проблемот со морскиот пристап кон Солун“.⁷

Им било познато дека населението во Македонија со векови било измешано со раси кои зборуваат различни јазици. Поради таквата измешаност, британските експерти ја споминуваат и „кулинарската импресија une macedoine за мешавина од различни делови“.⁸ И дека „никогаш не постоела веродостојна лингвистичка или расна статистика за Македонија“

⁵ *Историја*, 18.

⁶ *Историја*, 15.

⁷ *Историја*, 19

⁸ *Историја*, 19

што според нив се должело „пред сè, на неписменоста на многу од населението и на незапирливоста на националното непријателство што било причина властите да ги приспособуваат бројките според нивната сопствена желба и селаните да се идентификуваат себеси таму каде што се чувствуваат сигурни“, и дека било „очигледно во многу случаи самите селани не знаат што се“.⁹

Според она што го имале како информација во Меморандумот се истакнува дека „главно шест народи ја населуваат Македонија“ и според бројноста во 1938 година тие се: Грци, Словени, Албанци, Турци, Евреи и Власи“. Според нив Грците од југословенска и бугарска Македонија кои до 1912 година „сочинуваа голем дел од градското население“ до 1938 година „станале бројно безначајни“ и дека „грчките елементи во Македонија се зголемија меѓу 1919 и 1928, со околу 600 000 бегалци од Мала Азија и од Источна Тракија“.¹⁰

Во однос на Словените тие истакнуваат дека „Словените во 1938 година формираа големо мнозинство во Југославија и бугарска Македонија и мали остатоци во грчка Македонија“. Според експертите на Министерството за надворешни работи „пред 1870 тие беа само „дел од сиромашно христијанско население кое зборувало словенски од кои поголемиот дел беа православни“¹¹, а исто така дека имало и муслиманско малцинство кое зборувало турски. Со право констатирале дека формирањето на Бугарската егзархија во 1870 година создало „шизма меѓу нејзините приврзаници и оние на Грчката патријаршија“. Дури тие сметале дека „современата форма на

⁹ *Исјито*, 19.

¹⁰ *Исјито*, 19

¹¹ *Исјито*, 20.

Македонското прашање беше последица од формирањето на Бугарската егзархија во 1870“ кога Отоманската влада „под дипломатски притисок на Русија, го одобри формирањето на автокефална бугарска црква со скоро сите територии кои од 1885 беа вклучени во Бугарија со додавање на Ниш и осигурувајќи си дека и други области можат да бидат анектирани кон Егзархијата ако две третини од нејзините жители изразат желба“. На ова се спротиставил грчкиот патријарх од Цариград и на крајот го „екскомуницира егзархиското свештенство како шизматичко“ по што „следуваше 40 годишна војна на нож меѓу патријаршистите и егзархистите во поголемиот дел на Македонија“. Во таа црковна „војна“, Грците и Бугарите „употребуваа свештеници, учители и вооружени банди на комити (збор произлезен од комитетите кои ги организирале) во борба за формирање на нивни етнички аспирации“. ¹² Понатаму тие истакнуваат дека по 1878 година „Бугарите привлекоа македонски Словени и успеаја да добијат неколку бискупии за нивната Егзархија“ кон нив, а дека кон крајот на векот „и Србија се приклучила кон борбата и дури оддалечената Романија ги помагаше Куцо-Власите. Во оваа борба на сите против сите... Отоманската Империја можеше да се потпре само врз лојалноста на три елементи: Албанците (освен кога тие беа огорчени од намерата да бидат управувани), Турците и Евреите. Тие го возобновија пазарењето на една раса на сметка на друга и, освен Русите, другите големи сили не се интересираа за тоа“. ¹³ Во таква ситуација „дел од властите изразуваа подготвеност овие Македонци кои зборуваа словенски и се припадници на Егзархијата да бидат асимилирани по

¹² *Исџојто*, 23.

¹³ *Исџојто*, 24.

чувство кон Бугарија; иако на север беа оние што отворено се изјаснуваа само за Македонци“ и дека „дваесет и три години од југословенското (српското) управување ја намали врската со Бугарија, но политичкото чувство на македонските Словени беше прикриено“. ¹⁴

Ваквите ставови во Меморандумот на Министерството за надворешни работи на Велика Британија во однос на Македонското прашање влечеле корени уште од периодот непосредно по завршувањето на Првата светска војна. Тие сметале дека со Договорот од Версај му е ставено крај на Македонското прашање и дека тоа ќе биде решено со асимилација и денационализација во рамките на државите во кои влегло. Меѓутоа, едно била „домашната сметка“, а друга била на теренот. Британските дипломатски претставници на Балканот, колку и да сакале, не можеле да го пренабрегнат фактот за постоењето на Македонците.

До 1944 година Британското министерство за надворешни работи веќе имало изградено свој став во однос на националноста на Македонците. Според она што го нотирале тие во своите дипломатски акти „Македонците немале никаква национална припадност, ниту, пак, можат да изберат каде припаѓаат, дури и ако од нив се побара тоа. На мнозинството Словени...не им е гајле на која националност припаѓаат“ ¹⁵, притоа додаваат дека било некоректно „да се именуваат поинаку освен македонски Словени“, и сметале дека било неоправдано „српското тврдење дека се Срби од јужниот дел на земјата, и бугарското тврдење дека се Бугари“. Нивниот заклучок бил дека „голем дел од жителите на Македонија немаат никаква конкретна нацио-

¹⁴ *Историја*, 20.

¹⁵ Димитрис Ливаниос, Македонското прашање..., 65.

нална аспирација, туку би биле совршено задоволни под која било влада што ќе им овозможи разумна слобода и заштита од 'комитите' што го прават мизерен животот во селата"¹⁶. Ливаниос смета дека „отсуството на јасна национална лојалност кај Македонците било толку навлезено во ставовите на Министерството за надворешни работи, што службениците не се двоумеле да коментираат на научните истражувања, чија цел била да им се даде националност на Македонците“.¹⁷

Британскиот дипломатски претставник во Белград, Хауард Кенард, во 1926 година испратил во Лондон резиме на книга од српскиот автор Јован Ерделјановиќ, со наслов „Македонски Срби“, во која се оправдувале српските претензии спрема Македонија. Она што го напишал Кенард било дека: „Вистината е дека не се ни едното, ни другото, туку само македонски Словени“. Британскиот вицеkonzул во Скопје Д. Ц. Футман во 1925 година истакнал дека во Македонија „национализмот не бил од голема важност“¹⁸, а во 1927 година Футман по патување низ Македонија стекнал впечаток дека „Македонците се чинеле 'подеднакво индиферентни на српските и на бугарските претензии', покрај локалната 'интелигенција', што во 'голема мера' останала пробугарска“.¹⁹

И секретарот на британската амбасада во Белград, Родни Галоп, по патувањето низ Македонија во 1926 година, ќе истакне: „Македонците не се мешаат со Србите... [и] инсистираат да не бидат нарекувани Срби или Бугари, туку Македонци“²⁰.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Исто, 66.

²⁰ Исто.

На Британците им било познато дека Македонците ги сметале Србите за „освојувачи, а не браќа“ и ги сметале за „напаѓачи и непожелни странци“. Како познавач на словенските јазици на неговото прашање која националност се тие одговарат „од тука потекнувам“. Врз основа на овие информации, Британското министерство за надворешни работи дошло до „заклучок дека Македонија е национална ‘ничија земја’, исто како и Алзас²¹: еден од оние делови на Европа, која нема вис-тинска националност“.²²

Во 1924 година во разговор меѓу кралот Александар и британскиот амбасадор во Белград, Јанг, кралот му кажал дека „еден Македонец подеднакво лесно може да стане бугарски Македонец, или српски Македонец“, според предностите што можел да ги добие од својот „избор“. Од своја страна Хендерсон сметал дека: „Македонците мора да се или Југословени или Бугари. Подобро да бидат првото отколку второто“. Кон ова се надоврзал и архимандритот Јосиф, помошник на епископот на Неврокоп, кој во 1932 година му кажал на Ватерлоу дека Македонците немале квалитети „што ја создаваат националната свест“ и дека тие ја пренесуваат својата лојалност „за мал паричен надоместок“.²³ Тие биле сосема согласни со тоа, бидејќи во спротивно ќе морале да очекуваат барања од страна на Бугарија за заштита на малцинствата и корекција на гра-

²¹ Исто. Се прави аналогија со Алзас како регион за кој во историјата се бореле Франција и Германија. До крајот на Првата светска војна е во владеење на Германија, а со договорот во Версај по Првата светска војна ѝ припаднал на Франција. Кон Германија бил повторно припоен во 1940 година, а во ноември 1944 година Франција го презема регионот. Населението во најголем дел е со германско потекло.

²² Цитирано според: Димитрис Ливаниос, Македонското прашање..., 67.

²³ Исто, 67.

ниците што од своја страна било закана за територијалниот интегритет на Кралството Југославија. Но како што вели и Ливаниос „меѓутоа да се направи ‘добар Југословен’ од Македонец, претставувало тешка задача и Британците премногу добро знаеле дека Белград не е способен да го изврши тоа“. ²⁴ А според Британците причината лежела во фактот што српската полиција, војската и администрацијата се однесувале лошо со македонскиот народ. И покрај фактот што со концентрацијата на големи број на полиција и војска во Македонија, околу 55 000, дошло до подобрување на безбедноста не довело до подобрување на општата положба на населението. Дури, забележал Футмен, секогаш кога ВМРО ќе убиел некој жандарм тоа било примано со „тивко задоволство“ од народот. ²⁵

Од своја страна Хауард Кенард силно верувал во тоа дека Македонците не се ниту Срби ниту Бугари. „Само што Егзархијата ги булгаризирала“, така тие би биле „посрбени подеднакво ефективно за неколку години“. ²⁶

Во 1931 и во 1933 година мајорот Оксли и Т. Д. Дејли, како воени аташеа, патувале низ Македонија и во доставениот извештај истакнале дека „Јужна Србија постепено се помирува со идејата за Југославија“. Оваа информација посебно го израдувала Хендерсон кој сметал дека „Македонецот ќе се помири со тоа да стане подеднакво добар Југословен како преостанатите жители“. ²⁷ Но и самиот бил сосема свесен дека Македонското прашање тешко можело да се реши во рамките на централизираната Југославија. Од своја страна Кенард со

²⁴ Исто.

²⁵ Исто.

²⁶ Исто, 68.

²⁷ Исто, 69.

тешко срце признал дека „најфер решение“ би била автономна Македонија, вклучувајќи ги сите три дела од овој регион“, но брзо се коригирал затоа што, според него: „ова не може да се оствари бидејќи 1 500 000 грчки бегалци го преплавиле регионот на Солун. Таа (Македонија) може да биде притоа или југословенска или бугарска, и бидејќи станала југословенска со оружје и договори, најдобро што може да направиме е да инсистираме на подобар режим на нејзино управување“. ²⁸ Исто така, Британското министерство за надворешни работи постојано добивало информации за состојбата во Кралството Југославија во кое во триесетите години на XX век постојано се потенцирало дека „влијанието на ВМРО во југословенска Македонија опаѓало, додека процесот на асимилација постепено напредувал“. ²⁹

Според Футман „српската доминација во Југословија била главната пречка за каков било напредок во областа“, и тврдел дека „лекот е локална автономија“ во идната влада, каде што Хрватите и Словенците би биле во доминантна позиција“. Кон ова се придружил и дотогаш внимателниот Орм Сарцент, кој сметал дека единствениот начин да се подобри ситуацијата во Македонија е „некој вид локална автономија... што централизираната југословенска влада не може да ја замисли“. ³⁰ И бил во право, бидејќи за владата во Белград тоа било незамисливо и единствено што можела да направи Британија било да инсистира на подобрување на администрацијата во Македонија. Несомнено дека предложените решенија за автономија на Македонија не ѝ оделе во прилог на британската

²⁸ Исто.

²⁹ Исто.

³⁰ Исто, 70.

политика, бидејќи тоа можело да предизвика загрозување на темелите на британската политика, поради што дошло до жестока расправа во Министерството за надворешни работи.³¹ Така, Сперлинг во 1928 година, ќе го извести Министерството за надворешни работи дека „не ги поддржувам Македонците, Бугарите или кои било други од полуцивилизираните раси што живеат на Балканскиот Полуостров. Кога се справуваме со овие раси не треба да пристапуваме со чувства“ со што потврдил дека „ништо нема да ги натера Македонците да ги напуштат своите претензии“ и дури наместо да бараат подобрување на состојбите во Македонија од владата во Белград³² „Британците треба да размислат за ‘поправање на границите’“.³³ На ова веднаш одговорил Сарџент кој истакнал дека: „...можеби, ќе се покаже дека си јасновидец, но се плашам дека ќе ја доживееш судбината на сите јасновидци во нивните земји“. Тој додал дека „договорите треба да се почитуваат... не – затоа што се совршени, туку бидејќи ’во овој непослушен свет, претставуваат најдобро средство за да се одржи мирот““. Но Сперлинг бил упорен и ја истакнал потребата Друштвото на народите да направат попис на „македонското малцинство“ во Југославија.³⁴

Меѓутоа, според Бетмен од Министерството за надворешни работи таквите писанија и идеи на Сперлинг биле оценети како „ужасен неуспех“. Според него „Македонците, можеби, се нарекувале така, но’за тоа немале никаква политичка свест“. Пред војната се нарекувале Грци, Бугари или Срби, во

³¹ Исто.

³² Цитирано според: Димитрис Ливаниос, Македонското прашање..., 70.

³³ Исто.

³⁴ Исто.

согласност со околностите“. „Врз расна основа“, заклучил тој, „во Југославија не постоело ‘македонско‘ малцинство“. Од своја страна Сарцент се обидел да даде „потемелен, но не помалку аргументиран одговор. ‘Што значи македонско малцинство‘, напишал тој, е прашање, кое не успеал да го одговори Сперлинг: Некои од нив се нарекуваат Македонци, но зошто да се согласиме да им дадеме име што коинцидира со територијата и што беше коска на раздорот и не биле автономен ентитет веќе 1000 години“. Згора на тоа, тој тврдел дека терминот Македонија се однесува на регион што не смее да им се дозволи на Словените да го присвојат, бидејќи не се единствени. Го потсетил Сперлинг дека во Македонија постоеле и Турци, Албанци, Грци и Власи. „И тие може да имаат право да се наречат Македонци“³⁵. Сидни Вотерлоу дал слични аргументи. Според него „Бугарските Македонци биле потиснато малцинство, што било присилно посрбено“. „Овде не беше прашањето за лоша администрација. Не го делам мислењето на одделот“, напишал тој во 1930 година, „дека Македонија никогаш не била географски или етнички ентитет“. Според тоа, тој предложил дека „обединета и независна Македонија може да служи како врска меѓу нивните српски и бугарски браќа“. Сметал дека конечното решение за овој нерешлив проблем може да биде само бугарско-југословенски сојуз со Македонија како посебна единица. „Каков благослов би бил тоа“. Можните „решенија“ на Вотерлоу не биле ограничени само на Македонија. Откако ги посетил областите на Димитровград и Босилеград – загубени од Југославија, по војната, тој сметал дека треба да ѝ се вратат на Бугарија. Овој ревизионистички наплив не останал без одговор од Британското министерство за надворешни работи.

³⁵ Исто, 71.

Автономна Македонија не претставувала „логична идеја“ за пишал Џон Балфур, бидејќи Грците би се противеле на тоа, а Албанците може да го побараат „својот дел“, ризикувајќи појава на поголем проблем. Освен тоа, населението не поседувало „бугарско македонска свест“. „Повремено“ се среќавала, но мнозинството сакале „само да бидат оставени на мира“. А на идејата за промена на границите, Централниот оддел се ужаснувал бидејќи сметале дека „Голема Бугарија со сигурност би го поттикнала апетитот на Унгарија“, забележал Балфур. Реакцијата на Сарџент кажува најмногу: „Господе Боже, дај да не се мешае кај што не треба“.³⁶

Несомнено дека ставот на Хендерсон за непостоењето на македонско малцинство во Кралството на СХС/Југославија бил со одобрување прифатен од Британското Министерство за надворешни работи бидејќи тие „само јазично биле поблиску до Бугарија“³⁷, и било заклучено дека не постоело бугарско малцинство во југословенска Македонија. Британците, Македонците и Србите ги нарекле „први братучеди“, и како резултат на тоа на британските дипломатски службеници им било сугерирано да внимаваат „што велат кога зборуваат за овие роднини“. Веќе во 1932 година, Балфур инсистирал да се користи терминот „Македонец“ наместо „Бугарин“.³⁸ Од тие причини немало никаква потреба Друштвото на народите да измисли непостојно малцинство, ниту, пак, да дозволат интернационализација на целото прашање. Британците сметале дека Друштвото на народите не е способно да го реши Македонското прашање.

³⁶ Исто.

³⁷ Исто, 72.

³⁸ Исто.

Според нив, ако Македонското прашање се постави на „поширока меѓународна арена, ќе предизвика побивање на сопствените цели, со предизвикување толку силни страсти и предрасуди што Советот на Друштвото не би можел да ја постигне едногласноста што му е потребна за да наметне негово конечно решавање“.³⁹ Меѓутоа, до Друштвото на народите пристигнувале петиции и меморандуми во кои се барало интервенција на Друштвото со формирање на комисии кои би извршиле истраги на самото место за југословенската политика кон „бугарското малцинство“ и би ги потврдиле ставовите дека „бугарското население на југословенска Македонија е подложено на суров процес на денационализација“. Од своја страна во британското Министерство за надворешни работи, зазеле став дека за петициите и меморандумите, воопшто, не треба да се дискутира во Друштвото на народите, бидејќи во спротивно како што тврдел Балфор „ќе ѝ даде поттик на МРО“. Со ова се согласил и Сарцент и истакнал дека: „колку подолго Друштвото избегнува да дискутира на прашањето, толку подобро“. Но од своја страна, „Македонците не можеле да бараат малцински права, бидејќи немале националност: идејата за ’посебна македонска националност‘, истакнал тој, била ’против очигледниот тренд на политичката еволуција на Балканот‘. Ќе ја попречи ’природната... и неизбежна тенденција на славофоното население да биде асимилирано од повештата и сè поголема југословенска раса“.⁴⁰

Сметале дека поставувањето на прашањето пред Друштвото на народите само би отворило прашање што не би можеле да го решат, и притоа сметале дека Британците би го загубиле

³⁹ Исто, 73.

⁴⁰ Исто.

својот престиж и затоа најдобро било како што заклучиле да „не си играме со оган“.⁴¹

Несомнено дека таквиот развој на настаните бил поздравен од страна на Велика Британија, која сметала дека со тоа била елиминирана една од најголемите пречки за реализирањето на британската политика на Балканот, задржувањето на *status quo*-то и заштита на сопствените интереси. Но британските сметки биле без крчмар. Колку и да настојувале и да се обидувале да го „закопаат“ тоа прашање, неговото воскреснување во наредниот период повторно ќе ги соочи Британците со неминовноста да го прифатат постоењето на македонски идентитет и македонска држава. Биле сосема погрешни нивните заклучоци дека со елиминацијата на ВМРО, Македонското прашање еднаш-засекогаш е решено со договорите од Версај. Се покажало дека тоа прашање не е поврзано само со постоењето на Организацијата, тоа било нешто повеќе од ВМРО. На меѓународен план свои интереси кон Балканот имале СССР, Италија и Германија и настојувале да го наметнат своето влијание, а да ја намалат британско-француската доминација. Во тие односи меѓу големите сили актуелно станало повторно Македонското прашање.

Во тој контекст во Меморандумот експерите на Министерството за надворешни работи на Велика Британија истакнуваат дека во 1941 година, Бугарија „уште еднаш ја окупира цела југословенска Македонија“, но дека по окупацијата Бугарите не покажале „обсири спрема македонските аспирации за автономија и поставија бугарски службеници, учители и свештеници, не само Македонци кои долго живееле во Бугарија, туку и луѓе кои немале никакво македонско по-

⁴¹ Исто, 75.

текло“.⁴² Им било познато дека за време на окупацијата Македонците по автоматизам сите биле запишани како Бугари и морале да ги променат презимињата на -ов, а голем дел од српските колонисти морале да ја напуштат Македонија.

Исто така, констатирале дека особено по 1941 година, во Македонија се развиле силни револуционерни тенденции, кои „ги прекинаа историските граници и националните антагонизми на балканските Словени“⁴³ и дека „меѓу српските и македонско-словенските партизани и бугарските левичари во 1943 година се чини имаше повеќе одушевеност за социјална револуција отколку за национални држави“⁴⁴, а дека угледот на партизанското движење се должел, пред сè, на нивниот активен отпор против германските сили. Меѓутоа, за нив било многу тешко да ја проценат „релевантната сила на спротивставените сили во Македонија освен дека грчкиот карактер на грчка Македонија е востановен“.⁴⁵

Во посебен дел се разгледуваат конфликтните интереси на Царството Бугарија, Кралството Грција и Кралството Југославија во однос на нивните аспирации кон Македонија. Според нив, југословенскиот интерес во Македонија, пред сè, бил српски, „без удел на Хрватите и Словенците, освен индиректно“.⁴⁶ Биле свесни дека за Србија моравско-вардарската долина до Солун е „географски природен пат до морето, блокиран со грчкото поседување за излез“, и дека по долги

⁴² *Историја*.

⁴³ *Историја*, 34.

⁴⁴ *Историја*.

⁴⁵ *Историја*, 35.

⁴⁶ *Велика Британија и Македонија (18 август 1944 – 8 мај 1945)*. Документи, том I. Избор, превод и редакција д-р Тодор Чепреганов, Скопје, 1995, 31.

преговори во 1929 година Грција ѝ дала на Југославија „мала слободна зона во Солун“.⁴⁷ Желбата за поседување на Солун од страна на Србите, според експертите, „би ја обезбедило Југославија со алтернативен излез на Медитеранот (со еден најблизу до Србија) во случај Јадранското Море да се наоѓа под контрола на непријателска сила“.⁴⁸ Сметале дека „српските етнички и историски барања кон Македонија, иако жестоко поддржувани, се слаби“ и оти „единствено на север, во близината на Скопје може да се каже дека македонските Словени се преобладаваат Срби по национално чувство“.⁴⁹

Во однос на грчките интереси кон Македонија заклучокот на експертите бил дека до 1938 година грчка Македонија „доминантно беше населена со Грци“ и дека „вековниот грчки карактер на брегот и успехот на Грција со помош на Друштвото на народите во населувањето на Грција од Мала Азија во областа ѝ дава на Грција неспорно силни права за нејзиниот дел од Македонија“. Им било познато дека „грчка Македонија е најбогата од грчките провинции и е од голема важност за Грција поради нејзините житарки, пасиштата, тутунската индустрија, сè уште, неискористените минерални ресурси и нејзиното цврсто селско население“.⁵⁰

Во однос на бугарските аспирации сметале дека „добивањето на поголемиот дел од Македонија е традиционална аспирација на бугарскиот народ“ и дека до 1919 година „Бугарија можеше да се повикува на чувството на мнозинството од македонските Словени“, но дека до 1919 година „населението

⁴⁷ *Историја*, 31.

⁴⁸ *Историја*, 32.

⁴⁹ *Историја*, 32.

⁵⁰ *Историја*, 32-33.

кое беше наклонето кон Бугарија од грчка Македонија беше редуцирано на мал број, а поголемиот број од оние од југословенска Македонија се чини постепено ја напуштаа надежта за анексија од страна на Бугарија и ја прифатија онаа за автономија во југословенска или балканско-словенска или Балканска федерација“. Економскиот интерес на Бугарија во однос на Македонија лежел во „добивањето на соодветен излез на Егејското Море, кој, – истакнуваат Бугарите бил затворен за нив во 1939, поради непријателството на грчката власт“. Сметале дека најдобриот излез за Западна Бугарија би бил Солун, или ако не Кавала, но дека „алтернативно таков излез би можело да се оствари не во Македонија, туку во Дедеагач (Александрополис) во Тракија.⁵¹

Во однос на бугарскиот стратегиски интерес, британските експерти сметале дека тој е двоен. Прво, дека поседувањето на „Вардарскиот басен би ѝ овозможил да ја одвои Грција од Југославија и да добие заедничка граница со Албанија“ со што Бугарија би станала доминантна на Балканот. Второ, сметале дека „поседувањето на умерен дел од Македонија, во кој би било вклучено и пристаниште од Егејското Море, би ја ослободило Бугарија од зависноста од пловните патишта на Црното Море – Дарданелите и Дунав за снабдување“.

Во однос на Албанските интереси во Македонија ќе истакнат дека таа може да има „етнички барања чија валидност би било тешко да се процени на областа Тетово, Гостивар, Кичево и Охрид. Но првите од овие три области лежат во Вардарскиот басен и географски припаѓаат кон Македонија“, но во однос на Охрид сметале дека поради фактот што се наоѓа „зад пла-

⁵¹ *Историја*, 33.

нините во басенот на Дрин⁵² од економска и стратегиска основа би било оправдано Охрид да ѝ се даде на Албанија“.⁵³

Во однос на „револуционерните тенденции“ тие заклучиле дека се развиле „особено од 1941 г. во и околу Македонија силни револуционерни тенденции кои се чини ги прекинаа историските граници и национални антагонизми на балканските Словени“ и дека јачината на „овие движења, во врска со силите кои ги претставуваат традициите од деветнаесеттиот век и последиците од нивниот судир со тие традиции, ќе зависи разбирливо од настаните на Балканот и во таа етапа ќе зависи од политиката усвоена спрема нив од Велика Британија, од Соединетите Американски Држави и од СССР“.⁵⁴

На крајот од Меморандумот експертите ги даваат и можните солугии во однос на решение за Македонското прашање. Даваат шест можни солугии:

Првата се однесува на солугијата застапувана од ВМРО „за независност на Македонија како целина, базирана на еднакви права и однос кон сите нејзини жители без разлика на раса“. Сметале дека Бугарија во однос на таквата солугија не би имала ништо против особено по поразот во војната. Отпор би можела да даде Србија, сметајќи дека југословенска Македонија е дел од Србија. Но сметале дека идејата за независна Македонија е застарена бидејќи таква држава не би можела да егзистира без нејзиниот природен главен град Солун и дека Грција нема доброволно да го отстапи „тој голем

⁵² Дрим.

⁵³ *Исјитојо*.

⁵⁴ *Велика Британија и Македонија (18 август 1944 – 8 мај 1945)*. Документи, том I. Избор, превод и редакција д-р Тодор Чепреганов, Скопје, 1995, 34.

грчки град, а ниту македонските Грци би прифатили да бидат одделени од Грција“.⁵⁵

Како втора солуција сметале дека може да се сугерираат неколку форми на македонска автономија во рамките на федерација:

„а) Автономија на Македонија како целина во рамките на Балканска федерација“, но дека таквата федерација нема да биде прифатена од Грција.

„б) Автономија на негрчка Македонија во рамките на федерација на балканските Словени“ што сметале дека може да се реализира со доаѓањето во Србија и Бугарија на власт на нови елементи и дека тоа бил најдобриот начин да се стави крај на „меѓусебниот антагонизам меѓу Југославија и Бугарија“. Таквата солуција би била прифатена од СССР, но таквата словенска федерација која би се протегала од Јадранското до Црното Море „би предизвикала страв и кај Грција и Турција“ и дека тоа би можело да биде во спротивност со британските интереси“.

„ц) Автономија на негрчка Македонија во рамките на Балканска федерација“. Таквата федерација според британските експерти барала, пред сè, одреден степен на доверба меѓу сите балкански нации за што тие, сепак, даваат мали докази“.⁵⁶

Како трета солуција сметале дека „може да се направи возобновување на предлогот даден од силите на Антантата на Бугарија во 1915 г. за отстапување од Србија на Бугарија на неколку области источно од Вардар“ но и самите биле свесни дека „изгледа скоро неверојатно дека Србите ќе се согласат да ѝ отстапат територија на Бугарија за која тие четири пати се

⁵⁵ *Историја*, 35.

⁵⁶ *Историја*, 35.

бореа во 30 години“ и дека таквата солуција би предизвикала спротивставување на Грција.⁵⁷

Во четвртата солуција решението го гледало во доаѓањето на комунистите во Југославија и во Бугарија и дека солуцијата за „негрчка Македонија може да се најде во комбинација на јужнословенска федерација, вклучувајќи ги Југославија и Бугарија“. На ваквата федерација, сметале тие, – ќе се спротиставеле и Грција и Турција.⁵⁸

Како петта можна солуција ја даваат можноста „во случај Балканскиот Полуостров да се најде под контрола на голема сила, таа сила да им стави крај на локалните непријателства и да ги смири расите во Македонија и на целиот Полуостров и нејзе да ѝ бидат потчинети“. Како единствена сила која би била способна да го направи тоа според нив бил СССР. Но ваквата солуција, според нив, би предизвикала спротивставување од „Турција, Грција и на поголем дел од другите балкански народи“, а дека тоа, исто така, би „предизвикало големи последици на меѓународно поле“.⁵⁹

Шестата солуција била можно „реставрирање на *status quo* од пред 1941 г. со неизбежното продолжување на непомирливиот национализам во Македонија“. Но и во однос на оваа солуција сметале дека „би било наивно да се очекува да следува политичко смирување со овие мерки и мора искрено да се признае дека, додека овој начин можеби е единствено остварлив, имајќи ја предвид политичката ситуација, тој, сепак, не го дава крајното решение ниту за македонскиот ниту за балканските проблеми“.⁶⁰

⁵⁷ Историо 36.

⁵⁸ Историо, 36.

⁵⁹ Историо 36-37.

⁶⁰ Историо, 37

На крајот и самите заклучиле дека „балканската ситуација вклучува такви непредвидливи фактори... што е можно и друго практично решение кое во моментот не може да се предвиди.⁶¹

И биле сосема во право. Со своето активно учество во Втората светска војна на страната на антихитлеровската коалиција македонскиот народ, самиот се избори за етаблирање на својот македонски идентитет, јазик и државност меѓу останатите народи во светот.

⁶¹ *Исјопшо*, 37.

проф. д-р Иванка ВАСИЛЕВСКА
Правен факултет „Јустинијан Први“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
Република Македонија

UDK: 94(497.7)“1919/1944”

МАКЕДОНСКОТО ПРАШАЊЕ ОД ВЕРСАЈ 1919 ДО АСНОМ 1944 ГОДИНА

Клучни зборови:

*Македонија, македонски народ, Балканскиот Полуостров,
АСНОМ.*

Увод

Кога пишуваме на тематиката поврзана со Македонското прашање, без оглед дали ќе започнеме од генезата на неговото настанување или ќе се фокусираме врз одреден сегмент од неговиот развој, несомнено е дека мораме да ги земеме предвид сите аспекти кои се недвојбено поврзани со неговото откривање. Велам откривање, а не преродување, бидејќи усната традиција и фолклорот ни даваат за право да констатираме дека тоа не беше вештачки конципирано во ерата на „болниот од Босфорот“, туку напротив – тоа суштински го поседува жарот на милениумското тлеене и континуираното восклицување и тоа во најнеочекуваните моменти од историското вретено. Од таа причина, земено од денешен аспект, претставува навистина голема задача да се пишува на оваа тема, која, за жал, станува суптилно забранета и да се мисли на неа. Токму оттука, од таа појдовна точка, верувам дека секој што суштински поседува широка љубопитност да проучува и да распознава, ќе ја пронајде оваа тематика како мошне привлечна за истражување.

Македонското прашање до Берлинскиот конгрес 1878 година

Во втората половина од XIX век на балканската политичка сцена, како една посебна фаза од големото Источно прашање, се издвои и Македонското прашање. Иако самото по себе изгледаше минорно во однос на Источното прашање, него го обележаа специфичностите на структурата на населението, географската поврзаност, развојот на трговијата и историското културно наследство. Уште во самиот зародок, ова национално прашање беше пресретнато од територијалните претензии на балканските соседи, како и од ставот на Големите сили за одржување на статус кво во Османската Империја. Од тие причини Македонското прашање од самата појава, неспорно, најмногу беше поврзано со турското прашање. Во наредните историски декади па сè до денешни дни тоа еволуираше, се трансформираше, на моменти исчезнуваше и повторно се изнедруваше, постојано под будниот надзор на балканските државни ентитети кои се формираа во текот на XIX век. Без сериозна поддршка од страна на западните сили и без македонски милет во рамките на Империјата, ова прашање стана вистински Гордиев јазол во кој до денешни дни ќе се преплетуваат и ќе го остават својот одраз великодржавните аспирации за доминација врз Македонија и нејзиното население од страна на балканските држави. Оттаму, знаејќи го историскиот развој врз основа на кој се создадоа балканските национални држави во текот на XIX век и во почетокот на XX век, можеме слободно да констатираме дека на Балканот прво се создадоа државите, а потоа и нациите.¹

¹ (Изв.) Во оваа смисла интересно е да се забележи размислувањето на Јован Донеv кој во предговорот на македонското издание на зборникот текстови

Во однос на термиолошкото значење на поимот Македонија, тој во XIX век беше исклучиво користен како географска област. Иницирањето на синонимот македонска салата – *une salade Macedoine*, ни покажува на кој начин историјата и идентитетот биле испреплетени со дејствувањето на православноста црква, кои преку влијанијата на сопствените центри ги иницирала интересите на локалното население и тие сите заедно се испреплетеле со прашањата за етничката припадност и за националниот идентитет. Од тие причини, несомнено е дека, можеби, и најважниот сегмент поврзан со Македонското прашање, било, секако, црковното прашање. Во таа смисла, сè до 1870 година главен претендент на национален план за населението во Македонија претставувала Грција, предводена од Цариградската патријаршија. Веќе со формирањето на Бугарската егзархија во 1870 година настанала и подвоеноста на

„Македонското прашање: култура, историографија, политика“, уреден од Виктор Рудометоф, вели: „Илјадагодишното влијание на Византискиот комонвелт во комбинација со, речиси, петвековното владеење на Османската Империја создадоа таква мешавина од јазици, култури, истории и религии, што ниту најобјективното разграничување не можеше да создаде етнички компактна држава. Дотолку повеќе што ниту големите сили, чиешто влијание беше решавачко во зацртувањето на границите, не посветуваа доволно внимание на етничкиот принцип. Оттука, за новите државни елити еден од најсилните инструменти за стабилизација на внатрешните односи во новосоздадените држави беше историографијата. Преку нејзината неуморна примена се создаваше и се зајакнуваше националната свест на населението. Потребата да се издвојат од соседите, исконската православна тенденција да се воспостави нераскинлива врска меѓу живите и коските на умрените, придонесе разните приказни и митови да добијат научна верификација... Полека но сигурно, навиката, домашното воспитување, базичниот принцип на еснафските организации – да се живее во толеранција, во мир со соседот и да се почитува неговата култура и традиција – почна да еродира.“ В.: Рудометоф, Виктор. *Македонското прашање*. Скопје: Евро Балкан Пресс, 2003. стр. IX.

истото население на конфесионален план. Со појавата, пак, на српската², а малку подоцна и на романската пропаганда, борбата за превласт над територијата на османлискиот балкански посед која балканските монархии ја воделе на пропаганден план, генерално се прекршила над шаренилото од различниот етнички, верски, политички и идеолошки колорит на населението во Македонија.

Започнувајќи од периодот на Источната криза (1875–1878), па сè до формирањето на Македонската револуционерна организација во 1893 година, Македонското прашање евидентно добивало сè поголема актуализација. Источното прашање неминовно упатувало и на Македонското прашање кое, особено со избувнувањето на Босанско-херцеговското востание од 1875 година, добило своевиден израз. Во прв ред тоа го гледаме преку Разловечкото востание во 1876 година, чијашто основна платформа била содржана во: борбата против турската власт, поврзувањето со отпорот на другите балкански народи, конкретно со Босанско-херцеговското востание и ослободувањето на Македонија.³ Понатаму истово го гледаме и преку основните цели на Македонското (Кресненско) вос-

² (л.з.) Српската пропаганда во Македонија датира од 1868 година.

* „За време на владата на Стојан Новаковиќ започнала вистинската политичка, дипломатска, културна и просветна офанзива на Србија кон Турција, односно Македонија. Новаковиќ бил поборник на зближувањето со Турција и во таа смисла верувал дека преку одржувањето на добрите односи со Турција ќе можеле да се остварат српските интереси во Македонија и во Стара Србија, а тоа ја подразбирало изградбата на поголем број српски цркви и училишта.“ В.: Војводић, М. „Србија, српско питање и Турска крајем XIX и почетком XX века“. Меѓународни научни скуп „Ислам, Балкан и Велике силе“, Београд: Историјски институт САНУ, 1997, стр. 377.

³ Поповски, Владо. „Државотворниот карактер на востанијата и превирањата во Македонија во Источната криза 1875-1881“. Гласник 40/2, 1996. стр. 7–26.

тание од 1878 година. Тие биле насочени кон искоренување на феудалниот османски систем, барање еднаквост на сите граѓани пред законите на ослободената македонска држава, без оглед на националната припадност и верските убедувања, соработката и заедничкото дејствување со соседните балкански држави, како и кон соработката со албанското револуционерно движење.⁴ И покрај неуспешноста на овие обиди, нивното влијание се одразило не само врз перцепцијата на локалната османска власт, туку и врз дипломатските преписки на големите европски сили, кои ја забележале и започнале да ја следат центрифугалноста на задушените локални востанија во Македонија. Како резултат од силниот притисок од страна на Големите сили врз Османската Империја, пролетта 1880 година, самата таа започнала со изработување устав (проект) за реформа на вилаетите во европскиот дел на Османлиската Империја. Овој реформски зафат произлегувал од предвиденото со членот 23 од Берлинскиот договор и требало да ги одразува либералните тенденции за инклузија на немуслиманите во рамките на локалната администрација. Сметајќи на поволните услови и на вниманието на Големите сили кон реформските процеси во Империјата, во исто време до нив се обратиле две институции кои во името на македонското движење ја побарале политичката и националната автономија за Македонија. Тоа биле Македонската лига и Националното собрание на Македонија „Единство“.⁵

⁴ Во поглед на албанското револуционерно движење, види повеќе кај: Бартл, Петер. *Албанци*. Београд: Слио, 200, стр. 94–141.

⁵ За ова види повеќе кај: Димевски, Поповски, Шкарик, Апостолски. *Македонската Лига и условајот за државно уредување на Македонија од 1880*. Скопје: Мисла, 1985.

Македонското прашање од создавањето на Македонската револуционерна организација во 1893 година до Букурешкиот мировен договор 1913 година

Генезата на македонското национално револуционерно движење ја претставува епохата која официјално започна на 23 октомври (стар стил) 1893 година. Овој историски чин разграничува и сообразува две ремонстранци од македонската револуционерна историја кои имаа суштинско влијание врз развојот на Македонското прашање и воедно врз целокупното балканско дипломатско поведение меѓу двете светски војни. Повеќедецениската борба од страна на македонското национално револуционерно движење за своја крајна цел ја имаше идејата за создавање самостојна, независна и суверена држава Македонија.

Со појавата на Македонската револуционерна организација (МРО) во 1893 година во Солун, беа поставени нејзините основните цели, и тие првенствено беа насочени кон борбата за стекнување на автономија на Македонија под сизеренство на Османската Империја.⁶ Под геслото „Македонија на Ма-

⁶ „Главен иницијатор за реализирање на идејата за Македонска револуционерна организација бил Дамјан Груев. На негова иницијатива, на 23 октомври/4 ноември 1893 година во Солун бил одржан основачкиот состанок на МРО. На него присуствувале: Даме Груев (од с. Смилево, Битолско), Петар Поп-Арсов (од с. Богомила, Велешко), Христо Татарчев (Ресен), Иван Хаџи-Николов (Кукуш), Андон Димитров (с. Ајватово, Солунско) и Христо Батанџиев (Гуменце). Според местото на раѓање, тројца од основоположниците на МРО потекнуваат од територијата на денешна Република Македонија, а другите тројца од делот на Македонија што денес е во составот на Грција. На основачката средба шестемина, откако констатирале дека во Османлиската Империја не постојат услови за подобрување на положбата

кедонциите“, внатрешната револуционерна организација во период од едно десетлетие успеала да се стекне со исклучително значење за целиот македонски народ. Нејзината политичка платформа не се осврнувала на аспирациите на балканските соседи, ниту на геостратешките интереси на Големите сили и ги предизвикала сите заедно околу иднината на Македонското прашање, што, воопшто, не им одело во прилог, пред сè, на нејзините соседи. Сево ова во подоцнежниот период се покажало погубно не само за Организацијата, туку и за судбината на Македонија. „Појавата и евентуалниот успех на „политичкиот сепаратизам“ за балканските монархии ќе значеше губење на можноста пред европското мнение да се појават како „единствен заштитник на своите сонародници во Османската Империја“, а со тоа и неможност да ги остварат своите завојувачки намери. Токму од овие причини сите тие, но не заедно, на еден или на друг начин сакаа да го уништат Македонското револуционерно движење. Во оваа смисла најмногу работеше Бугарија“.⁷

Бугарија, повикувајќи се на историското минато, се чувствувала најповикана околу решавањето на Македонското прашање. Таа Македонското прашање постојано го присвојува и него го поистоветува со бугарското прашање. Развивајќи ја платформата за ослободувањето на своите бугарски браќа, кон крајот на 1894 година, Бугарија успева да се инфилтрира

на христијанското население по легален пат, едногласно ја прифатиле идејата да се конституираат во револуционерна организација. “ В.: Поповски, В, Ѓоргиев, В. Тодоровски, Ачкоска, В. Создавањето на современата македонска држава. Скопје: Македонска реч, 2014, стр. 49.

⁷ Донеv, Јован. *Меѓународниите политички аспекти на бриџанско – руската програма за реформа на Македонија 1907–1908*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Правен факултет, 1992. стр. 66.

и да го видоизмени автохтоното Македонско револуционерно движење. Инструментот кој ѝ послужил за таа намера бил Врховниот македонски комитет во Софија, којшто бил создаден од страната на македонските револуционерни дејци, но кој набргу бил ставен под контрола на бугарските воени кругови. Преку него, Бугарија имала цел да го истисне македонското движење и да ја преземе целата управа над македонските револуционерни активности. Ваквиот дуализам и борбата за превласт меѓу двата центра видно го усложниле организирањето на Илинденското востание, кое, покрај другите фактори, и особено по убиството на Гоце Делчев, било кренато 1903 година, и за мошне краток период било крваво задушено од османските воени сили.

Важно е да се потенцира дека формирањето на Македонското револуционерно движење, од самите почетоци на подготовката за неговото образување во текот на 1892 година, па сè до активностите и целите што ги поставува револуционерната организација, за историјата на македонскиот народ ги претставува движечката сила и генезисот преку кој се акумулирала желбата на Македонците за реализирање на политичката партиципација во балканските процеси. Уште поважно е што со овој чин Македонското револуционерно движење ќе се здобие со организиран и осмислен карактер кој во наредните историски фази ќе го однесе низ многубројни драматични искушенија, поларизации и внатрешни судири. Овие прилики во наредните периоди од развојот на Македонското револуционерно движење неминовно ќе доведат до диференцирање во врска со основните програмски цели и со темелните принципи во Организацијата, а ќе се одразат и врз самата нејзина поставеност и структура. Всушност, поради сиве овие процеси се создаваат, според поголемиот број суштински ка-

рактеристики, двете дијаметрално спротивни физиономии на Внатрешната македонска револуционерна организација. Овие две паралели го претставуваат движењето од самото формирање на Македонската револуционерна организација, низ илинденскиот период и во првите постинденски години, заклучно со Балканските војни од 1912/13 година и Букурешкиот мировен договор од 1913 година.

Македонското прашање од Версај 1919 до АСНОМ 1944 година

Версајскиот систем, покрај потпишувањето на мировните пактови со поразените држави, фокусот на својата работа го ставил во најголем дел и врз уредувањето на односите во новосоздадените држави. Било неопходно давање гаранции за основните човекови слободи и права на етничките групи кои со новата геостратешка прераспределба потпаднале во рамките на новите територијални граници. Општата превенција налагала дел од главните учеснички на конференцијата да се заземат во однос на малцинските прашања. Во прилог на тоа, британската делегација кон крајот на април 1919 година поднесла меморандум кој ја нагласувал неопходноста новоформираните држави да ги заштитат малцинствата на својата државна територија. Така, на 1 мај 1919 година, Советот од петтемина го донесол решението да се формира Комитет во кој влегле претставниците на САД, Велика Британија и на Франција. Задачата на овој Комитет се состоела во разгледувањето на меѓународните обврски на новите држави и во заштитата на правата на малцинствата. По низата преговори меѓу сојузничките држави од страната на Високиот совет била донесена одлуката за формирање на *Комисијата за нови држави и за*

заштитата на малцинствата (*Commission des Nouveaux Etats et des minorities*).

Комитетот својата работа ја започнал во почетокот на мај 1919 година, а веќе на 5 мај, истата година, ја донесол одлуката со која прашањата за заштита на малцинствата ги опфатиле и веќе формираните национални држави. Од аспект на балканските случувања, освен Кралството на СХС кое претставувало новоформирана држава, Бугарија и Грција како веќе формирани национални држави биле обврзани да ја почитуваат заштитата на малцинствата на нивната државна територија. Со ова, проблемот на заштитата на малцинствата се здобил со меѓународен карактер. Под таа форма било вклучено и разгледувањето на Македонското прашање, за чие поставување на дневниот ред на Конференцијата, видна заслуга имала британската делегација.⁸

Според сведочењето на Дејвид Хантер Милер, во Комитетот за нови држави се расправало за етничките малцинства кои, како резултат од Балканските војни и од Првата светска војна, се нашле во територијалните граници на Кралството на СХС и на Кралството Грција. На 31. седница на Комитетот која била одржана на 7 јули 1919 година, во Министерството за надворешни работи – Quai d’Orsay, во присуство на делегатите на Франција, САД, Велика Британија, Италија и Јапонија, бил

⁸ „На Париската мировна конференција за Македонското прашање се разговарало исклучиво само во Комитетот за нови држави и за заштита на малцинствата, кој започнал со својата работа во мај 1919 година. Во текот на решавањето на ова прашање биле разгледувани повеќе предлози коишто можат да се видат од Записниците на Комитетот.“ Види повеќе кај: Полјански-Андонов, Христо. *Велика Британија и Македонското прашање на Париската мировна конференција во 1919 година*. Скопје: Архив на Македонија, 1973, стр. 40.

разгледуван договорот со Кралството на СХС. Во оваа прилика, според тврдењето на Милер, било договорено да се расправа само за оние малцинства за кои било можно да се сугерира дека им е неопходен специјален третман. На оваа седница се зборувало и за Македонското прашање. Во негов прилог се изјаснила италијанската делегација, која сугерирала дека било пожелно да се побара воведување специјален административен систем во Вардарска Македонија. На овој предлог децидно се спротивставила Франција која важела за голем заштитник на српските интереси. На 33. сесија на Комитетот за новите држави, одржана на 15 јули 1919 година, во Министерството за надворешни работи на Франција, покрај разгледувањето на договорот со Кралството на СХС, повторно бил разгледуван и италијанскиот предлог за доделување автономен статус на Вардарска Македонија.⁹ Со него, италијанскиот делегат го ставил акцентот врз важноста од обезбедување на неопходните гаранции за заштитата на жителите на Македонија, а „особено на словенското население што не е српско“.¹⁰ По тактизирањето на францускиот делегат во поглед на ова прашање, било определено да се напише писмено известување до делегацијата на СХС, заедно со копијата од малцинските клаузули од договорот со Полска со кратко појаснување дека тие претставуваат индикација за природата на генералната клаузула со која српската делегација требало да се согласи. На истата седница било договорено писмо со истата содржина да им се упати и на грчките делегати на конференцијата. Веќе на

⁹ Во прилог на интересот за овој италијански предлог го предлагаме Анексот (А), со Нацртот на одредбите за Македонија, во *Документии за Македонија*, д-р Гелев Димитар, (цит. дело), стр. 244–245.

¹⁰ *Ibid.* стр. 243.

35. седница со која заседавал Комитетот за нови држави, од 18 јули 1919 година, од преамбулата на договорот со Кралството на СХС бил испуштен македонскиот народ. Во врска со територијата којашто припаднала во државните ингеренции на Кралството на СХС било посочено во Анексот (А), кој Бертоло, во својство на претседател на Комитетот за нови држави и за заштита на малцинствата, го упатил до претседателот на југословенската делегација, Никола Пашиќ, на 19 јули 1919 година, дека: *без сомнение е неопходно да се разгледаат одредени одредби што се однесуваат на другите етнички малцинства (какви што се Албанците, Македонците и на еден од нив начин муслиманското население што постои во државата на Србија, Хрватска и Словенија). Во врска со ова, Комитетот би сакал да ги знае ставовите на југословенската делегација во врска со постојаноста на нивните малцинства и нивната организација, како и во врска со одредбите што веќе постојат или што се во разгледување од страна на српско-хрватско-словенечката влада со кои треба да се обезбеди неопходната слобода и заштитата на нивните малцинства.*¹¹ Во Анексот (Б) донесен на 35. седница од 18 јули 1919 година, кој Бертоло го упатил до претседателот на грчката делегација во Париз, му се наложувало на Кралството Грција да изготви нацрт-договор којшто било потребно да биде потпишан меѓу Антантата и Грција во однос на правата на малцинствата во Грција.¹² Во однос на Грција, Комитетот не препознавал македонско малцинство во рамките на грчката држава, па оттаму македонскиот етникум не бил набројан во малцинските групи за кои ѝ било наложено да обрне внимание со Анексот.

¹¹ Ibid. стр. 265.

¹² Ibid. стр. 266.

Паралелно со случувањата во рамките на Комитетот, од страна на македонското движење преточено во привременото претставништво на поранешната Обединета внатрешна македонска револуционерна организација, на Конференцијата бил испратен архимандритот Пол Христов, генералниот викар на Тракија, којшто имал за задача да се залага за отворање на Македонското прашање.¹³ Пол Христов на 10 април 1919 година им го упатил Меморандумот за автономија на Македонија на Жорж Клемансо и на Лојд Џорџ. Тој истовремено побарал од овие високи претставници да биде ислушан со цел: *лично, во имеџо на Македонија и на македонскиот народ да им ги изложи своите барања*.¹⁴ Но овие настојувања останале неисполнети, поради немањето интерес од страна на високите претставници да го ислушаат македонскиот претставник.

Паралелно со овие случувања, во дефинитивниот нацрт-договор со Кралството на СХС, Комитетот за нови држави изнесол опсежен извештај од 29 август 1919 година. Во однос на Македонија се упатувало дека нема да се прави разлика меѓу старите и новите провинции. Понатаму во истиот извештај било наведено дека од страна на британската и на јапонската делегација ѝ се давала должна важност на изјавата содржана во документите со кои Кралството СХС во својот Устав ќе го прокламирало давањето локална автономија за

¹³ „Оваа организација се создала преку спојувањето на серската револуционерна организација, по убиството на Јане Сандански и ВМРО, на почетокот од 1919 година.“ В. Иван Катарџиев (група на автори). *Историја на македонскиот народ*, том IV. „Македонија меѓу Балканските и Втората светска војна (1912 – 1941)“, Скопје, 2000, стр.16.

¹⁴ Види подетално во писмото на Пол Христов до Жорж Клемансо, како и во писмото со слична содржина до Лојд Џорџ, објавено кај Полјански, (цит. дело), стр. 92.

Македонија, со што децидно се препорачало дека: *не е ѝожелно да ѝ се намејнува специјален режим*, како што побарала италијанската делегација. Во врска со овој став француската делегација била децидно против какво било автономно уредување на Македонија во рамките на СХС, бидејќи сметала дека овој регион е предмет на стариот спор меѓу Бугарите, Грците и Србите, при што ваквата уредба би можела да ги поттикне старите ривалитети меѓу балканските држави и да прерасне во повторен воен судир меѓу истите субјекти. Франција сметала дека во Македонија не постоела јасна дефинирана националност и дека жителите биле поделени на партии според кои го менувале својот карактер со текот на настаните. Според наодите на Милер, Комитетот за нови држави во многу прилики сметал дека е неопходно да се изврши истрага за тоа дали во одредени случаи е потребна примена на некои специјални клаузули. Истата неопходност постоела и за македонскиот народ. Во врска со ова, постоела согласност меѓу сите членови од делегациите, освен на членовите на француската делегација.

Во однос на Бугарија, на триесет и шестата Специјална седница на Комитетот за нови држави, одржана на 22 јули 1919 година, по налог на Советот на петтемина бил подготвуван договорот со Бугарија. Во главната инструкција дадена од Советот било наложено: (цит.) *„Il est decide que la Commission des nouveaux Etats preparera pour insertion dans le Traite de Paix avec la Bulgarie des clauses relatives a la protection des minorities dans ce pays.“*¹⁵ Оваа препорака била значајна поради измените и дополнувањата кои биле направени во членовите 3

¹⁵ (прев.) „Се одлучува во мировниот договор, од страната на Комитетот за нови држави да се внесат и одредби кои се однесуваат на заштитата на малцинствата во оваа земја.“ Ibid. стр. 268.

и б од договорот. Со нив ѝ се наложувало на Бугарија: *Бу̀зарија ѝрифа̀ка и изјавува дека бу̀зарски државјани ipso facto и без никакви формалности ќе сѝанай сѝе лица кои на деной на сѝайувањето во сила на овој До̀говор имаат ѝосѝојано ѝресѝојувалишиѝе на бу̀зарска ѝерийѝорија, а кои не се државјани на некоја дру̀га држава.*¹⁶ Во прилог на изнесеното говорат и одлуките на 56. седница на Комитетот, каде што било потврдено решението на Советот на петтемина дека нема да се потпише пактот со Бугарија доколку таа претходно не го потпише Договорот за малцинствата.¹⁷

Заштитата на малцинствата во Кралството Грција, Високиот совет, исто така, ја доделил на усогласување на Комитетот за нови држави. Како одговор на горенаведеното писмо коешто било упатено до грчките делегати на 19 јули 1919 година од страна на грчкиот претставник Елефтерос Венизелос до претседателот на Комитетот, Филип Бертло, на 31 јули 1919 година бил испратен Меморандумот за правата на малцинствата во Грција. Во доставениот акт до Комисијата, грчкиот делегат Венизелос изјавил дека заштитата на малцинствата е осигурена и во новоприсвоените територии поради што не ја доживувал како потребна официјалната гаранција од страна на победничките сили. Но тој начелно прифатил да се потпише една генерална објава со која Грција ќе се обврзела на заштитата на малцинствата. Венизелос истакнал дека: „Имајќи ја предвид можноста во овој договор да бидат вметнати клаузули во врска со одредени расни малцинства што можат да се сретнат

¹⁶ Ibid. стр. 269.

¹⁷ Види Анекс (А) од Педесет и шестата седница, изв. *Документи за Македонија*, Едиција документи за Македонија, книга 1, во редакција на проф. д-р. Димитар Гелев, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, Скопје, 2008, стр. 425.

во Грција... Ви го доставувам приложениот меморандум, чиешто читање се надевам ќе го увери вашиот Комитет дека во Грција не само што етничките малцинства ги уживаат истите права, слободи и заштита како и мнозинството, туку ползуваат и прилично привилегиран третман во некои работи, со посебни домашни или меѓународни текстови“. Понатаму во писмото, Венизелос тврдел дека: „Грчката влада е цврсто решена да го прошири истиот режим во полза на малцинствата на териториите што треба да бидат анектирани од страна на Грција“. Од тие причини Венизелос го уверувал Филип Бертоло дека тие немало да имаат никаков проблем и формално да се обврзат пред меѓународните претставници во Версај во врска со ова прашање. Но исто така, уверувал дека во однос на териториите кои со Версајските одлуки биле вклучени во Кралството Грција: „...ќе постојат сериозни непријатности ако во планираните договорни клаузули се внесат одредби аналогни на оние што се среќаваат во членовите 8 и 9 од Договорот склучен со Полска“. Според Венизелос овие клаузули, всушност, немало да придонесат ништо особено во однос на правата кои „наводно“ ги уживале етничките малцинства во Грција и истите единствено ќе влијаеле врз: „...загрозувањето на лојалноста на етничките малцинства во однос на грчката држава“. Оттаму Венизелос тврдел дека: „Овие заедници, како албанските групи пред самите порти на Атина, кои денеска дома можат да го користат својот мајчин јазик, истовремено приспособувајќи се перфектно на правниот поредок и кои не чувствуваат никаква потреба да создадат сопствени цркви и училишта, ако соодветните клаузули бидат внесени во еден јавен договор, сигурно ќе бидат изложени на махинации на пропагандистите од странство.“ Во поглед на македонското етничко присуство Венизелос пишува во писмото дека: „Истите причини се применуваат a fortiori и на словенските заедници во

Македонија, каде што расната омраза особено е заживеана преку систематската пропаганда организирана и поддржувана од страна на Бугарите“.¹⁸ Грчкиот претставник до претседателот на Комитетот за нови држави и за правата на малцинствата, Филип Бертло, во прилог го доставил *Меморандумо̄и за ѝрава̄ӣа на малцинс̄ива̄ӣа во Грција*. Во Меморандумот, кој структурно бил поделен на четири дела, Венизелос предлагал уредување на следниве договорни клаузули кои се однесувале на малцинските прашања во Кралството Грција. Тие биле: 1. граѓанската и политичката рамноправност; 2. религиозната слобода; 3. слободата на образованието и 4. планината Атос. Во поглед на првата клаузула од Меморандумот, грчката страна изјавила дека: „По силата на член 3 од Уставот „Грците се еднакви пред законот“ и тие „можат да бидат избрани на сите јавни функции“. Оваа одредба, било напишано, се применувала на сите грчки поданици, без разлика на расата или на верата. Понатаму во овој дел од Меморандумот стоело дека: „Принципот на целосна граѓанска и политичка рамноправност, утврден со Уставот наоѓа своја основа во конвенционалното право на Грција: протоколот од Лондон од 3 февруари 1830 година се однесува за различните религии; Договорот од 29 март 1864 година со кој јонските острови се анектирани кон Грција предвидува негова примена на овие острови; Договорот од Константинопол од 31 мај 1881 година (член 3), кој се однесува на анексијата на Тесалија и Договорот од Атина од 1 ноември 1913 година (член 11 алинеја 2), кој се однесува на анексијата на Македонија, Епир и Островите, формално предвидуваат дека жителите на териториите цедирани на Грција „ќе уживаат целосни граѓански и политички права, како и оригиналните

¹⁸ Ibid. стр. 321 – 322.

жители“. Како пример за ваквиот третман кон малцинствата во Кралството Грција, Венизелос во Меморандумот посочува дека: „Во однос на одредени малцинства овој принцип се применуваше на сосема привилегиран начин. Тоа беше случај со Евреите во Солун сè до последнава војна, кои, иако целосно ги уживаат сите граѓански и политички права, беа изземени, не по сила на некој пропис, туку едноставно по барање на нивниот врховен свештеник, од секаков вид воена служба и во последната војна тие беа регрутирани само во многу ограничена мера, а и тогаш само во помошните служби на армијата“. Понатаму во Меморандумот било изјавено дека истиот принцип бил применет и во однос на муслиманите. Во поглед на *слободата на образование*, во третиот оддел од Меморандумот за правата на малцинствата во Грција, било изјавено дека истиот принцип бил предвиден во член 16 од Уставот на Кралството Грција. Овде било истакнато дека „користењето на оваа слобода им била овозможена на сите жители на Кралството, дури и на странци, во најширока и најлиберална смисла“. По набројувањето што следува, во кое се опишани примерите со еврејските, муслиманските, католичките и куцовлашките училишта, на крајот од овој оддел, Венизелос посочил дека: „Албанците, исто така, можат да отворат специјални училишта, но тие никогаш не ја разгледувале таа можност, бидејќи имаат чисто хеленски чувства и сакаат нивните деца, дури и кога дома го користат албанскиот јазик, да стекнуваат чисто грчко образование. Истото право, конечно им е дадено и на словенските заедници во Македонија, кои и пред унијата на оваа провинција со Грција веќе имаа организирано свои сопствени училишта“.¹⁹ На 28 август 1919 година ѝ било наложено на

¹⁹ Види го интегралниот текст од Меморандум за правата на малцинствата во Грција, Ibid. стр. 323–327.

Грција да води сметка во образовниот процес на локално ниво да биде воведен јазикот на мнозинството на населението. Венизелос на ова остро реагираше, на што Комитетот децидно побарал ова неопходно да се изврши од страна на Грција. По неколкумесечното усогласување со грчката делегација, со одлуката од 3 ноември 1919 година, било решено да се потврди Договорот со Кралството Грција.

Грција, покрај Договорот за малцинствата, успеала пред Високиот совет да го наметне и својот план за реципроцитетната размена на население меѓу неа и Царството Бугарија. Нејзе ѝ тежело словенското домородно население коешто таа не го идентификувала како македонско, но коешто било најмногубројно во анектираната област Егејска Македонија, уште во времето на Букурешкиот мировен договор од 1913 година. Таа успеала во намерата пред Комитетот да ја истурка својата замисла преку која сметала дека ќе ја разбие компактоста на македонскиот етникум и ќе ја парализира можноста од идно приспособување на целата територија на етничка Македонија. Во врска со ова, од страната на Комитетот бил формиран специјален поткомитет кој заседавал специјално по ова прашање. Како главна клаузула во подготовките на овој договор за *доброволна размена на население* било предвидено емиграцијата на населението од приморскиот дел на Македонија и на Тракија во Царството Бугарија да се изврши по сопствена волја и слободно во рок од четири години од стапувањето во сила на Договорот. Комитетот сметал дека проблемот на размена на населението требало да се прошири на сите балкански земји. Било договорено да се вметнат истите клаузули и во договорот со Турција, а истото се однесувало и на специјалните договори што требало се потпишат со Србија и со Грција. Со тоа се изнашла правната основа врз база на која

жителите од Србија, Грција, Бугарија и од Турција можеле да ја декларираат својата желба за емиграција во некоја од овие земји. Притоа било гарантирано дека е дозволено изборот да се изврши по сопствена волја.

Овие предлози, кои официјално ги изнесол Комитетот од страна на Високиот совет, биле прифатени на 4 септември 1919 година. На нив грчкиот претставник Венизелос поднесол нацрт-договор со кој би се регулирала размената, при што било експлицитно нагласено дека оној што ќе емигрира го губи поданството на земјата што ја напушта и го добива поданството на земјата во која заминува. На 52. седница на Комитетот за нови држави одржана на 15 септември 1919 година било одлучено сите проблеми околу сопственоста и националната припадност да се регулираат со Анексот (В) и на тој начин истиот да биде вграден во членот 56 од бугарскиот договор. Меѓутоа, настанал проблем околу учеството на Кралството на СХС во Договорот, со што било доведено во прашање и потпишувањето на Договорот за доброволна размена на население меѓу Кралството Грција и Царството Бугарија. Поради тоа, работата на поткомитетот се развлекла, па дури на 61. седница на Комитетот од 17 ноември 1919 година повторно се разговарало на оваа тема, при што бил изготвен извештајот до Високиот совет околу негово произнесување на понудените решенија. На 19 ноември 1919 година Високиот совет се изјаснил позитивно по Договорот кој бил препратен до делегациите на Грција и на Бугарија со назнака во рок од 48 часа да го потпишат меѓу себе. Ратификацијата на овој договор од страна на победничките сили било решено да се остави за подоцна. Бугарската делегација дала забелешка во однос на државјанскиот статус кој предвидувал право на избор. Било наведено дека во тој момент во Царството Буга-

рија се наоѓале повеќе од 400 000 бегалци од Македонија кои барале нивно враќање на родните огништа. Овие граѓани, сè уште, имале статус на османски поданици. Поради тоа, таа барала првенствено да се реши нивниот статус. За ова се изјаснил Комитетот кој сметал дека не е упатно да се внесува клаузула за овие бегалски групи во рамките на општиот Договор со Царството Бугарија, при што по интервенција на британската делегација било предложено и овие етнички групи да влезат во составот на ингеренциите на Договорот за доброволна размена на население. Околу ова прашање повторно било заседавано на 55. седница на Комитетот за нови држави од 28 октомври 1919 година. Било дискутабилно како да се разреши проблемот околу поданството. Оттаму, на 59. седница на Комитетот, одржана на 13 ноември 1919 година, поради одбивањето на Кралството на СХС да го потпише Договорот за размена на население, било одлучено Договорот за доброволна размена на население да биде потпишан само меѓу Кралството Грција и Царството Бугарија. На 62. седница на Комитетот одржана на 24 ноември 1919 година било потврдено потпишувањето на Договорот за доброволна размена на население меѓу Кралството Грција и Царството Бугарија. Со овој чин од страна на балканските држави, како и од страна на силите победнички бил даден легитимитет на разединувањето, денационализирањето и на асимилирањето на македонскиот народ. Преку третманот на Македонското прашање во контекст на националните претензии на државите соседи било делегитимирано правото на Македонците за самоопределување, што, всушност, била базична прокламација која го претставувала Версајскиот систем. Во 1919 година станало јасно дека решавањето на Македонското прашање не добило сериозна разрешница во рамките на оваа меѓународна

инстанца. Борбата за создавање на македонската држава била поразена од себичниот експанионизам на нејзините балкански сосетки.²⁰

Заклучок

Последица од балканските војни и од Првата светска војна била територијалното разделување на етничка Македонија. По пропаѓањето на Османската Империја, територијата на Македонија била поделена меѓу Србија, Грција и Бугарија, при што оваа акција на балканските држави, наместо санкционирање, го потврдила својот легитимитет со договорите кои ги вовел Версајскиот поредок. Разделен со државните граници, по 1919 година, македонскиот народ бил подложен на тешка економска експлоатација, на политичка обесправеност, на национална непризнаеност и угнетување, со крајна цел – етнички да биде ликвидиран. Во суштина, Македонското прашање не било препознаено како етнички проблем бидејќи приликите од минатото и силните пропагандни машини на трите соседни држави – Србија, Грција и Бугарија се потрудиле да го втиснат впечатокот пред светската јавност за непостоење на македонскиот етникум, кој, всушност, бил третиран единствено како географски поим, а етничката припадност на население-

²⁰ „Тргувајќи од ова сознание Ѓорче Петров извлекува заклучок дека ‘Македонија, при слобода и самостојност, во својата целина, и со Солун како центар, нуди во прв ред неспоредливи економски предности пред сите други, евентуални политички разрешувања на Македонското прашање, и особено пред распарчувањето, кое повлекува по себе невозможни политички и економски граници по разни насоки на Македонија и со раскинување на нераскинливо поврзаните во економски однос нејзини реони.’“ В. Пандевски, Манол, *Ѓорче Пејров за македонското прашање и Македонската држава во 1919 година*, Прилеп, 1974, стр. 58.

то на македонската територија била сфаќана исклучиво како „изгубеното стадо“, т.е. како народ кој е или српски или грчки или бугарски. За сметка на ваквата ситуација во текот на целиот меѓувоен период Србите, Грците и Бугарите биле обединети околу ставот преку кој го негирале постоењето на посебниот македонски идентитет. Србија ги нарекувала Македонците во вардарскиот дел „Јужни Срби“, Бугарија тврдела дека Македонците не се ништо друго освен чист бугарски народ, а Грција, пак, од своја страна, Македонците ги нарекувала „Славофонски Грци“, пред да им го даде името „Бугари“²¹ Овие услови, потврдени и со версајските одлуки, ги принудило Македонците да заминат од своите огништа од егејскиот и од вардарскиот дел на Македонија и да се упатат кон Бугарија, но и кон другите краишта на светот, бидејќи со Версајскиот систем по вторпат во една деценија македонскиот народ беше поделен и разединет. Македонското прашање падна во сенката на забравот од страна на големите европски сили коишто беа креатори и потписници на истите меѓународни договори. Самиот акт на потпишувањето на Париските мировни договори за Македонското прашање имаше две фундаментални значења. Првото беше содржано во фактот дека со Париските мировни договори, покрај другите одлуки, се изврши ревизијата на Букурешкиот мировен договор од 1913 година и со нивните решенија се зацементираа на долг рок територијалните придобивки на балканските држави, за сметка на создавањето на македонската држава. Второто значење се содржеше во фактот според кој формално-правно македонското национално малцинство, со одлуките од Версај, не беше признаено.

²¹ Rossos, Andrew. „The British Foreign Office and Macedonian National Identity, 1918–1941“. *Slavic Review*, vol. 53, 2, 1994, стр. 9.

Во ваква состојба Македонското прашање шансата за своето повторно реактуелизирање трпеливо ја чекаше сè до асномските одлуки од 2 август 1944 година. Токму тогаш државотворната визија, која македонскиот народ ја носеше во себе за време на сите промени и судбински искушенија, својот видлив облик го доби со создавањето на народна Македонија во рамките на авнојска Југославија. Во целиот период од појавата на Македонското прашање и низ сите процеси што ги помина тоа, во текот на општествените и политичките услови во кои егзистираше и се оформуваше, ова прашање ги разви и се борееше низ еден навистина широк спектар на можности. Почнувајќи од барањето за автономија, па сè до варијациите за федерално или за конфедерално конструирање, сите тие обиди имаа свое влијание кое доведе до соединување во единствен антифашистички блок за време на Втората светска војна, во која македонскиот народ на заседанието на АСНОМ во 1944 година ја доби и првата голема битка за државотворност, при што конечно се здоби со шансата за започнување на процесот на решавање на Македонското прашање.

Овој процес трае до ден-денес.

проф. д-р Драгица ПОПОВСКА
Институт за национална историја
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
Република Македонија

UDK: 323.1(497.7):94

НАРАТИВИТЕ ЗА МИНАТОТО И МАКЕДОНСКИОТ ИДЕНТИТЕТ

Abstract:

The paper focuses on the narratives of the past, which participate in the construction of the collective (cultural) memory. In general, the past plays a fundamental role in shaping identity and its legitimacy, ie it serves as a marker used in narrative shaping, which define the community and at the same time serve to establish differentiation between us and others. Hence, I view narratives of the past as a kind of cultural tool that indirectly participates in the creation / re-creation of community identity.

The paper takes into account the characteristic contents of narratives related to the past, established in the Macedonian collective memory (articulated through material objects, national holidays, textbooks, media) which serve as a metaphor for community connection, to further develop an appropriate analysis of their impact on shaping and maintaining the Macedonian identity, on an individual and collective level.

The interdisciplinary approach to the given topic will enable the narratives arising from the mutual interaction of memory, history and identity, to be presented as a phenomenon in the light of the overall historical, cultural and socio-political circumstances.

Key words: narratives, past, collective memory, Macedonian identity.

Вовед

Наративите за минатото кои се дел од колективната меморија имаат клучна улога во обликувањето и во продолжувањето на идентитетот на членовите на општеството и се важен ресурс во обезбедувањето на општествената кохезија. Име-

но, за да се обликува колективниот идентитет и за да се одржи колективната стабилност, – е неопходно членовите на општеството да имаат заедничко минато (или заедничка верзија на минатото) и чувство на континуитет на заедницата (Miształ 2003; Vajović 2012: 97). Ова се постигнува преку политиките на колективното меморирање кои треба да ја обезбедат општествената кохезија и стабилност.

Имајќи ја предвид бројноста на наративите за минатото, треба да се потенцира дека, кога зборуваме за меморијата во општествени рамки, важни се само оние наративи кои државата/политичката гарнитура ќе ги издвои како вредни. Од широкиот културен капитал на заедницата се селектираат елементи кои потоа се реконструираат, или, пак, се фузираат со нови содржини, зависно од предизвиците на конкретното време. Тоа подразбира дека нивната конкурентност има променлив карактер и е во тесна зависност од општествено-политичкиот контекст во кој опстојува еден колектив (Grbić 1994: 122; Поповска 2015: 25). Ова едноставно значи дека од интересот на сегашноста зависи која и каква верзија на минатото ќе биде запаметена (Hobsbawm and Ranger 1984; Vajović 2012: 95).

Содржините од минатите настани и личности кои учествуваат во градењето на колективната меморија се дефинирани на етничко или на национално ниво. Овие содржини, претставуваат *наследство*, кое ја дефинира заедницата и служи за воспоставување на диференцијацијата помеѓу *нас* и *другиите*. Маркерите на тоа наследство се преточени во материјални објекти: споменици, табли со имиња на улици и на училишта, кои претставуваат медиуми што „носат“ и емитураат пораки до реципиентите (Поповска 2015: 31), што значи, ова наследство стекнува општествен бенефит (Graham and Howard 2008: 5), бидејќи учествува во обликувањето и во репродукцијата на

идентитетот. Како и зошто нешто ќе прогласиме за наследство/ историја е во тесна зависност од тоа кои сме ние и во какви општествени околности го правиме тоа (Ковачевиќ 2012: 13).

Во фокусот на идентитетската концептуализација е дискурсот поврзан со *друѓиоџи*, односно со другите групи и заедници, како на внатрешен (помеѓу различните групи во државата), така и на надворешен план (помеѓу различните нации, држави). Минатото или наследството кое циркулира како наративизација во општествениот простор, станува атрибут на *друџосџа*. Ова минато го презентира идентитетот на етничко или национално ниво, кој е конструиран во „контрадистинкција“ од идентитетот на другите (Hall 1997; Graham and Howard 2008: 2-6). Ова е така, затоа што тоа минато ја пренесува сликата на една нација или ентитет, во согласност со перцепциите и идеите на таа нација и ентитет (Graham and Howard 2008: 7). Неговата објективизација во просторот „подразбира дека реалноста, којашто е, всушност, општествено градена, сепак се доживува како надворешен и објективен факт“ (Денфорт 1996: 49).

Претходно изнесеното јасно покажува дека историските наративи во општествената сфера се тесно поврзани со политиките на колективно меморирање и соодветно на тоа учествуваат или имаат силно влијание во градењето на идентитетот на заедницата и на општеството во целина.

Во продолжение ќе преминам на наративите за минатото во македонската општествена сфера, и тоа она *минаџо* кое, како „културен продукт и политички ресурс“, учествувало во градењето на македонскиот идентитет, во различни периоди од македонската државност.

*Наративите за миналото и македонскиот идентитет
во „југословенски контекст“*

Централен аспект за успешна *nation-building* концепција е формата на интегративна идеологија – нешто што бара или има цел да ги намали разликите и да ја зголеми инклузивноста на националниот идентитет, во кој *другите* ќе бидат надворешните, а не внатрешните (Roper 2015). Во оваа смисла, новата југословенска држава (ДФЈ/НРЈ/СФРЈ), која се формираше по Втората светска војна, а во чиј состав беше и (ДФ/НР/СР) Македонија, која го стекна својот суверенитет во „асномски“ рамки, пласираше идеологија заснована на „братството и единството“ на сите народи, кои беа конститутивен дел од државата, вклучувајќи ги и националните малцинства. Официјалната политика на меморија, која континуирано се градеше од страна на Комунистичката партија, имаше цел да ги потсети луѓето на антифашистичката борба спроведена од страна на партизаните, како заедничка борба на сите народи што ја чинат федерацијата и да создаде нова политичка цел, во духот на социјализмот (Dizdarević and Hudović 2012: 456; Popovska 2015: 37). Ваквата општествена меморија е обликувана во парадигма на метанарација и воведена во сите домени на јавниот живот (Mijić 2011: 763). Таа се пласираше како преку спомениците и комеморациите, кои се одржуваа на нив, така и преку медиумите, образованието, литературата, филмот итн., овозможувајќи ѝ на државата артикулација на *југословенството* во општеството, кое имаше цел да обезбеди широка кохезија на масите од сите заедници што ја сочинуваа (Поповска 2015а).

Ваквиот широк пласман на дискурсот за НОБ, во, речиси, сите сфери на општественото живеење¹, вклучувајќи ги меѓу

¹ Дискурсот за НОБ е вклучен и во наставата по историја. Имајќи предвид дека учењето историја, преку наставата по историја е еден од најважните аспекти

другото и постојаните говори на: политичарите, училишните програми – приредби, рецитали, посети на музеи итн., потоа колективни излети во рамките на претпријатијата и особено силното влијание на медиумите, овозможи овој дискурс да стане значаен дел од секојдневното живеење, односно да создаде социјална имагинација, преку која се профилира општеството практично. Иако ова произлегува од самата држава, од горе (од партијата) – надолу (кон народот), која преку разновидните практики, влијае врз свеста на граѓаните, сепак долготрајната изложеност на конкретните наративи, вреднувани низ призмата на еден и единствен политички израз, овозможи поединците да се идентификуваат со државното единство, односно нивните поединечни вредности да бидат во поголема хармонија со идеолошки државно пласираните (Поповска 2015: 38).

Во погоре презентираниот општествено-политички контекст, македонскиот идентитет опстојува „затскриен“ зад колективното „југословенство“. Автентичната специфичност по која се препознава македонскиот идентитет е илинденскиот период, кој во колективната меморија се перципира како фундаментален симбол на македонската борба за национална слобода. Изборот токму на овие специфики од народната култура и историја, во контекст на тогашното обликување на македонскиот идентитет, во општествени рамки, не е случаен. Оваа политика на сеќавање, пласирана во тогашното македонско општество, има цел да ја покаже „борбата за македонска државност, која поминува низ патека на последователни периоди“ (Поповска 2015а) и понатаму да ја верифицира поентата дека Македонците конечно го

ти во обликувањето на идентитетот, кое има цел „вредните“/„посакуваните“ историски случувања да им ги пласира на младите генерации и да го обезбеди нивното паметење, аргументите врз кои се базирало изучувањето на историјата во училиштата во Македонија произлегувале од перспектива на воспоставеното „заедништво“.

добиле она што го барале, а тоа е сопствена самобитност, се разбира – во рамките на југословенската федерација. Ова секако не е во спротивност со колективната идеологија, која се пласирала во рамките на целокупното југословенско општество, затоа што двата периоди, како „Два Илиндена“ се перципираат како кохезивни и покрај својата индивидуалност се поврзуваат во една приказна. Тие не се наоѓаат во синтеза, туку образуват еден систем, след на настани, во кој различните случки и периоди, се перципираат и организираат во една приказна. Овде всушност станува збор за поврзување на македонската идеологија со пошироката државна идеологија, со цел да се оправда и да се обезбеди легитимитетот на заедништвото, во контекст на „југословенството“ (Поповска 2015а).

На тој начин користејќи ги историските наративи, а во таа смисла и преку производството на литература, фолклор и сл. државата создава *симболичен капиџитал* од кој се формира националната култура (Денфорт 1996: 41). Овој симболичен капитал, всушност, ѝ дава легитимитет на нацијата, како и на нејзините барања кон специфичен идентитет, историја и култура. Секако, ваквата македонска специфичност, во конкретните општествено-политички околности се перципира во контекст на колективното југословенство и се пласира/се доживува како израз на волјата на народот. Имајќи предвид дека селектираните историски настани функционираат како општествен механизам кој ги држи луѓето заедно, станува јасно дека политиките на меморирање пласирани од страна на југословенската држава имаат цел не само да ја обезбедат идентификацијата, туку, исто така, и интеграцијата на целокупното општество, што претставува важен аспект во процесот на градењето на нацијата.

*Наративите за минатото и македонскиот идентитет
по 1991 година*

Општествените, политичките и идеолошките промени во Македонија кои настанаа по 1991 година, како и сооченоста со бројни кризни ситуации кои произлегуваа од меѓународните констелации, иницираа промени и во стратегиите на колективното меморирање. Имено, новите околности на опстојување на државата, како независна, условија и нови перспективи на поглед на минатото. Во јавната сфера започнаа да се „активираат“ ресурси кои дотогаш не опстојувале во општествениот дискурс. Во овој контекст забележлива е афирмација на наративи поврзани со „славното минато“ кои во периодот по осамостојувањето, главно, се јавуваат во дискурзивна форма: во говори на политичари, интелектуалци, историчари, во пишани медиуми, телевизиски емисии, кои настојуваат да го акцентираат континуитетот на името „Македонија“.²

Иако станува збор за период на изразени национални страсти, сепак, во јавната сфера не се нотира јасен раскин со социјализмот. Најзабележителна е тенденцијата за маргинализација на периодот на југословенството, особено во контекст на она што значи јасен дисконтинуитет со „величините“ што

² Бројни примери од интервјуа, телевизиски емисии, собраниски стенографски белешки и, воопшто, изјави на различни авторитети во општеството види кај: Д. Поповска. 2015. Споменикот, меморијата и идентитетот. Скопје: Институт за национална историја, 47–57. Во оваа смисла, треба да се спомене и општествениот консензус во македонскиот етнички политички блок по прашањето за конкретното минато кој се нотира во одлуката за избор на знаме од 1992 година, кое е во употреба до 1995 година, кога е променето со денес актуелното (Стенографски белешки од Првото продолжение на четириесет и првата седница на Собранието на Република Македонија, одржана на 11 август 1992. Собрание на Република Македонија).

произлегуваа или беа поврзани со другите југословенски републики. Ова имаше свој одраз и на уличната одонимија, каде што се направени промени на имињата на улиците, плоштадите итн., што овозможи симболичка легитимација на „новата“ стварност во независна Македонија.³

Состојбата на политичко ниво овозможи споменичните обележја – потсетници на претходниот систем да преживеат, иако голем дел од нив, во новите околности, неминовно го изгубија силниот симболички наратив што го поседуваа некогаш. Се разбира, дел од претходно поставените споменици, особено оние што немаа силен југословенски предзнак ја задржаа својата актуелност во новото општествено уредување, утврдени и толкувани во контекст на македонската независна *nation building* концепција.⁴ Јавниот простор, во однос на поставување нови споменични обележја, во конкретниот период

³ Со Решение на Собранието на Град Скопје, објавено на 12 јули 1993 година, се преименувани 33 улици, 6 булевари, 4 плоштади, 1 мост и 1 населба. Од топографијата на градот Скопје исчезнаа имињата на: Вељко Влаховиќ, Димитрије Туцовиќ, Бошко Буха и др. Исто така, на удар се најдоа и улиците: „Југославија“, „АВНОЈ“, „Црвена Армија“, „ЈНА“, „Октомвриска Револуција“ и др. (Службен Гласник на Град Скопје, бр. 10, 12 јули 1993). Истовремено, во јавноста се појавуваат наративи, кои се против решението за „преименување на минатото“, пласирани од структури кои го црпеле својот легитимитет токму од периодот на антифашистичката борба и НОБ. Тоа резултирало „решението за преименување на улиците, булеварите, плоштадите и мостовите“ на подрачјето на Град Скопје да биде поништено со одлука на Уставниот суд, донесена на седница одржана на 14 октомври 1994 (Службен весник на Република Македонија, бр. 64, год. L, од 8 декември 1994 година). Две години подоцна, во 1996 година, повторно е донесено, речиси, истото решение, каде што се предвидени и промени на имињата на уште една улица и еден булевар (Службен Гласник на Град Скопје, бр.7, 26 септември 1996 година).

⁴ Во оваа смисла се забележува зголемено акцентирање на македонскиот контекст на НОБ.

и покрај бројните иницијативи, не доживува значителни промени, особено не центарот на Скопје, каде што не е поставена ниту една нова скулптура во рамките на плоштадот (Поповска 2015: 67).

Специфичниот наратив поврзан со илинденскиот период, односно периодот на македонската борба за национално ослободување, којашто имаше јасна национална конотација и во југословенскиот период, во независна Македонија продолжува да биде извор за легитимитетот на нацијата, сега ослободен од претходно фузионираниите елементи на протојугословенски идеали (Поповска 2015: 67).

Видлив раскин со претходниот систем се забележува по 2006 година, кога настануваат силни трансформации во јавниот простор, но и во секојдневниот живот (преку медиуми, празници и сл.). Ова во голем дел е резултат од позициите што ги има власта на државно, но и на локално ниво, што значително ѝ го олеснуваат пласманот на идеологија во јавниот дискурс. Имајќи предвид дека политичката и општествената моќ, се искажува и преку контрола на физичкиот простор, градот и неговата топонимија, односно одонимија, стануваат своевиден лакмус на општествено-политичката идеологија во конкретниот период (Radović 2013: 38). Ова е време кога претставите за минатото поврзани со илинденскиот период покажуваат проширување на комеморативната инскрипција со личности кои во претходниот систем биле прикажувани како „предавници“, а социјалистичкото/комунистичкото уредување карактеристично за „југословенскиот период“ е претставувано како контрастна заднина на сегашноста, нужна за поставување на вредносната дихотомија: *посакувано – непосакувано*. Анализата на актуелната споменична иконографија во Скопје и пошироко покажува промоција на претставите на минатото

од различни историски периоди, но посебно внимание му по-светува на античкиот период, како минато кое отсуствува од просторната концептуализација на „југословенска“ Македонија (Поповска 2015: 68).

Јавната иконографија артикулирана преку спомениците, зградите, просторите станува практично средство за репрезентација на структурата на нацијата, онака како што е замислена од страна на доминантната политичка идеологија. Вака обликуваното сеќавање има цел да влијае врз идентитетските визии на нацијата, но истовремено да креира и заборавање, кое во рамките на овој процес е подеднакво важно. Имајќи предвид дека националните држави во современото не се толку монолитни и авторитарни како некогаш, односно не можат да спроведуваат ексклузивно и непречено влијание врз јавниот простор, иако и понатаму одлучувачки влијаат врз тоа (Renan 1990: 17; Radović 2013: 31), поставената посткомунистичка колекција на споменици во Скопје, особено видлива во проектот Скопје 2014, покажа/ува бројни тешкотии во процесот на креирање *нова* колективна меморија. Незадоволствата и дискусиите во овој контекст се актуелни и денес.

Генерално земено, расправите околу минатите настани и личности односно перспективите на нивната интерпретација го илустрираат постојниот раздор меѓу различните групи во македонското политичко општество кои се поларизирани во однос на прашањето за правилниот начин на справување со минатото. Непостоењето на една национална стратегија во контекст на идентитетот, во согласност со општествените потреби од кои нема да отстапува која било влада (Поповска 2015: 183), влијае сликата за минатото (од прогласувањето на независноста до денес) да биде предмет на континуирана

реорганизација, што како последица го има постојаното про-
длабочување на спектарот на селективни погледи на минатото
во општествени рамки (Поповска 2019: 165).

Заклучок

Погоре изнесеното недвосмислено покажува дека селекци-
јата, вреднувањето, интерпретацијата и, воопшто, културната
смисла на содржините кои ја чинат колективната меморија,
се историски условени и тесно зависни од општествено-по-
литичкиот контекст. Во оваа смисла, и минатото и неговата
канонизација во општествени рамки е еволутивен процес по
својата природа, односно подразбира перманентна адаптација
на вредностите, паралелно со промената на општествените па-
раметри. Ова подразбира дека наративите за минатото не се
стабилни, туку напротив динамични и се под силно влијание
врз парадигматските промени во општествените рамки.

Ова го покажа и истражувањето на македонската колек-
тивна (општествена) меморија во различни периоди од неј-
зината државност, во времето пред и по 1991 година. Име-
но, различните општествено-политички системи, различните
услови и, воопшто, ситуации, во кои опстојувала државата
влијаеле низ призмата на различни идеологии, иста или слична
појава да има различно значење, или, пак, да добие поинакво
место и поинаква функција во општеството, што е, секако,
лесно видливо и во рамките на денешната политичка култура.

Во еднопартискиот систем пласманот на симболична идео-
логија во македонската општествена сфера, нема опозиција
која ќе ѝ се спротивстави на експанзијата на „посакуваните“
наративи во јавната сфера, па оттука, иако станува збор за по-
литички стратегии за пласман на меморија/историја во про-

сторот, – оваа меморија/историја е помалку или повеќе функционална и општествено интегрирана. За разлика од тогаш, денес, во модерното општество, каде што постојат плурализам и диференцијација во различни полиња на општественото живеење: политичко, интелектуално, уметничко, академско..., „полињата“ во кои се применуваат стратегиите се истовремено и полиња каде што се води борба. Зашто, како што вели Бурдије – во модерното општество и стратегиите и борбата се подеднакво важни (Ivanović 2010: 39). Рефлексијата на моќ која се реализира преку јавната сфера го прави *минајоито* потенцијален, но и реален субјект на натпревар, контроверзи, коментари и контракоментари кои се разменуваат меѓу заинтересираните страни. Оттука, минатото е важен фокус околу кој се артикулираат културните и политичките тензии.

Историските наративи учествуваат, од една страна, во процесот на идентификација на луѓето со државата, обезбедувајќи ја дихотомијата *ние – другите* на интернационалната сцена, а од друга, во процесот на интеграција на поединците во општеството кои споделуваат исти или слични гледишта за сопствената историја и култура, што, пак, е важен елемент во обезбедувањето на кохезијата на заедницата.

Имајќи предвид дека нацијата секогаш е, истовремено, и инклузивна и ексклузивна, историските наративи и одржувањето на нивната поголема или помала стабилност, во македонската јавната сфера, е многу важно зашто тоа овозможува да се намали јазот во општеството, а наративите за минатото да станат мост меѓу различните заедници во општеството.

Јасно е дека селекцијата на одредено минато во јавната сфера и наративите, интерпретациите и толкувањата кои го следат него – не се конечни. Од државата/ политичката гарнитура ќе зависи дали конципираната вредност/конципираниот наратив

ќе се одржи и како ќе се одвива понатаму. Но она што е важно, е потребата од внимателност при креацијата/рекреацијата на колективната меморија, во контекст на промоција на посакуваните општествени вредности, како логични аргументи што ќе овозможат привлекување на граѓаните кон татковината, од една страна, и себепромociја на државата на интернационалната сцена, од друга.

Референтна литература

BAJOVIĆ, T. 2012. Popolava sećanja: nastanak i razvoj 'memory booma'. In: *Izmirenje prošlosti ili suočavaje s njom?. Filozofija i društvo*, XXIII (3). Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.

ДЕНФОРТ, Ј. М. 1996. *Македонскиот конфликт*. Скопје: Македонска книга.

ĐERIĆ, G. 2010. Postkomunistička izgradnja sećanja: između 'velike priče' i (dnevno) političkog mita. Во: *Etnoantropološki problem*, n.s. god. 5., sv. 3. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.

DIZDAREVIĆ, L., Hudović, A. 2012. The lost ideology – Socialist Monuments in Bosnia. 1st International Conference on Architecture & Urban Design Proceedings 19-21 April 2012. EPOKA University Department of Architecture. Available at: www.icaud.epoka.edu.al.

ERLL, A. 2008. Cultural Memory Studies: An Introduction. In: Erll A. et al., eds., *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook. Medien und kulturelle Erinnerung 8/ Media and Cultural Memory 8*. Berlin / New York: de Gruyter.

GRAHAM, B., Howard, P. 2008. Introduction: Heritage and Identity. In: B. Graham and P. Howard eds., *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*. Ashgate Publishing.

GRBIĆ, J. 1994. Mnogostruki identitet: Primjer Hrvata u Mađarskoj. *Studia ethnologica Croatica*. 6. Zagreb: Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju. Filozofski fakultet. Sveučilište u Zagrebu.

HELLER, A. 2001. Cultural Memory, Identity and Civil Society. *IPG Journal*, 2. Available at: <https://library.fes.de/pdf-files/ipg/ipg-2001-2/artheller.pdf>

IVANOVIĆ, Z. 2010. Kuća kao 'knjiga' koja se čita telom. *Kulturna konceptualizacija prostora u teoriji Pjera Budijea*. *Antropologija* 10, sv. 2. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet.

KOVAČEVIĆ, I. 2012. Jugoslovensko kulturno nasleđe – od jugoslovenske ideje do jugonostalgije. Во: Oglеди u jugoslovenskom kulturnom nasleđu. Zbornik radova sa naučnog skupa: okviri konstruisanja jugoslovenskog kulturnog nasleđa. Etnološka biblioteka, knj. 61. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Srpski genealoški centar.

МИЋ, Е. 2011. Yustalgija: sećanje i materijalna kultura socijalizma kao okvir konzumiranja sadašnjosti. Во: Etnoantropološki problem, n.s. god. 6., sv. 3. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.

ПОПОВСКА, Д. 2015. Споменикот, меморијата и идентитетот. Скопје: Институт за национална историја.

ПОПОВСКА, Д. 2015а. Споменичните обележја поврзани со Втората светска војна во Македонија: идеолошка наративизација. Материјали од меѓународна научна конференција Балканот: луѓе, војни и мир, Скопје, 4-5 ноември. Скопје: Институт за национална историја, 253-265.

ПОПОВСКА, Д. 2019. Усна историја: минатото низ нарација. Скопје: Институт за национална историја.

Radović, S. 2013. Grad kao tekst. Beograd: Biblioteka XX vek.

Roper, A. P. 2015. Sport and Nation Building in Malaysia. University Presentation. GRIFFITH Business School, Department of Tourism, Leisure, Hotel and Sport management. Australia: GRIFFITH University. Available at: www.academia.edu/1751070/sport_and_Nation_Building_in_Malaysia. University_Presentation_

Службен Гласник на град Скопје, бр.10, 12 јули 1993 година.

Службен Гласник на град Скопје, бр.7, 26 септември 1996 година.

Службен весник на Република Македонија, бр. 64, год. L, од 8 декември 1994 година.

Стенографски белешки од Првото продолжение на четириесет и првата седница на Собранието на Република Македонија, одржана на 11 август 1992. Собрание на Република Македонија.

MAKEDONSKA PRAVOSLAVNA CRKVA U 20. STOLJEĆU – POVRATAK AUTOKEFALNOSTI?

Ključne riječi:

Makedonska pravoslavna crkva, Ohridska arhiepiskopija, autokefalnost, pravoslavlje.

Suvremena Makedonija nosi naslijeđe višestrukih identiteta. U njoj opstoji antička ranokršćanska kultura, koju je Bizantsko carstvo gradilo do dolaska slavenskih naroda, a slijedi razdoblje s uvođenjem određene slavenske kulture i jezika te slavenske kršćansko-bizantske kulture. Nakon osmanlijskih osvajanja, turska i orijentalna kultura postali su dio makedonske baštine. U 19. i 20. stoljeću Makedonci su počeli graditi vlastitu nacionalnu svijest, potaknutu političko-kulturnim pokretom, dvama Balkanskim i dvama svjetskim ratovima. Uslijedio je formativni period makedonske nacionalne države i etničkog teritorija u jugoslavenskoj socijalističkoj federaciji, a od 1991. godine Makedonija postoji kao nezavisna država. Međutim, susjedni narodi stalno dovode u pitanje makedonski nacionalni identitet, iako Makedonci ističu svoj jezik, vjeru, kulturu i etnički samoidentitet kao etničke pokazatelje makedonskog etničkog identiteta (Damianopoulos, 2012: 110). Na taj bi se način moglo zaključiti da je makedonska nacija kroz povijest bila razvijena prvenstveno kao nacija bez države.

Povijesni razvoj makedonske crkve do 20. stoljeća

Vrlo je važno za suvremeni makedonski identitet slavensko-pravoslavno / bizantsko nasljeđe. Ova pravoslavna tradicija ne može se odvojiti od misionarskog rada dvojice braće Ćirila (Konstantina) i Metoda, koji su radili pod pokroviteljstvom Slavenske akademije, koju je otvorio carigradski patrijarh Fotije (Laiou, 2017: 6). Sveta braća, koja su kasnije prepoznata kao sveti zaštitnici Europe, posebno se štiju u suvremenoj Makedoniji, zajedno sa svojim učenicima Naumom Ohridskim i Klimentom Ohridskim, Gorazdom i Angelarijem, koji se danas koriste za legitimiranje i provjeru nacionalnih želja kao dio makedonske nacionalne identifikacije (Ристовска, 2017: 33). Makedonski vladar Samuil preseljava arhiepiskopiju iz Prespe u Ohrid, a to nadalje priznaje car Bazilije II 1018. godine (Bojadžiski, 2010: 31). Ovdje se koristilo specifično pismo zajedno sa staro-makedonskim i crkvenoslavenskim jezikom. Ohridsku arhiepiskopiju posebno je ojačala autonomija Samuila, koji je bio na čelu svoje „vlastite države, neovisne od Bizanta, Bugarske i Srbije“ i „najveće na slavenskom jugu do uspona Dušana Silnog“ (Антољак, 1969). Ubrzo nakon Bazilija II. i njegovih nasljednika, Ohridska arhiepiskopija neprestano se propituje zbog crkvenoslavenske liturgije, pooštavanja svećenstva (posebno u doba Teofilakta Ohridskog) i ustavnih promjena. U raskolu 1054. godine Ohrid je zadržao liniju Carigradske patrijaršije. Tadašnji arhiepiskopi gradili su crkve i samostane koji se i danas smatraju najboljom bizantskom baštinom u Makedoniji. Istodobno je cvjetalo monaštvo Prohora Pčinskog, Joakima Osogovskog i Jovana Lesnovskog – njihove isposnice su kasnije pretvorene u samostane koji se danas njeguju kao najvažniji u Makedoniji. Dolaskom srpske dinastije Nemanjića nastavlja se gradnja crkava i samostana, ali su 1219. godine Srbi uspjeli proglasiti autokefalnost Pečke arhiepiskopi-

je s prvim arhiepiskopom svetim Savom Rastkom Nemanjićem. Dakle, Slaveni su pod Carigradskom patrijaršijom imali tri jednako važne i autonomne crkvene institucije: Pečku, Ohridsku i Trnavsku arhiepiskopiju. Bugarska Trnava ubrzo je postala Trnavska egzarhija. Ovo “zlatno doba” Ohridske arhiepiskopije naglo je završilo križarskim ratovima. Dolazak Latinskog Carstva u 13. stoljeću bio je poguban za Makedoniju, čije su crkve, samostani i gradovi uglavnom opljačkani, a zapadnjaci / Latini postali su sinonim za nasilje, neznanje, barbarstvo. Privremeni oporavak Makedonije uslijedio je osvajanjima srpskog cara Dušana Silnoga čije je sjedište bilo Skopje. Njegovo veliko slavensko carstvo obuhvaćalo je Srbe, Bugare, Albance i Grke, a posebno je bilo blagonaklono prema Ohridskoj arhiepiskopiji, iako je njegova glavna vjerska orijentacija bila usmjerena prema Peći, koja je podignuta na status patrijaršije.

Nakon osvajanja Osmanlija, novi se vladari nisu miješali u zajedničko crkveno pravo i ostavili su Ohridsku arhiepiskopiju da odlučuje o crkvenim poslovima. Kršćani su ubrzo postali građani drugog reda i bili su podložni procesu islamizacije. Mnoge crkve i samostani zatvoreni su ili pretvoreni u džamije, dok su roditelji davali djecu u janjičare. Osmanska Makedonija imala je „malu, ali izuzetno glasnu manjinu grčkih, bugarskih i srpskih učitelja, svećenika i državnih službenika“ (Livianos, 2008: 7). Uloga Carigradske patrijaršije i grčkih svećenika na Fanaru postala je točka protiv koje se trebalo boriti, jer su ih doživljavali kao agente denacionalizacije i helenizacije balkanskih Slavena, posebno nakon što je Carigrad ukinuo Pečku patrijaršiju 1766. i Ohridsku arhiepiskopiju 1767. Livianos sugerira da Patrijaršija nije bila toliko zabrinuta zbog „nametanja grčke vlasti nad Slavenima, već više zajedničkim naporima da zaustavi napredak katoličanstva na tim područjima“ (Livianos, 2008: 8). Zapravo, još od firentinskog sa-

bora 1439. godine, kada su bizantski car Ivan VII. Paleolog i patrijarh Josip potpisali Uniju s Rimom i papom Eugenom IV., što je naknadno ukoreno u Carigradu i službeno opozvano 1472. godine, makedonsko svećenstvo ostavilo je otvorena vrata uniji sa Svetom Stolicom, kao način da se postigne kulturna i nacionalna afirmacija vlastitom crkvom, jezikom i narodom (Ристовска, 2017: 32). Već 1587. arhiepiskop Gavriilo posjećuje Rim i započinje razgovor koji će trajati i s njegovim nasljednicima Porfirijem, Atanasijem, Avramom i Meletijem. Sredinom 17. stoljeća vodili su se ozbiljni razgovori i aktivnosti u vezi s makedonskom unijom s Rimom, kroz koje bi Ohridska arhiepiskopija zadržala legitimitet, zakonitost i identitet. Carigrad i Pečka patrijaršija radili su protiv tih tendencija. U istom je razdoblju Pečka patrijaršija bila široko propitivana zbog svoje legitimnosti, jer je nekoliko autokefalnih crkava u to vrijeme ukazivalo na političku prirodu njenog utemeljenja. Propašću ohridskog arhiepiskopa Prohora u 16. stoljeću Ohrid će izgubiti većinu svoje moći izvan povijesne Makedonije.

Uspon Ruskog Carstva u vrijeme Petra Velikog dao je snažan zamah slavenskim narodima na Balkanu. U Makedoniji se Karpoš, zvani „kralj Kumanova“, usudio dići protiv osmanske vlasti 1689. godine; turska je osveta bila toliko divljačka da su legende o njoj i danas živopisne i cijeli je zapadni dio Makedonije promijenio segmente stanovništva (Ристовска, 2017: 31). Velik broj Makedonaca i Srba napustio je Osmansko Carstvo, predvođen pečkim patrijarhom Arsenijem Crnojevićem. Nakon ukidanja Pečke patrijaršije i Ohridske arhiepiskopije, Makedonija je bila mjesto sukoba između fanariota (pristaša grčke crkvene jurisdikcije i kulture) i autohtonista (pristaša slavenskih i makedonskih crkvenih tradicija ugrađenih u ćirilsko-metodsku baštinu i jurisdikciju Klimenta Ohridskog). Carigradska patrijaršija, osim što je pružala sve crkvene aktivnosti na grčkom, smatrana je i „voljnim trudom Turskog sultanata i / ili

susjedne neovisne grčke države“ (Damianopoulos, 2012: 61). U 19. stoljeću Osmansko je carstvo uvelo reforme u razdoblju Tanzimata, koje su uključivale otvaranje škola na turskom (za muslimane) i grčkom (za pravoslavce) u Makedoniji. Ipak, nacionalni pokreti na Balkanu izazvali su slavensku nacionalnu svijest, kroz povijesne knjige o Ohridskoj arhiepiskopiji. Kada je 1829. Grčka postala neovisna država, prihvatila je Megalo ideju kao glavnu nacionalnu politiku. Zamišljala je Grčku kao nasljednicu Bizantskog carstva i Carigradske patrijaršije, a 1827. Grke je definirala kao one koji „žive na oslobođenim teritorijima i vjeruju u Krista, jednako kao i one koji prihvaćaju slobodnu Grčku i one koji vjeruju u Krista i koji su se borili za grčku neovisnost“ (Љоровски-Вамваковски, 2014: 108). Grčki jezik bio je jednako važan kao službeni jezik na svakom teritoriju Balkanskog poluotoka gdje je Carigradska patrijaršija imala svoju nadležnost. Na taj se način grčki identitet izjednačavao s kršćanstvom, bez obzira na to kojeg je etničkog porijekla bilo stanovništvo. Budući da u Makedoniji nije bilo druge crkvene jurisdikcije, Fanar je slao grčke svećenike i učitelje u Makedoniju, što je izazvalo velike prosvjede u Makedoniji i Bugarskoj. Nastojeći održati red, osmanska je vlada dopustila upotrebu slavenskog jezika u liturgijama, a Makedonci i Bugari složili su se koristiti jedan jezik. Ta je činjenica Bugarima bila dokaz da su se dva naroda smatrali jednim, s istim jezikom. Prodor Rusije na Balkan, koristeći panslavenske veze, bio je najvažniji za srpsku i bugarsku neovisnost. Tako je 1870. ponovno uspostavljena bugarska egzarhija, čiji su dijelovi bili skopska i ohridska eparhija, uz tvrdnju da su Makedonci Bugari (Damianopoulos, 2012: 62). To je opet dovelo do podjela između egzarhista i pristaša Ohidske arhiepiskopije, jer je bugarski političar Konstantin Stoilov 1883. pripremio poseban programski dokument koji je predstavljen bugarskom državnom vrhu i koji je izjavio da „Bugarski egzarhat

mora biti stavljen pod kontrolu vanjske politike bugarske vlade kako bi se Makedonijom upravljalo iz jednog središta“ (Mileski, 2014: 149). Bugarski jezik uveden je u škole i u liturgiji, koja se smatra manifestacijom nacionalne svijesti Bugara u Makedoniji (Livanios, 2008: 10), posebno s obzirom na inteligenciju koja se redovito školovala na bugarskom, srpskom ili ruskom sveučilištu, a mnogi od njih su bili uspješno asimilirani.

U vremenima kada su svi okolni susjedi imali neku predodžbu o nacionalnim državama, makedonsko multietničko i multireligijsko stanje izazvalo je Makedonsko pitanje (Damianopoulos, 2012: 7), na koje su Bugarska, Grčka, Srbija i drugi imali potpuno različite odgovore. Nedostatak organizirane nacionalne makedonske baštine, jezika ili povijesti smatran je dokazom da ne postoji makedonska nacija kao takva. Tek tada je makedonska inteligencija počela formirati zaseban makedonski identitet, kroz književna djela Dimitra i Konstantina Miladinova, Grigora Prličeva, Rajka Žinzifova, Konstantina Petkovića, Jordana Konstantinova-Džinota, Kuzmana Šapkareva, Marka Cepenkova, Georgija Pulevskog i drugih (Ристовска, 2017: 35). Mnogi od njih koristili su Sofiju i zapadni dio Bugarske kao središnju točku odakle će poticati makedonsku stvar (Ристовска, 2017: 35). Bugarska, grčka i srpska pretenzija provocirale su skopskog arhiepiskopa Teodozija da ponovno traži Uniju s Rimom i ponovno stvaranje Ohridske arhiepiskopije u okviru Rimokatoličke crkve. Iako se to nije dogodilo, makedonski nacionalni pokret i kasnije podjela Makedonije na tri djela bili su usko vezani uz pitanje makedonske crkve. Godine 1919. ljevičarski članovi VMRO-a Đorče Petrov, Taskata Spasov-Serski, Dimo Hadži-Dimov, Pavel Hristov, Mihail Gerđžikov i Petre Acev šalju političku deklaraciju u Versailles tražeći ponovno ujedinjenje Makedonije i njezinu autonomiju, s preporukom da čine konfederacijske jedinice s njihovim nacio-

nalnim, etničkim, kulturnim i vjerskim specifičnostima (Hristov, 1983; Bojadžiski, 2010: 155; Damianopoulos, 2012: 11). Nitko nije odgovorio na makedonske zahtjeve. Grčka vlada odmah je započela s ubojstvima i premještajima slavenskih naroda i Turaka iz Egejske Makedonije.

Razvoj makedonske crkve u 20. stoljeću

U novoformiranoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (s posebnim naglaskom da u imenu države nisu sudjelovali Makedonci, Bošnjaci, ni Crnogorci, sve do stvaranja Jugoslavije, a bili su žrtve velikosrpske ideje, Ѓурковска, 2005: 221), crkvena je jurisdikcija bila u kaosu. Država je obuhvaćala Pečku patrijaršiju (sjedište u Beogradu s pet eparhija u Srbiji), Karlovačku mitropoliju (sa sedam eparhija u Hrvatskoj), arhiepiskopiju i mitropoliju crnogorsko-primorsku (s tri eparhije), šest eparhija u Bosni i Hercegovini i šest eparhija u Makedoniji, pri čemu su obje bile pod nominalnom jurisdikcijom Carigradske patrijaršije (Илиевски, 2011: 9). Diplomatskim manevrom Carigrad je dao jurisdikcije nad Bosnom i Hercegovinom i Makedonijom Beogradu, a nakon dvije konferencije 1919. godine proglašena je Srpska patrijaršija u Sremskim Karlovcima 30. kolovoza 1920., a mitropolit Dimitrije postao je prvim patrijarhom (Bojadžiski, 2010: 157). Ceremonija hijerotonisanja je obavljena također u Peći, u nastojanju da se održi kontinuitet s Pečkom patrijaršijom, a izvršena je i rekonstrukcija jurisdikcija u cijeloj novoj državi. U Makedoniji su umjesto šest napravljene četiri eparhije: Skopje, Ohrid, Bitola i Zletovo-Strumica (Илиевски, 2011: 12). Ali, naporima srpskog episkopa Nikolaja Velimirovića, koji je slavensko stanovništvo u Makedoniji smatrao Srbima, Ohrid je pridružen Bitoli samo da bi uklonio bilo kakvu sličnost s Ohridskom arhiepiskopijom. Is-

todobno, beogradska vlada poslala je snažnu vojsku i policijske snage u Makedoniju, ne samo u nastojanju da uguši bilo koji nacionalni pokret među Makedoncima, već i da osigura granice s Grčkom i Bugarskom. Nakon smrti patrijarha Dimitrija, na njegovo je mjesto došao skopski mitropolit Varnava, dok je novi skopski mitropolit postao Josif Cvijović koji je očistio Vardarsku banovinu od 135 svećenika, uglavnom Makedonaca (Bojadžiski, 2010: 165), i stvorio vjerska bratstva sa srpskom nacionalističkom svrhom (Илиевски, 2011: 14). Nadalje, kraljevska vlada 1924. godine zatražila je od Crkve da apelira na niže svećenstvo u Srbiji da se preseli u „Južnu Srbiju“ (kako se u Srbiji kolokvijalno zvala Makedonija), obećavajući im bolje plaće i veće imanje, u nastojanju da izvrše bolju denacionalizaciju i asimilaciju srpskih običaja i identiteta. Istodobno, mitropolit Josif uzeo je iz samostana mnoga važna crkvena bogatstva, ikone itd. i stavio ih u muzeje i srpske eparhije, kako bi potvrdio drevnu “srpsku” crkvenu baštinu u Makedoniji.

Izbijanje Drugog svjetskog rata donijelo je još jednu promjenu u makedonskom nacionalnom i crkvenom statusu. Brza okupacija Jugoslavije od strane Osovinskih snaga uključivala je bugarsku okupaciju Makedonije i talijansku okupaciju Zapadne Makedonije koja je trebala biti dijelom Velike Albanije (Илиевски, 2011: 17), što je praćeno pripojenjem makedonskih eparhija Bugarskoj pravoslavnoj crkvi. Antifašistički pokret u Makedoniji uključivao je Religijsko vijeće koje je vodio svećenik Veljo Mančevski iz Debra (Bojadžiski, 2010: 170). Vijeće je sačinjeno 1943. godine, nakon povlačenja talijanskih trupa, a usmjerenje mu je bilo oživjeti Ohridsku arhiepiskopiju. Na oslobođenim teritorijima obuhvaćan je puni vjerski život i liturgije na makedonskom jeziku (Илиевски, 2011: 21). Crkvena je jurisdikcija bila postavljena na čelu s Antimom Popovskim (ibid, 23). Bugarska vlast u Makedoniji uhitila je

prethodne srpske svećenike i kasnije ih protjerala; namjera joj je bila nastaviti s potpunim jedinstvom temeljenim na navodnom istom podrijetlu naroda, pružajući obrazovanje i literaturu na bugarskom jeziku (Илиевски, 2011: 18). Bugarska pravoslavna crkva povukla se zajedno s bugarskim vojnicima 1944. godine. Talijanska okupacija uključivala je širenje svećenika Albanske pravoslavne crkve (utemeljene 1924.), koji su bili smješteni u zapadnoj Makedoniji, a pod dopuštenjem arhiepiskopa iz Tirane Kristofora (Илиевски, 2011: 19). Ipak, njihove su aktivnosti bile manje usmjerene protiv Makedonaca, jer je zapadna Makedonija pretežno naseljena muslimanskim Albancima i i zato što su albanski svećenici žestoko bili protiv talijanske vlasti (Bojadžiski, 2010: 171, 172). Antifašističke snage ASNOM-a (čiji su članovi bili i neki svećenici) sponzorirali su crkveni sastanak koji je završen 4. ožujka 1945. Prvim makedonskim crkveno-nacionalnim saborom u Skopju, gdje su vjerski, i intelektualni čelnici bili u prvim redovima, ali bila je očita i visoka politička prezentacija (Livanios, 2008: 194). Njegova je Rezolucija bila rekonstrukcija Ohridske arhiepiskopije kao makedonske neovisne crkve, sa svojim nacionalnim episkopima i svećenicima koji će zadržati obilježja makedonskog naroda i učiniti ga bližim njegovoj crkvi, te s arhiepiskopom čiji bi naslov bio arhiepiskop ohridski, i crkva bi nosila ime Ohridska arhiepiskopija svetoga Klimenta (Bojadžiski, 2010: 172; Илиевски, 2011: 44, 45). Vlada ASNOM-a nije htjela donositi odluke u crkvenim poslovima. Pod vodstvom Kirila Stojanova, paroha u Skopju, Sabor je također zajamčio makedonsko prihvaćanje Jugoslavenske pravoslavne crkve, ako se formira takvo crkveno tijelo (Илиевски, 2011: 46). Srpska crkva nije dugo čekala da se usprotivi ovoj odluci na čelu sa skopskim mitropolitom Josifom. Svojim pismom od 22. rujna 1945. godine, Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve izjavio je da ne može biti priznanja neo-

visne makedonske crkve čije je proglašenje nekanonsko, ne priznaje akte inicijalnog odbora makedonske crkve, i poziva svećenike i vjernike da slijede kanonska pravila (Bojadžiski, 2010: 173). Unatoč financijskim pritiscima iz Beograda, i premda su čelnici Sabora bili etiketirani kao šovinisti, crkvena sudska praksa bila je čvrsto u rukama makedonskog svećenstva, a Srpska pravoslavna crkva zapravo je izgubila svaku kontrolu nad crkvenim životom u Makedoniji.

Jugoslavenskim neuspjehom inkorporacije Soluna i priznavanjem granica s Bugarskom, Egejska i Pirinska Makedonija izostavljene su iz suvremene makedonske države. Kao posljedica toga, ideja ponovnog uspostavljanja Ohridske arhiepiskopije bila je u potpunosti u rukama lokalnog makedonskog svećenstva koje je 1946. godine inzistiralo da ima svoje nacionalne svećenike, uz narodni izbor starijih svećenika, uz brzo stvaranje pravoslavnih crkava u Jugoslaviji na jednak način u svakoj republici, stvaranjem Arhijerejskog sinoda Jugoslavije s vlastitim novim Ustavom (Bojadžiski, 2010: 174). Zbog toga ova žalba nije saslušana. Centralistička komunistička vlast smatrala je Prvi crkveno-narodni sabor separatističkim i šovinističkim činom i nije pozdravila njegovu Rezoluciju, a mnoge su lokalne makedonske parohije prihvatile uniju sa srpskom crkvom, kao i stvaranje Jugoslavenske pravoslavne crkve (Илиевски, 2011: 50). Nova država bila je zaokupljena drugim pitanjima, a Inicijalni odbor s Nestorom Popovskim na čelu i dalje je bio primarni vjerski autoritet u Makedoniji. Godine 1946. ponovno je izabran srpski patrijarh Gavriilo, koji je odmah pozvao na obnovu crkvene vlasti u Makedoniji kakva je bila prije rata, spominjući njegove sumnje u makedonsku naciju i makedonski jezik (Илиевски, 2011: 63). Čak i nakon lobiranja komunističkog vođe u Makedoniji Lazara Koliševskog i pritiska federalne vlade, patrijarh Gavriilo nije prihvatio prevladavajuće

makedonsko svećenstvo sa svojim autonomnim arhiepiskopom koji bi bio u kanonskom jedinstvu sa Srpskom patrijaršijom. Mitropolit skopski Josif još je uvijek bio na položaju, a problematična situacija nastavila se sve do smrti patrijarha Gavriila 1950. Novi patrijarh Vikentije (Prodanov) primio je 1951. novi zahtjev Makedonaca koji su tražili izbor episkopa Dositeja iz Toplica i episkopa Tome Dimovskog iz Bitole dok se ne riješi slučaj mitropolita Josifa, što je uistinu bilo prihvatljivo za Patrijaršiju, jer je omogućilo povratak srpske jurisdikcije i episkopa (Илиевски, 2011: 73). Također su zatražili da se u Makedoniji postave svi episkopi i svećenici iz Makedonije, s makedonskim kao administrativnim jezikom i s hijerotonisanjem u Makedoniji, tako da makedonski narod može sudjelovati u njemu (Bojadžiski, 2010: 177), na što je patrijarh imao simpatije i razumijevanje (Илиевски, 2011: 78). Zbog sumnji i nacionalističkih osjećaja u Srpskom pravoslavnom sinodu, pregovori s patrijarhom Vikentijem trajali su do 1957. godine, a u to je vrijeme on djelovao kao administrator svih eparhija u Makedoniji. Inicijalni odbor je potom donio još jednu odluku, kojom Makedonci priznaju patrijarha u Beogradu kao najvišu vlast i upravitelja Pravoslavne crkve u Makedoniji, ali osobe za sve činovničke funkcije trebaju birati sami Makedonci. Također su zatražili uklanjanje srpskog imena u oznaci crkve i upotrebu samo pravoslavnog imena; Vikentije je bio protiv toga. U stvari, pokazalo se da je patrijarh Vikentije prilično tvrd branitelj srpske crkvene vlasti i mnogo pod utjecajem srpskih episkopa u Sjedinjenim Državama (Илиевски, 2011: 82). Mitropolit Josif je umro u ljeto 1957., što je u konačnici riješilo problem uklanjanja skopskog mitropolita i izbora novog. Patrijarh Vikentije posjetio je Makedoniju 1958. godine, gdje je donesena odluka o daljnjoj provedbi sporazuma, ali ubrzo nakon toga nije htio prihvatiti predložene kandidate za episkopa, proglašivši predložene

kandidate kanonski neprikladnima za izbor (Илиевски, 2011: 103). Vikentije je iste godine umro, a na jesen je izabran novi patrijarh German. Budući da između različitih crkava nije bilo primirja, u listopadu 1958. godine Drugi crkveno-narodni sabor okupio se u crkvi Svete Sofije na Ohridu. Više od 200 sudionika, predvođenih Nestorom Popovskim, zaključilo je da postoji crkva, čije su eparhije jednake granicama Narodne Republike Makedonije, sa Skopskom metropolijom, Ohridsko-bitolskom i Zletovsko-strumičkom eparhijom, na čelu s mitropolitom koji nosi naziv arhiepiskop ohridski i skopski i Mitropolit Makedonije, sa sjedištem u Skopju i najvišom vlašću u Makedoniji (Bojadžiski, 2010: 187, 188). Za ovo je mjesto izabran episkop Dositej a za episkopa ohridsko-bitolskog Kliment (Nikola Trajkovski) i za episkopa zletovsko-strumičkog Naum (Tomo Dimovski). Rezolucija poziva na stvaranje crkvenog ustava, u skladu s pravoslavnom tradicijom, a također priznaje srpskog patrijarha kao svog vrhovnog poglavara. German je priznao situaciju na sastanku Sinoda 1959. godine, s nekoliko primjedbi na ustav makedonske crkve. Posjetio je Makedoniju 1959. godine s bratskim i prijateljskim porukama i kanonski ojačao Makedonsku pravoslavnu crkvu (Илиевски, 2011: 125), ali međusobni odnosi nisu se znatno poboljšali. Godine 1962. German je ponovno posjetio Makedoniju, zajedno s ruskim patrijarhom Aleksejem, i zajedno su proslavili Dan svete braće Ćirila i Metoda. Srpska pravoslavna crkva bila je uvjerena da država djeluje protiv vjerskih institucija i srpstva davanjem vjerodajnica makedonskoj crkvi i državi. Pitanje srpsko-makedonskih odnosa bilo je predmetom razgovora i između povjerenstava dviju republika. German nije koristio naziv “patrijarh srpski i makedonski“, već je samo zadržao srpsko ime, posebno na međunarodnim sastancima s drugim pravoslavnim patrijarsima i crkvama, koji službeno nisu bili svjesni nekanonskog statusa makedonske crkve

(Илиевски, 2011: 155). Srpska patrijaršija dovela je u pitanje neka crkvena ponašanja Makedonaca i nije slijedila ranije done-sene odluke između Beograda i Skopja. Ti su razlozi konačno doveli do Trećeg crkveno-narodnog sabora 1967. u Ohridu, gdje se Makedonska pravoslavna crkva (MPC) jednostrano proglasila autokefalnom (Bojadžiski, 2010: 199). Tada je srpski Sinod proglasio makedonsku crkvu raskolničkom i prekinuo sve veze s njom (Илиевски, 2011: 175-178), a procvat je MPC doživjela s proglašenjem neovisne Makedonije.

Pravoslavni kanoni i autokefalnost

Makedonska se crkva danas sagledava u njezinom odnosu prema pravoslavnim crkvama proizašlim iz Carigradske patrijaršije i redovito se spominje u kontekstu njezinog nekanonskog statusa. Često ju se dovodi u usporedbu s Pravoslavnom crkvom Ukrajine i Crnogorskom pravoslavnom crkvom, što je metodološka pogreška. Naime, povijesna je datost da je Ohridska arhiepiskopija najranija crkveno-narodna organizacija na području Makedonije, te da je iz nje proizašla Pećka patrijaršija, pa su tvrdnje o majci-crkvi netočne kada se govori da je Srpska pravoslavna crkva zapravo majka-crkva Ohridske arhiepiskopije. Uz to, potrebno je sagledati čistu datost u suvremenoj Makedoniji. Golem dio pravoslavnog stanovništva pripada MPC-u, dok Skopska mitropolija Srpske pravoslavne crkve postoji kao fiktivna stvar. Kanoni su ovdje jasni i usmjeravaju na priznavanje crkveno-narodne odluke. I u tom kontekstu valja upozoriti na poimanje Crkve kao zajednice svećenika i naroda, a ne na političko-makedonsku inicijativu. Makedonija je formalno sekularna država, pa stoga se i stare navade moraju mijenjati, prvenstveno u korist Crkve. Nakon crkvenog raskola, kršćanski Istok je ostao vjeran bizantskom modelu teokracije,

poznatom kao cezaropapizam ili simfonija, pri čemu je kršćanski vladar ujedno i središte kršćanskog carstva i čelnik crkve (Hussey i Louth, 1990: 300; Stan i Turescu, 2007: 5). Euzebije Cezarejski ga je čak nazvao Božjim predstavnikom na zemlji (Meyendorff, 1996: 19), da bi car Justinijan I. u svojim slavnim pravnim kodeksima dao klasičnu definiciju odnosa države i crkve u pravoslavlju: „ako je svećenstvo u svakom smislu slobodno od krivnje i posjeduje pristup Bogu, i ako carevi upravljaju jednako i pravedno državom koja im je povjerena, opća harmonija (simfonija) će uslijediti“ (Meyendorff, *ibid*). Crkva prepoznaje vlast cara kao zaštitnika crkve i čuvara jedinstva vjere, ali car ujedno ograničava svoju vlast i daje svećenicima čisto duhovnu razinu očuvanja pravoslavne istine i poretka u crkvi. Ipak, u praksi, prava simfonija nikad nije postignuta i car je uvijek bio u daleko povlaštenijem položaju od Crkve, čak i u dogmatskim pitanjima vjere. Strukture i hijerarhija bile su isključivo stvar crkvenog odlučivanja, a Sinod je birao među svojim članovima kandidate za mitropolita i patrijarha, kojega je ipak na kraju odobrio car, a bilo je slučajeva kada je car birao svećenika van izbora Sinoda (Hussey i Louth, 1990: 313; Leustean, 2008: 12). Patrijarh je imao zadatak očuvanja Crkve i svih njezinih neposrednih djelovanja, te nadzor mitropolita u cijeloj patrijaršiji. Bavio se održavanjem pravoslavnog učenja i iskorjenjivanja hereze, pastoralnim i disciplinskim dužnostima i liturgijskim poteškoćama, upravljanjem velikog crkvenog vlasništva i fondacija, te je bio posljednja instanca eklezijalnih sudova. Patrijarh je predsjedavao Svetim Sinodom, odborom koji je imao zakonodavne, upravne i sudske funkcije, a koji je potom postao neodvojivom sastavnicom upravljanja patrijaršijom. U Sinodu su sjedili i pripadnici negrčkog naroda, izbjeglice iz drugih patrijaršija, što jasno pokazuje da ideja etničke i nacionalne pripadnosti nije utjecala na rad Sinoda. Podjednako se to vidjelo u hijerar-

hiji: na čelu patrijaršije stoji ekumenski patrijarh ili arhiepiskop, a ispod njega su mitropoliti i episkopi koji su bili na čelu svojih eparhija ili crkvenih provincija, te su nosili titulu episkopa nekog grada (Meyendorff, 1996: 29). U pravilu je mitropolit zasjedao u glavnom gradu provincije i nosio naslov toga grada, ali ako je vlast podijelila provinciju, s drugim glavnim gradom, tada je patrijarh birao autokefalnog arhiepiskopa koji je također mogao dobiti ime mitropolita (Hussey i Louth, 1990: 325), čime se pokazuje ogromni značaj gradova. Time je započela tradicija da patrijarh određuje autokefalnost (samostalnost) rada pojedinog episkopa, što je utvrđeno na Kalcedonskom saboru (Meyendorff, 1996: 57). Autokefalnost se osobito davala slavenskim crkvama, na čijim su čelima bili mitropoliti, arhiepiskopi i egzarsi, a ponekad su dobivali i naslov patrijarha. Bizantsko kanonsko pravo bilo je vrlo praktično ovdje, jer je zahtijevalo jedinstvo vjere a ne jedinstvo organizacije. Takav episkop je zapravo stalna reprodukcija Svetog Petra kao prvog predsjedavatelja Jeruzalemskog sinoda, kada se zajednica okupljala oko slavlja euharistije, što mu daje veliku simboličnu poveznicu i sa zajednicom vjernih i s kršćanskom eshatologijom (Meyendorff, 1996: 11), zbog čega posljedično postoji i apostolska sukcesija svećenika. Po riječima Sv. Ciprijana Kartaškog: „episkopat je jedan čašću i identitetom vjere – vjere Petra – u svim crkvama i među svim biskupima“.

Pojava nacionalnih pokreta i začetaka nacionalnih država u vrijeme propadanja velikih carstava (Ruskog, Osmanskog i Austro-Ugarskog) dovelo je do formiranja nacija na području Srednje i Jugoistočne Europe, gdje opstaje snažna pravoslavna religijska kultura. Mišljenje je autora ovoga članka da religija nije proizvela nacionalizam, iako su svećenici često bili obrazovni kadar koji je širio nacionalne ideje; sasvim suprotno, nove sekularne elite nastojale su širiti nacionalizam i stvaranje nacionalnih država koristeći

religiju kao jedan zajednički nazivnik. S obzirom na dugu tradiciju Crkve, jasno je da ona nije nacionalna u svom razvoju i dogmi. Ovakva ne-nacionalna osobina Crkve prisutna je još od apostolskih vremena. Najkasnije od Jeruzalemskog ili Apostolskog sabora odlučeno je kako kršćanstvo nije vezano za etničku pripadnost. To najsazetije govori Sveti Pavao kada poručuje u svojoj Poslanici Galaćanima: „Uistinu, svi ste sinovi Božji, po vjeri, u Kristu Isusu. Doista, koji ste god u Krista kršteni, Kristom se zaodjenuste. Nema više: Židov – Grk! Nema više rob – slobodnjak! Nema više: muško-žensko. Svi ste vi jedno u Kristu Isusu! Ako li ste Kristovi, onda ste Abrahamovo potomstvo, baštinici po obećanju“ (Gal 3, 26-29). I dok je jeruzalemska skupina apostola i apostolskih otaca smatrala kako kršćanstvo nije neka nova religija već židovsko usmjerenje, pa je stoga nalagala kako se kršćani moraju podvrgnuti židovskim zakonima i običajima, Sveti Pavao već u Poslanici Galaćanima govori kako je Zakon dovršen Kristovim dolaskom i kako nema potrebe da se kršćani obrezuju, paze na prehranu ili se pridržavaju drugih pravila propisanih Levitskim zakonikom: „Prije dolaska vjere, pod Zakonom zatvoreni, bili smo čuvani za vjeru koja se imala objaviti. Tako nam je Zakon bio nadzirateljem sve do Krista da se po vjeri opravdavamo. A otkako je nadošla vjera, nismo više pod nadzirateljem“ (Gal 3, 23-25). Ovo otvaranje vjerske zajednice iz jednog naroda cijelome svijetu opisalo je Crkvu kao katolikos – sveopću i univerzalnu, bez obzira na etničko porijeklo njezinih članova. Osnovna podjela duhovnika u takvom crkvenom poretku jest na episkope, prezbitere i đakone, u strogom hijerarhijskom stupnjevanju. Osnovno je pravoslavno pravilo ekleziologije temeljeno na ideji da gdje god postoji sveta euharistija tu je i Crkva i cjelina Kristovoga tijela; ideja mjesne Crkve proizlazi iz činjenice da se euharistija slavi na određenom mjestu, te tvori zajedništvo (katoličanstvo) svih članova Crkve (Zizoulas,

1997: 245). Ovo znači da svako euharistijsko zajedništvo podrazumijeva uključenost svih članova Crkve u pojedinom mjestu, bez razlike u dobi, zanimanju, spolu, rasi, jeziku: jedan grad, jedna zajednica u kojemu je narod i kler ujedinjen pod jednim episkopom, odnosno prema grčkom izvorniku jedna Crkva – jedna euharistija – jedan grad. Taj episkop ima mogućnost upravljati pobožno svojom eparhijom, brinuti za cijeli okrug vezan za grad, zaređivati prezbitere i đakone, presuđivati u raznim pitanjima svakodnevnog djelovanja crkve, dok ostale stvari može rješavati u dogovoru s mitropolitom (Rentel, 2010: 85). Razlog tome zbog čega u jednom gradu ne može biti više od jednog episkopa/biskupa jest u njegovoj ulozi održavanja jedne istinske vjere, s obzirom da Crkva shvaća ulogu biskupa kao onoga koji ispravno podučava Riječ. Izvan svog okruga, episkop ne može djelovati, već je pod prisмотрom mitropolita ili sabora biskupa. Pravilo sinodalnosti i kanona govori kako biskup ne čini ništa bez privole mitropolita, a mitropolit ne čini ništa bez privole svih episkopa pod mitropolijom. Sveti Ignacije Antiohijski je mjesnu zajednicu smatrao Crkvom u pravom smislu riječi, pa je mjesna zajednica koja nedjeljom slavi euharistiju Crkva u cjelini (Ware, 2005: 17), što je misao koja ima trajno mjesto u pravoslavnoj tradiciji i gdje se i danas naglašava prvorazredna važnost mjesne zajednice okupljene oko biskupa na euharistijskom slavlju. Drugim riječima, prvi svećenici i biskupi, koji su poslani iz različitih etničkih sredina, bili su predodređeni za pojedine gradove gdje će raditi na ujedinjenju ljudi u Kristu. Temeljno načelo pravoslavnog kanonskog prava ujedno je esencijalna jednakost svih biskupa, pri čemu ni mitropolit ni patrijarsi ne dostižu poziciju pravnog čelnika partikularnih eklezijalnih jedinica, pošto život pravoslavlja počiva u lokalnoj zajednici (Zizoulas, 1997: 252). Episkopi su nosili naslove gradova i regija, ne naroda i nacija. Zbog nasljeđa iz Bizantskog Carstva, grčki

jezik je prevladavao čak i u balkanskim slavenskim područjima, što će kasnije dobiti jasne nacionalističke obrise. Tako su grčki prohelenistički svećenici preuzeli upravu nad Trnavskom egzarhijom u Bugarskoj 1394. godine i nad Ohridskom arhiepiskopijom u Makedoniji 1776. godine. Istovremeno se smanjivala stvarna vlast carigradskog patrijarha koji je nakon 1922. godine sveden na jedan blok zgrada u istambulskoj četvrti Fanar.

Zbog svog obrazovanja, u vrijeme narodnih preporoda u 19. stoljeću, svećenici su često bili predvodnici nacionalnih ideja. Uskoro je Crkva spoznala da je nacionalizam važna i moćna ideja unutar narodnih masa, ali i unutar političkih elita, pa je poticala nacionalne pokrete i time stekla oznaku nacionalnih crkava. Posebno se to ocrtavalo među pravoslavnim Slavenima koji su brkali Crkvu i naciju i znali su upregnuti Crkvu da služi ciljevima nacionalne politike, pa su svoju vjeru proglašavali srpskom, ruskom ili bugarskom, zaboravljajući da je ona u prvom redu pravoslavna i univerzalna (Ware, 2005: 66). Zbog toga Ware kaže da je posljednja dva stoljeća nacionalizam bio bolest pravoslavlja. U razgovoru s autorom ovoga teksta, Ware kaže da je lakše prevladati nacionalizam u pravoslavlju u tzv. dijaspori (usp. Ware, 2005: 137-154), gdje i on sam vodi liturgiju na engleskom jeziku s kombinacijom grčkog, ruskog i drugih jezika, te gdje parohiju čine pravoslavni kršćani raznih nacionalnosti. Istovremeno je veliki problem kako umanjiti nacionalizam pojedinih autokefalnih crkava u tradicionalno pravoslavnim zemljama. U njima se pokušavalo pronaći ekskluzivno nacionalne osobine crkvenih zajednica koje su kanonski ostale na istim dogmama i liturgijskim pravilima. No, postojala su središta moći koja su određivala crkvene poslove. Na Balkanu, primjerice, Carigradska patrijaršija je izdavala dokument o samostalnoj vlasti pojedinih crkava (tomos) čime su one postale autokefalne, odnosno samoodlučujuće, iako s neodlučnošću i

zabrinutošću zbog nacionalističkih osnova nove crkvene uprave (Okey, 2007: 35; Grunert, 2016: 272). Primjerice, Srpska pravoslavna crkva dobila je tomos 1922. godine, nakon plaćanja milijun i pol švicarskih franaka Fanaru za izgubljene crkvene posjede. Istovremeno, na istoku Europe je ruski vladar imao tu privilegiju, a ne moskovski patrijarh. Stoga se crkva na slavenskom istoku razvijala unutar carske ideje, a ne pravoslavno-crkvene, zbog čega su i nastajale zajednice starovjeraca i drugih monaško-crkvenih organizacija koje su se protivile takvoj uzurpaciji kanonskog prava (Ware, 2005: 90-93). U tom su vremenu nastale i istovjetnosti pravoslavlja i nacije, pri čemu je nacija okarakterizirana kao pravoslavna: to je slučaj u Srbiji, Rumunjskoj, Rusiji i mnogim drugim zemljama. Tako su pravoslavni (p)ostali pravoslavni jer su Srbi, Rumunji, Rusi, kao i obrnuto. Ova transformacija je bila osobito važna tijekom autoritarnih i protofašističkih pokreta i vlada u Srednjoj, Istočnoj i Jugoistočnoj Europi, pri čemu su se pojedine crkve počele nazivati nacionalnim imenom, iako je struktura episkopata ostala ista: episkopi su i dalje bili biskupi gradova i regija, a ne nacije ili etnije; mitropolije su bile i ostale gradske, a patrijarsi su i dalje nosili naslove mitropolita glavnih gradova. Brojni svećenici su se usprotivili, zajedno s vjernicima, ovoj percepciji protestantskog modela crkvenog opstanka, ali su bili poraženi. Yannaras (2006) s pravom govori da je time (reformistički) Zapad podjarmio crkvenu neovisnost i zapravo ju sveo na politički objekt državne vlasti, jer se slično dogodilo i u drugim pravoslavnim zemljama. Prvi problemi su se spoznali tek kada su pravoslavni vjernici emigrirali u zapadne zemlje i tamo povelj svoje svećenike.

Moderno tumačenje nastanka nacionalnog pravoslavlja počiva na modernističkom i nacionalističkom tumačenju Apostolskog kanona 34 koji govori: „Episkopi svakog pojedinog naroda trebaju

imati, kao glavu, prvog episkopa. Bez njega, a i on bez njih, ne mogu ništa učiniti. To je jednomišlje i na taj način proslaviti će se Bog kroz Isusa Krista, i Otac kroz Gospoda u Duhu; Otac i Sin i Duh Sveti“ (Rentel, 2010: 84). Narod se u ovim grčkim pravilima nazvao *ethnos*. S obzirom da su se Apostolski kanoni pisali u ranokršćansko vrijeme, *ethnos* se odnosi na Kristovu zapovijed: „Pođite, dakle, i učinite mojim učenicima sve narode“ (Mt, 28: 19). Ista riječ u hebrejskom (*goyim*) govori o nežidovskim ljudima koji naseljavaju ista područja bez obzira na njihovo etničko porijeklo u suvremenom razumijevanju (Orr, 1939). Apostolske kanone ili konstitucije nisu pisali apostoli, već ranokršćanski oci i apologeti i sastoje se od 85 kanona iz vremena prije Prvog ekumenskog sabora u Niceji, kao i dodataka nastalih u ostalih šest ekumenskih sabora (Hussey i Louth, 1990: 304). Čini se da je ovaj pravi iskaz pravoslavlja i rane crkve uspješno zamijenjen nacionalističkim idealom pravoslavlja, iako je nacija kao takva stara jedva 150 godina. Time je nacionalizam postao utvrđenom dogmom pravoslavnih crkava, što je suprotno Tradiciji, te rastače pravoslavlje u nepomirljive tabore i vodi političkim bitkama. Autokefalnost je preinačena kako bi se dokazalo da je mjesna Crkva zapravo nacionalna crkva, čime se negira episkopalna dijeceza kao osnovna mjesna Crkva kršćanstva (Zizoulas, 1997: 253). Ujedno je snaga nacionalizma suprotna odlukama Crkve, te tvori modernu herezu etnofiletizma (Stan i Turescu, 2007: 43). Etnofiletizam je crkvena ideja koja smatra da se lokalne autokefalne crkve ne smiju temeljiti na lokalnim i eklezijalnim kriterijima, već na etnofiletskim odnosno nacionalnim kriterijima. Na Svetom i Velikom svepravoslavnom sinodu u Carigradu 1872. godine, etnofiletistički vjerski nacionalizam je osuđen kao moderna hereza, jer se Crkva ne može poistovjetiti s jednom nacijom (Papathomas, 1995). Unutar tog Sinoda, Crkva je osudila rasnu diskriminaciju, etničke svađe, mržnju i podijele

unutar Kristove Crkve, kao suprotne Evanđelju i svetim kanonima ranokršćanskih otaca i apologeta. Ishodište toga stava bilo je u to vrijeme obilježeno strahom fanarskih patrijarha i grčkog svećenstva za gubitkom svog utjecaja među bugarskim, makedonskim, srpskim i albanskim narodom, te su često koristili etnofiletizam kao ispriku za svoje etnolingvističke probitke, nastojeći očuvati grčki jezik u liturgiji i obrazovanju. Sinod je utvrdio kako podjela crkvenih jurisdikcija na temelju gradskih granica ne može biti poistovjećeno s podjelama u etničkom smislu, jer „Kristova crkva ujedinjuje rase, a ne razdvaja ih niti slavi samu činjenicu rasne razlike“ (McGuckin, 2008: 26). Naravno, niti jedna crkvena zajednica ne može odbaciti kulturne, prirodne, društvene i druge značajke pojedinog mjesta, ali je također potrebno utvrditi koliko lokalna kultura može utjecati na Crkvu i nikada se ne smije zaboraviti da zajedništvo u Kristu, koje se utvrđuje euharistijom, vodi nadvladavanju svih podjela, i prirodnih i društvenih, što osigurava postojanje svijeta unatoč dezintegraciji, fragmentaciji, dekompoziciji; drugim riječima, lokalne kulture i običaji su važni, ali crkvena poruka je važnija (Zizoulas, 1997: 255). Tako se može govoriti o mjesnim tradicijama, koje ne smiju biti suprotne Tradiciji Crkve odnosno predaji apostolskih otaca, ranokršćanskih apologeta i crkvenih otaca, te ideji sabornosti odnosno ujedinjenosti naroda oko sakramenata (Naumescu, 2008: 18). Međutim, sekularne vlasti su se povele nacionalističkim porivom i definiranjem nacije unutar čvrsto određenih granica, a osobito ondje gdje je određena nacija bila pod upravom nekog drugog vladara. Katoličnost odnosno univerzalnost Crkve stoga nije protivna mjesnom karakteru crkvene zajednice, već je upravo neodvojiv aspekt mjesne Crkve. Sve crkvene strukture koje stvaraju zajedništvo među crkvama, kao što su sabori, vijeća, ekumenska patrijaršija sama, imaju eklezijalnu važnost i moraju se sagledavati u svijetlu eklezijologije, ali

ne mogu se smatrati Crkvama bez da se ozbiljno naruši apostolsko tumačenje crkvene zajednice.

Zaključno se može utvrditi nepobitna kanonska opravdanost pravoslavne crkve u Makedoniji, koja podliježe svim eklezijalnim pravilima pravoslavlja, a koja osim toga ima svoje lokalne izričaje u makedonskom jeziku i kulturi, poštujući prastaru ćirilometodsku tradiciju. Pravovjerni narod ima ne samo pravo već obvezu evanđeoskog obrazovanja na sebi razumljivom jeziku i unutar vlastite kulture, što je povijesno dokazano stalnim naporima za obnovom Ohridske arhiepiskopije. U srazu s grčkim fanariotskim izričajem i srpskim iredentističkim naporima, makedonski narod je ustrajao kako u nacionalnoj bitci tako i u razumijevanju svoje vjere. Koliko god politički uvjeti bili nepovoljni, makedonska crkva nije ustupila pred religijskim novotarijama, već se čvrsto držala svepravoslavnih dogmi i učenja Svete Tradicije. Samim time je stekla kanonsko priznanje i povezanost s pravovjernim kršćanima diljem svijeta. Transcedentalna je vrijednost vremena kada će ta odlučnost biti priznata u okviru duhovne vlasti. Ipak, u toj putanji je povijesna opomena makedonskom narodu da ne koristi crkvu za političke prohibitke. Klasični cezaropapizam/simfonijska se pokazao najpogubnijim upravo za Crkvu. Vrijednost pravoslavlja kao istočne kršćanske tradicije i ortodoksije kao zajedničke odrednice kršćana koji se čvrsto drže Sv. Pisma i Sv. Tradicije jest upravo u neposrednom i lokalnom doticaju klera i naroda, s vlastitim jezikom i običajima koji ne čine razdore već jedinstvo vjernika.

Literatura

- АНТОЉАК, СТЕПАН (1969), Самуиловата држава. Скопје: Институт за национална историја
- ВОЈАДŽИСКИ, Огнен (2010), Кроника охридске архиепископије. Загреб: Заједница Македонца у Републици Хрватској

- DAMIANOPOULOS, Ernest N. (2012), *The Macedonians. Their Past and Present*. Palgrave Macmillan: London and New York
- ЃУРКОВСКА, ЛИДИЈА (2005), Економските последици од Балканските и Првата светска војна во индустријата во вардарскиот дел на Македонија. У: БАЛКАНОТ: ЛУЃЕ, ВОЈНИ И МИР. Материјали од меѓународната научна конференција по повод 65 години од основањето на Институтот за национална историја (Скопје, 4–5 ноември 2013), pp 221–228
- GRUNERT, Heiner (2016), *Glauben im Hinterland: Die Serbisch-Orthodoxen in der habsburgischen Herzegowina 1878-1918*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht
- HRISTOV, Aleksandar (1983), *Makedonija na Pariskoj mirovnoj konferenciji*. Časopis za suvremenu povijest, 15(1), pp 9–26
- HUSSEY, Joan M. i Louth, Andrew (1990) *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*. Oxford: Oxford University Press
- ИЛИЕВСКИ, БОРЧЕ (2011), *Македонско-српските црковни односи 1944-1970*. Filozofski fakultet: Skopje
- LAIYOU, Angeliki (2017), *Byzantium and the Other. Relations and Exchanges*. Ashgate Variorum
- LEUSTEAN, Lucian N. (2008), *Orthodoxy and the Cold War. Religion and Political Power in Romania, 1947-63*. Hampshire i New York: Palgrave Macmillan
- LIVANIOS, Dimitris (2008), *The Macedonian Question: Britain and the Southern Balkans 1939-1949*. Oxford: Oxford University Press
- ЉОРОВСКИ-ВАМВАКОВСКИ, ДИМИТАР (2013), *Создавање на грчката нација-држава: градење на националниот мит*. Гласник – Институт за национална историја, 58(1-2): 105-120
- MCGUCKIN, John Anthony (2008), *The Orthodox Church. An Introduction to its History, Doctrine and Spiritual Culture*. Malden MA and Oxford: Blackwell
- MEYENDORFF, John (1996), *The Orthodox Church. Its Past and Its Role in the World Today*. Crestwood, NY: St Vladimir's Seminary Press
- MILESKI, Toni (2014), *Macedonia through the prism of practical and formal Bulgarian geopolitics*. In: *International Scientific Conference Proceedings. Macedonia and the Balkans, a Hundred Years After the World War I – Security and Euro-Atlantic Integrations*. University University St. Kliment Ohridski and Faculty of Security: Skopje, 145-156
- NAUMESCU, Vlad (2008), *Modes of Religiosity in Eastern Christianity. Religious Processes and Social Change in Ukraine*. Berlin: Lit Verlag

- OKEY, Robin (2007), Taming Balkan Nationalism. The Habsburg “Civilizing Mission” in Bosnia, 1878-1914. Oxford: Oxford University Press
- ΠΑΡΑΘΟΜΑΣ, Grigorios (1995) Course of Canon Law – Appendix VI – canonical glossary. Paris
- RENTEL, Alexander (2010), The Relationship between Bishops, Synods, and the Metropolitan. Bishop in the Orthodox Canonical Tradition. U: Soumakis, Fevronia K. (ur.) Power and Authority in Eastern Christian Experience. Papers of the Sophia Institute Academic Conference, str. 61-69
- РИСТОВСКА ЈОСИФОВСКА, Билјана (2017), МАКЕДОНСКИОТ ИДЕНТИТЕТ И ИСТОРИСКИТЕ ПРОУЧУВАЊА. Filološke studije, 2: 29-46
- STAN, Lavinia i Turescu, Lucian (2007) Religion and Politics in Post-Communist Romania. Oxford i New York: Oxford University Press
- Ware, Timothy, Kallistos, biskup Diokleje (2005) Pravoslavna crkva. Zagreb: Prosvjeta
- ΥΑΝΝΑΡΑΣ, Christos (2006), Orthodoxy and the West. Hellenic Self-Identity in the Modern Age. Brookline, MA: Holy Cross Orthodox Press
- ZIZOULAS, John D. (1997), Being as Communion. Studies in Personhood and the Church. Crestwood, NY: St. Vladimir’s Seminary Press

ДЕКОНСТУИРАЊЕТО НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Клучни зборови:

Охридски рамковен договор; великоалбански национализам; ѝдозиѝвна дискриминација, ѝериѝоријална ревизија, ѝройорционална засѝајеносѝ, еѝнизација, сеѝарација, айарѝхејд.

Деконструкцијата на Република Македонија започна (во формална смисла) пред триесетина години, веднаш по нејзино-то т.н. осамостојување, бидејќи Македонија никогаш не се осамостои во вистинската смисла на овој збор.¹ Според некои мислења, дури и самото референдумско прашање од 1991 година упатува на тоа, макар што сметам дека (во формална и во суштинска смисла) тоа не водеше нужно кон здружување на Републиката со која било друга држава, произлезена од поранешните југословенски републики, ниту со која било друга држава.² Вистинските проблеми/причини се на сосема друг

¹ Колку за потсетување: уште во 1992 година од неа се бараше промена на името.

² Мислам дека недоумиците резултираа од самата формулација на референдумското прашање: „Дали сѝе за суверена и независна држава Македонија, со ѝраво на влез во иден сојуз на суверени држави на Југославија?“ Меѓутоа, сметам дека треба да се има предвид следново. Познато е дека Ленин се залагаше за правото на секоја нација на самоопределување, вклучувајќи го отцепувањето, ако е дел од некоја сојузна/федеративна држава. Некои тоа го сметаа – како Роза Луксембург, на пример – дека овој Ленинов принцип наместо да доведе до здружување/обединување/окрупнување на про-

план. Условно ги категоризирам во *внатрешни* и *надворешни*, и сметам дека се еднакво значајни за сегашната состојба на Државата и дека само од методички причини (заради поголема јасност/прегледност) можат да се разгледуваат одделно. На наредните страници вниманието ќе го задржам врз анализата на Охридскиот рамковен договор, сметајќи го како основен причинител на бројните дестабилизирачки состојби. Притоа, треба да се има предвид дека Договорот не може да се разбере, ако не се земе предвид и уставно-законската положба на албанското малцинство во рамките на СФРЈ, меѓутоа и на републичко ниво, бидејќи токму на тој план се правеа најголемите манипулации од страна на албанските екстремисти. Сликата што великоалбанските шовинисти и националисти³ постојано ја создаваа за положбата на албанското малцинство во СФРЈ беше проследено со неумерено и крајно недостоинствено лелекање и себеприкажување како жртви на југословенскиот систем и, како што често потенцираа, новонаселените Словени дојденци, бидејќи Албанците, за разлика од Словените, биле староседелци. Нивната пропаганда на лелекање и плачење (речиси без исклучок) беше наменета за *јавноста* и тоа, пред сè, за јавноста на Запад, бидејќи јасно знаеја дека и елементарно

летаријатот и негово концентрирање во што е можно поголема целина, ќе предизвика спротивен ефект. Имено, до расцеп по национална/етничка линија. Меѓутоа, сметам дека Лениновиот принцип во себе нужно не го вклучува и отцепувањето на една нација од некоја сојузна држава и нејзино конституирање во засебна држава. Ќе се обидам да бидам појасен. Правото на развод на бракот нужно не повлекува и развод, туку само можност (или право, сеедно) брачната заедница да се прекине ако брачните двојки во неа не ја наоѓаат/гледаат својата иднина. Така, барем јас, го гледам Лениновото залагање на правото на секоја нација на самоопределување до отцепување.

³ Понатаму во текстот ќе ги именувам како албански националисти.

информираниот западен *иолиџичар* точно знае каква е нивната уставно-законска положба во југословенската федерација.

А) *Положбаџа на Албанџиџе во СФРЈ*. Според Уставот на СФРЈ од 1974 г. автономните покраини беа конститутивен елемент на Федерацијата, речиси, идентичен со статусот на републиките. Во член 2 од Уставот на СФРЈ недвосмилено стои: „*Соџијалистџичка Федератџивна Република Југославија* ја сочинуваат Соџијалистичка Република Босна и Херцеговина, Соџијалистичка Република Македонија, Соџијалистичка Република Словенија, Соџијалистичка Република Србија, Соџијалистичка Република Хрватска и Соџијалистичка Република Црна Гора⁴, како и Соџијалистичка Автономна Покраина Војводина и *Соџијалистџичка Авџиономна Покраина Косово* кои се во составот на Соџијалистичка Република Србија. Притоа, А.П. Косово не само што поседуваше висок степен на автономија, туку имаше и своја влада, свое Собрание, своја собраниска влада, вклучувајќи и универзитет, на кој студиите беа на албански јазик. Имаа и своја Академија на науките и уметностите, исто како и секоја друга Република. Сепак, на албанските националисти тоа не им беше доволно – тврдеа, и покрај сѐ, дека Албанците се во потчинета состојба. Тоа претставуваше јасен знак дека не се борат за свои национални, или индивидуални права, туку дека им беше потребно наместо атрибутот „автономна покраина“, да го добијат атрибутот „република“, бидејќи единствено републиките го имаа правото на самоопределување до *оџиџеџување*. Значи, на дело беше

⁴ Во истиот дух е член 1: „*Соџијалистџичка Федератџивна Република Југославија е сојузна држава* како државна зедница на доброволно обединети народи и на нивните соџијалистички републики, како и на *соџијалистџичкиџе авџиономни џокраини* Војводина и Косово кои се во состав на Соџијалистичка Република Србија“. Курзив, Љ.Ц.

типично сецесионистички процес. Тој, пак, би бил чекор кон остварување на идеите од Призренската лига од 1878 година. Ова е објаснувањето зошто повеќето сецесионистички сепаратистички организации на Албанците самите се нарекуваа марксистичко–ленинистички, бидејќи на ова право, без разлика на големината на нацијата, инсистираше Владимир Илич.⁵ Во овој контекст, може да се објасни и милитантниот атеизам на Народна Република Албанија. Тој не беше толку израз, како што најчесто се мисли, на *комунистичкиот атеизм* Енвер Хоџа, колку на радикалниот/милитантниот албански *национализм* Енвер Хоџа. *Национализмот* Енвер Хоџа, а не *комунизмот* Енвер Хоџа, знаеше дека религијата колку што може да биде интегративен фактор, толку може да биде фактор на национална дезинтеграција⁶, особено ако нацијата е религиозно поделена. Практично, тој ја следеше линијата на Призренската лига. Поточно, на Васо Паша⁷, кој уште во втората половина на 19-тиот век ги предупредуваше Албанците: „Поповите и оците ве заплеткаа за да ве поделат... Сите, како браќа, обединете се во единствена вера! Не обрнувајте внимание на црквите и на џамиите, бидејќи *верата на Албанецот е албанството*.“⁸ Ставот на Васо Паша е јасен – новата религија на Албанците не смее да биде ниту исламот

⁵ Види ја кај нас фуснотата 1.

⁶ Можеби највпечатлив пример за ова е односот помеѓу Ирците, разделени токму според религиозната припадност, макар што суштината е повеќе во економската, а тоа значи и политичка инфериорност на Ирците католици во однос на протестантите.

⁷ Васо Паша (на албански Vaso Pashë Shkodrani) е еден од значајните лидери на Призренската лига. Време на живеење: 1825-1892.

⁸ Цитирано според Žorž Korm: Multikonfesionalne zajednice, Svijetlost, Sarajevo, 1977.

(сеедно во кој облик се јавува), ниту христијанството (сеедно во кој облик се јавува), туку *албансџивоиџо*, бидејќи само така би можела да се надмине националната поделба на Албанците на муслимани и на христијани. Притоа, муслиманите биле поделени на сунити и бектеши, додека христијаните биле поделени на католици и православни. Истата, или слична, ситуација е и денес. Ова е едното, меѓутоа не и единственото објаснување за националистичкиот фанатизам што може да се забележи кај дел од Албанците. Ова е и најверојатното објаснувањето зошто Енвер Хоџа ги пренаменуваше сакралните објекти, свесен за моќта на религијата да влијае врз животот на луѓето и на општеството, воопшто.⁹

Б) Положбаџа на албанскоџо малџинсџиво во Република Македонија. Како и да е, и покрај јасната уставно-правна позиција на албанското малџинство во СФРЈ, албанските националисти и понатаму се прикажуваа како потчинето и обесправено малџинство. Слично беше и во рамките на Социјалистичка Република Македонија. Меѓутоа, нивните барања и лелекања особено дојдоа до израз по распадот на СФРЈ и со конституирањето на Република Македонија како засебна и унитарна држава. Дека не беа задоволни од нивната положба во Република Македонија и дека не ја чувствуваа како своја

⁹ Постојат бројни автори, кои укажуваат на општествената, а тоа значи и манипулативната моќ на религијата. Во оваа пригода укажувам на мислењето на францускиот професор, правник и социолог на религијата Габриел Ле Бра (Gabriel Le Bras, 1891-1970). Така, тој нагласува: „Религиозната пракса им ги налага на народите не само однесувањето и ставовите, туку, во известна смисла, и нивната исхрана, нивната облека и живеалиште. Таа масите ги доведува во ред со постојана, скоро невидлива акција. Владите во сите времиња ја сфаќале вредноста на оваа полиција.” Cf. *Études de sociologie religieuse*, 2 vol., Paris, PUF, „“, 1955; 1956.

држава говори – ако не директно, тогаш индиректно – бојкотирањето на Референдумот за самостојност на Државата, од 8.9.1991 година.¹⁰ Основната линија на нивните поплаки беше дека им се одземени дури и елементарните, основните човекови права, што претставуваше своевиден апсурд, бидејќи беа дел и од Уставот на Република Македонија. Така, во Уставот на Социјалистичка Република Македонија од 1974 година (член 1) стои: „Социјалистичка Република Македонија е национална држава на македонскиот народ и држава на *албанската* и на *турската* народност...“¹¹ Дека работите дојдоа до ниво на апсурд може да послужи една мала и сосема претпоставена ситуација. Нека се претпостави дека за првпат се среќаваат просечен Американец (по правило, слабо информиран) и Албанец од СР Македонија. Албанецот, по обичај, би се пожалил дека е целосно обесправен и дека секое човеково *право* му е одземено. Слабоинформираниот, меѓутоа, прагматичен Американец прво би го прашал дали во Република Македонија има право *национално/етнички* да се декларира како што се чувствува; дали може да ја негува и да ја практикува религијата на која ѝ припаѓа; дали може да ги негува својот фолклор, својата култура, традиција, мајчиниот јазик или да се школува на него. Албанецот би одговорил потврдно. Потоа, како *второ* прашање, прагматичниот Американец би го поставил следно-

¹⁰ Оправдување за бојкотирањето не можат да најдат ниту во проблематичната формулација на референдумското прашање, бидејќи, како што веќе нагласив (види кај нас), правото да се стапи во сојуз на суверени држави не значи и вистинско, стварно стапување во сојуз/федерација, како што и правото на развод на бракот не значи и развод на бракот, туку само можност и за такво решение/одлука. Вистинскиот мотив за бојкотирањето се гледа во распишувањето на референдумот (нешто подоцна) за т.н. Илирида.

¹¹ Курзив Љ.Ц.

то: дали има *ѝолийѝички ѝрава*, особено правото да избира и да биде избран. Значи, дали го има *ѝасивноѝо* и *акѝивноѝо* избирачко право. Одговорот повторно би бил потврден, особено ако се има предвид дека Албанците имаат право и на свои етнички партии, застапени во Републичкото Собрание, сеедно што етничките партии, пред сѐ, се *ѝараѝолийѝички ѝарѝиѝи*. Како трето прашање најверојатно би било дали има *ѝраво на ѝриваѝна соѝсѝivenessѝи* и дали може (според позитивното право) да ја развива колку што сака, односно може. Македонскиот Албанец повторно би одговорил потврдно. Дурито тогаш Американецот, колку и да е практичен и прагматичен (или, токму поради тоа!) би останал тотално збунет, бидејќи надвор од овие индивидуални човекови права, кои во себе ги вклучуваат и колективните права (како што е правото на етнички партии), тој не знае за други, ниту други постојат. Имено, покрај (1) *личноѝо ѝраво* (етнички да се чувствува и да се декларира како сака, да се именува како што сака итн.), покрај (2) *ѝолийѝичкоѝо ѝраво* (правото да избираш и да бидеш избран), како и покрај (3) и за Американецот најбитното право, *ѝравоѝо на лична соѝсѝivenessѝи* тој не може да си замисли други индивидуални права и, во таа смисла, навистина ќе биде збунет, не можејќи да си објасни во што македонскиот Албанец е обесправен.

Меѓутоа, наспроти неговата, како и на било чија друга збунетост, албанските националисти упорно ја туркаа тезата за нивната обесправеност. Немале, на пример, високо образование на мајчин јазик, макар што претходно постоеше Педагошката академија, подоцна прерасната во Педагошки факултет. Исто така, на Филолошкиот факултет постоеше Катедра за албански јазик и книжевност. Понатаму, тврдеа дека доволно не го познавале македонскиот јазик (во тоа време

единствен државен јазик во Република Македонија) и тоа било сериозен/проблем на приемните испити. Оттука, и не биле соодветно/процентуално застапени во високото образование. Притоа, „изумуваа“ да кажат колку насто од албанските кандидати што се пријавиле за упис на факултет се примени, односно одбиени, а колку насто од останатите кандидати-неалбанци се примени, односно одбиени.¹² Затоа, се бореа и се изборија за т.н. *позитивна дискриминација*, поим кој самиот во себе е противречен, бидејќи ако нешто е позитивно, не може да биде дискриминација; ако е дискриминација, не може да биде позитивно.¹³ Подоцна, особено по Рамковниот договор, во употреба влезе синтагмата „правична застапеност.“ „Благодарение“ на оваа идеја/синтагма се вработија илјадници некадарни државни административци, без соодветно образование, без точно определени работни места или простории. Меѓутоа, во согласност со *ирационалноста*, се замина и во таа насока – во насока на т.н. позитивна дискриминација.¹⁴ Наскоро се покажа дека и тоа било недоволно. Почнаа да се поставуваат барања за формирање и на албански, што значи етнички универзитети, како науката и образованието да се етнички поделени.

Парарелно со овие барања, учениците во основните и во средните училишта сè повеќе се сепарираа во своевидни образовно-јазички енклави.¹⁵ Не можејќи да се сретнат ниту во

¹² Всушност, нивната тогашна незаинтересираност за високо образование вешто ја покриваа со флоскулата дека високото образование не им е достапно. На тој начин мислеа дека ја докажуваат нивната дискриминираност.

¹³ Во секој случај, таа претставува типичен пример на *contradictio in adiecto*.

¹⁴ За ова пишувам и во збирката „Политички сказни“, стр. 202-208.

¹⁵ Во оваа смисла, и самите граѓани почнаа да се сепарираат во посебни општествени, културолшки и економски енклави.

училиштата, се одеше кон создавање на своевиден *апартхејд*.¹⁶ Оваа тенденција официјално никогаш не беше констатирана, макар што почна да се оди во таа насока. Во оваа пригода ќе посочам на еден настан, кој е малку познат во македонската јавност. На 10.5.1995 год, во просториите на Ректоратот на УКИМ, беше одржана тркалезна маса за „проблемот“ со високото образование на Албанците во Република Македонија.¹⁷ Еден од куриозитетите на тркалезната маса беше следново: неа ја организираше Институтот Отворено општество – Македонија, меѓутоа тркалезната маса се одржуваше затворено, без можност јавноста да биде информирана за неа. Значи, Соросовото Отворено општество организираше затворена тркалезна маса, што е своевиден *nonsens*. На неа, повторно се инсистираше на тезата дека високото образование е недостап-

¹⁶ За можноста Македонија да појде по патот на апартхејд првпат предупредив во 1994 година. Во интервјуто што го дадов за „Фљака е велаземирит“: „Застапниците за Универзитет на албански јазик сметаат дека тој ќе влијае во надминувањето на маргинализацијата на Албанците во Македонија(!?) Мојата оценка е спротивна – тој директно ќе ги одведе Албанците кон маргинализација! Ако постојат барања за отворање на посебни градинки за деца Албанци, посебни училишта, универзитети, академии ... тогаш тоа директно води кон самоизолација, гетоизација и, ако сакате, кон апартхејд. Јужноафриканската Република одвај го напушти, а некои во Македонија сакаат да го воведат. Апартхејдот и гетоизација водат кон маргинализација, предизвикувајќи поделба и изолација. Сериозно го поставувам прашањето: ‘На кого му е потребна маргинализација, гетоизација и сепарација на албанската националност во Македонија?’“ („Flaka e Vëllazërimit“, 7 dhjetor 1994, Skopje, str. 6. Интервјуто беше насловено *Liria individuale – poenta e demokracise / Слобода на индивидуалноста – поената на демократијата*, и го водеше Сауби Демири. Покасно, го објавив во мојата книга „Сведоштва и коментари“, Култура, Скопје, 1999, стр. 215-220 ff.). Подоцна, на истата опасност, на повеќе места укажував во книгата *Полиитички сказни*, Култура, Скопје, 2002. Види, на пример, стр. 21-27; 208-216 passim.

¹⁷ Во тоа време ректор на УКИМ беше професорката Радмила Кипријанова.

но за поголемиот дел етнички Албанци, бидејќи не го знаеле македонскиот (во тоа време државен) јазик. Затоа и, објаснуваа, покажувале слаби резултати на приемните испити. Оттука, заклучуваа, високото образование не им „било достапно.“ Решението го бараа во формирање и на етнички универзитети.¹⁸ На тркалезната маса присуствуваше и Џорџ Сорос. Директно го прашав што би рекол кога во САД би постоело момче (на пример, од дваесет години) кое е родено во САД, кое е растено и образовано во САД, кое е државјанин на САД, меѓутоа не го знае официјалниот/државниот јазик на САД. Ако тоа момче не биде прогласено за ретардино, продолжив, тогаш ќе го сметаат за недоволно социјализирано. Првиот чекор што ќе го направат за да го социјализираат, продолжив понатаму, сигурно ќе биде да го научи официјалниот јазик на САД. Меѓутоа, кога така би се постапило во Република Македонија, веднаш определни кругови би нè прогласиле за македонски националисти, кои вршат репресија врз албанското етничко малцинство. Наедно, нагласив дека создавањето на паралелни јазични образовни системи не води кон интеграција на македонското општество, туку кон негова дезинтеграција, создавајќи две паралелни, едната од другата независни општествени стварности, што претставува чекор кон апартхејд¹⁹, бидејќи Нелсон Мандела во ЈАР не се бореше за засебни училишта или факултети за бели и црни деца (фактички, тоа беше стварноста во ЈАР), туку негова цел беше спротивното. Сорос мудро молчеше, како во молчењето да има нешто мудро.

¹⁸ Подоцна тоа и се оствари со т.н., „Штулов универзитет.“ Денес познат како Универзитет на Југоисточна Европа, односно, како *Universiteti i Evropës Juglindore*; т.е. како *South East European University*.

¹⁹ За апартхејдизацијата на македонското општество и држава нешто понатаму во текстот.

Во меѓувреме, во Тетово се формираше таканаречениот Штулов универзитет, кој практично беше етнички универзитет. Етничките универзитети се ретка и необична појава.²⁰ Меѓутоа, во Република Македонија, станаа и, сè уште, стануваат правило, преобразувајќи ја Државата во *преседан/ис-клучок држава*. Како и да е, незадоволствата и поплаките на албанските националисти и понатаму продолжуваа. Во таква, крајно заострена атмосфера, дојде до случајот „Танушевци.“²¹ Македонската власт реагираше така како што реагираше. Значи, никако. Или, поблаго речено, несоодветно. Набргу дојде до ескалација на воените дејствија и влез на вооружени терористички сили од Косово, кое веќе беше ставено под контрола на „меѓународната заедница“, бидејќи, по Кумановскиот договор²², Косово практично стана доминион на „меѓународната заедница“, надвор од контролата на, сè уште, постојната Сојузна Република Југославија. Албанските сили, кои најчесто влегуваа од Косово, напаѓаа села со македонско население, полициски станици или манастири²³, најчес-

²⁰ Нешто слично, колку што ми е познато, постои во Финска, во која има универзитет и на шведски јазик. Меѓутоа, овој случај треба да се разгледува во неговиот историски и културолошки аспект.

²¹ Кога велам случајот „Танушевци“ тоа го велам со нагласена доза на иронија, бидејќи воопшто не се работеше за изолиран случај, туку за добро осмислен процес, кој требаше од корен да ја преиначи Република Македонија. Тоа и се постигна.

²² Пошироко за Кумановскиот договор види на https://en.wikipedia.org/wiki/Kumanovo_Agreement.

²³ Познато е, на пример, рушењето на црквата „Св. Атанасиј“, во рамките на Манастирот во селото Лешок. Сакралниот објект беше разрушен на 21 август 2001 година, иако веќе беше потпишан Рамковниот договор. За неговото рушење/минирање ниту збор во Wikipedia на англиски или на германски јазик. Како рушењето да не се случило.

то во заседи беа убивани македонски бранители²⁴ или невини цивили²⁵, беа затворени славините за вода од Липковската Брана, преку која Куманово се снабдуваше со вода и сл. Кога македонските одбранбени сили требаше да влезат и да го ослободат Арачиново, акцијата, без какво и да било убедливо објаснување, – беше запрена.

Се создаваше слика дека Република Македонија воено не е доволно моќна да се одбрани, дека силите на ОНА се моќни и дека²⁶, токму затоа, треба да дојде до прекин на огнот, односно до некаков заемен договор меѓу двете завојувани страни (Република Македонија, од една страна и (sic!) ОНА, од друга страна) за да се спречела, според нечии тврдења, – поголема катастрофа, макар што никој никогаш точно не определи за што станува збор – за воени судири, за воена интервенција внесена однадвор или за вистинска војна. Во таква ситуација, во Призрен (на 22.5.2001 г.) беше донесена т.н. Призренска декларација, потпишана од Али Ахмети, Имер Имери и Арбен Џафери. Зад Декларацијата стоеше американскиот дипломат Робер Фровик, личен претставник на претседавачот на

²⁴ Масакрот кај Вејце или Карпалак, на пример.

²⁵ Минирањето на мотелот „Бриони“ (во близината на Тетово), заедно со врзаните за столб Боге Илиески и Светослав Трпковски. Нивното разнесување со динамит (буквално како живи бомби) беше на 26 август 2001 година. Значи, после потпишувањето на Рамковниот договор со кој требаше да се стави крај на насилствата, како над безбедностите сили, така и на цивилното население. Постои и случајот со работниците на Г.П. „Маврово“, киднапираните Македонци од тетовско итн.

²⁶ Терористичката ОНА (Ослободителна народна армија/ Ushtria, Çlirimtare Kombëtare), која беше предводена од Али Ахмети, денес се именува со различни имиња. Час е само ОНА, час е УÇК, час е...

ОБСЕ за Република Македонија.²⁷ Декларацијата формално – што значи декларативно – беше одбиена од власта на Република Македонија. Меѓутоа, набргу нејзините идеи се „сместија“ во Планот на претседателот на Државата, Борис Трајковски. Набргу, планот на претседателот Трајковски се преточи во таканаречениот Охридски рамковен договор. Потписници на договорот (според азбучниот ред) беа: Љубчо Георгиевски, Имер Имери, Борис Трајковски, Бранко Црвенковски и Арбен Џафери. Како негови гаранти беа Франсоа Леотар, како претставник на ЕУ и Џејмс Пердју, како претставник на САД. Со овој Договор започна (и *de iure!*) деконструкцијата на македонската држава. Нареден чекор во нејзиното деконстрирање беше т.н. територијална, односно административна поделба на Република Македонија од 2004 година. Со неа, цели општини/територии/села, без каква и да е логика (освен етничка) се приклучуваа кон градовите само да се добие потребниот фамозен етнички процент за да се преобразат во двојазични. На тој начин, повеќе градови станаа двојазични. Меѓу нив беа Струга и Скопје. Сепак, врвот беше достигнат со Рамковниот договор, бидејќи во него веќе беше предвидена територијалната поделба. Договорот не беше само преседан во светски рамки, туку од корен ја преобрази Република Македонија во бинационална држава.²⁸ И, што е

²⁷ <https://macedonism.org/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%D4%BE%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%95%D0%BD%D1%86%D0%b8%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%98%D0%B0%D1%84%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BA-%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D1%80%D1%82-%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BC%D1%81/> Симнато на 11.11.2020 година, во 14:15 часот.

²⁸ Формата (за јавноста) беше создавање на повеќеетничка држава, во суштина се создаваше бинационална држава.

исто толку битно, самиот Договор во некои делови беше противречен самиот на себе.

В) Охридскиот рамковен договор и неговите последици. Во делот *Основни принципи* е јасно запишано дека во решавањето на споровите е неприфатлива силата. Меѓутоа, беше донесен токму со сила. Да бидам попрецизен. Во овој дел од Договорот (*Основни принципи*, 1.1.) стои: „Целосно и безусловно се отфрла употребата на насилство за остварување политички цели. Само мирни политички решенија можат да ја загарантираат стабилната и демократска иднина на Македонија.“ Сепак, Договорот се донесе токму со помош на оружјето и невидениот притисок од „меѓународната заедница“.

Ако се направи само елементарна анализа на неговата содржина ќе се забележи дека наместо да се оди во насоката на создавања на државна заедница на нејзините граѓани – значи, на граѓанско општество – се отиде токму во спротивната насока. Македонија, практично, се преобрази во заедница на племиња. Поточно, се подели на две племенизирани заедници од чие договарање ќе зависи иднината на државата. На страниците што следуваат ќе се обидам да дадам кратка анализа на Рамковниот договор и на неговите последици/резултати.²⁹

Откако Договорот беше потпишан, во јавноста сè поактуелни и поактуелни стануваа барањата за уставните промени, кои не можат да се разгледуваат независно од Договорот, бидеј-

²⁹ Засега, само како куса напомена. Сегашната двојазичност на Републиката веќе беше содржана во него. Само требаше да дојде моментот и тоа што латентно/имплицитно беше содржано во Договорот да избие на површина-та и да се официјализира преку барањата содржани, помеѓу другото, во т.н. Тиранска платформа, која не е ништо друго освен конкретна оперативна-лизација на Рамковниот договор.

ќи претставуваат негов суштински (неразделен) дел. Така, на пример, во Делот 9 од Договорот стои: „Следниве анекси се составен дел од овој Рамковен договор: **А.** Уставни амандмани; **Б.** Измени во законодавството; **Ц.** Имплементација и мерки за градење доверба.“ Според тоа, повеќе од јасно е дека уставните амандмани претставуваат дел од Договорот и дека не можат да се разгледуваат независно од него. Секој поинаков пристап би бил парцијален и само може да ги *замагли* работите. Итрината на некои политичари – како македонски, така и странски – беше, и понатаму е, пренасочувањето/дефокусирањето на вниманието. Наместо тоа да се концентрира кон целината/суштината на Договорот, најчесто се концентрираше кон уставните амандмани, како и кон прашањето за распишувањето на референдумот. Меѓутоа, веќе и елементарната анализа на Договорот покажува дека тој е крајно недефиниран и дека, токму затоа, се нејасни и двосмислени последиците кои резултираат од него. Во оваа пригода укажувам на дел од нив:

а) *Мир и ѝромени*. Како што претходно нагласив, во делот 1.1. од Договорот децидно стои: „*Целосно и безусловно се оѝфрла уѝоѝребайѝа на насилсѝиво за осѝварување ѝолиѝички цели*.“³⁰ Сепак, Договорот е донесен токму под притисокот на оружјето, со јасни предупредувања (како од ОНА, така и од меѓународниот фактор) дека ако не се потпише, воените дејства ќе продолжат и дека може да ескалираат во вистинска војна, како тоа да се немаше веќе случено.³¹ Ду-

³⁰ Курзивот е мој.

³¹ Веќе и самиот факт дека во воените судири беше активирана македонската воена авијација говори дека имаше војна без да биде и официјално прогласена за војна. Понатаму, голем дел од државната територија на Република Македонија (според некои процени скоро една третина) беше под контрола на паравоената ОНА.

ри и на ова ниво се покажува во каква колизија и во какви нејаснотии запаѓа овој Договор. Наедно, ова јасно говори дека е донесен под притисок – воен и надворешен. Според тоа, тој не може да биде легитимен. И не само што не е легитимен, туку и целата ситуација околу него е *цинична* – од една страна се тврди дека не се прифаќаат политички решенија, донесени со употреба на сила, а самиот така е донесен.

б) *Позитивна дискриминација*. Синтаagmaва е повеќе од бесмислена. Што значи, – глупава. Ова е причината зошто во светот одамна е напуштена таканаречената позитивна дискриминација. Сепак, идејата за практикување на позитивна дискриминација се вметна во Договорот. „При уписот на државните универзитети на нови студенти, кои припаѓаат на заедници кои не се мнозинско население во Македонија, ќе се применува принципот на *позитивна дискриминација*“ (6.3, курзив Љ.Ц.). Значи, сеедно што некој кандидат за упис во високото образование имал помалку поени, ќе биде примен на некоја високообразовна институција само затоа што му припаѓа на одредено етничко малцинство.³² Ова е во директна колизија не само со здравиот разум, туку и со Договорот, бидејќи во него се тврди: „Целосно ќе се почитува принципот на недискриминација и рамноправен

³² Сите предупредувања дека позитивната дискриминација ќе доведе до некомпетентност и до прекубројни вработувања, пред сè во администрацијата, беа игнорирани. Денес, во Република Македонија, работите преминаа во гротеска, токму како резултат на позитивната дискриминација. Тоа се вработувањата, како што популарно се вели, по етнички клуч. Работите попримија гротескни димензии – има вработени, кои ниту имаат свои работни места/функции, ниту имаат работни простори, но кои редовно добиваат плата. Овој феномен доби на интезитет особено после Тиранската платформа, која е само продолжение на тоа што беше зацртано во Рамковниот договор – нема компетентност, конкуренција, туку само етничка припадност.

третман на сите лица...“ (4.1.). Значи, уште еднаш се потврдува дека Рамковниот договор сам на себе си противречи – нема да има дискриминација, но сепак, има да ја има. Оваа збрка може само Бог да ја разбере – ако и тој има што да разбере во целиов овој галиматијас од нафрлени идеи, кои, сепак, водат кон определена цел.

в) *Страни на Договорот*. Нејасно е кои се страните на Договорот и во кое својство се јавуваат. Тој е потпишан од лидерите на ВМРО-ДПМНЕ, СДСМ, ДПА и ПДП, како и од Претседателот на Републиката, Премиерот и специјалните претставници на ЕУ и САД. Особено збунуваат потписите на Лиотар и на Пердју, бидејќи тие ниту се лидери на некоја македонска партија, ниту се членови на некој државен орган, ниту се граѓани на Република Македонија, а со Договорот, сепак, се решаваат *внатрешните* односи во една држава. Оттука, како е можно како страна-потписник на еден документ, со кој се регулираат *внатрешните* односи во една држава, да биде некој кој, воопшто, не е граѓанин на таа држава – во случајов, на Република Македонија? Освен, се разбира, ако не се работи за *прокуратори*. Тие се можни само ако постојат *прошекторати*. Во тоа време (барем во формална смисла) Република Македонија не беше протекторат, макар што се третираше како да е тоа. Наредната нејаснотија е следнава: во делот 2.1. стои: „Страните... го прифаќаат фактот дека... ќе биде потребно воспоставување општ, безусловен и неограничен прекин на огнот.“ Првото нешто што е нејасно е следново: на кој начин овој Договор ја обврзува ОНА, кога не е ни внатрешно, ниту меѓународно призната? Значи ли тоа дека ОНА е застапена во Договорот преку потписите на Џафери и на Имери? Ако не, тогаш повторно искрснува прашањето: на кој начин овој Договор ја обврзува ОНА? Можеби, тоа

се потписите на Лиотар и на Пердју? Меѓутоа, лордот Џорџ Робертсон истакна дека со убијци и терористи нема преговори. И зарем со нивните потписи ОНА (барем посредно) не се признава за страна во судирот и, според тоа, и во Договорот? Од своја страна, тоа значи легализирање, што подоцна и се случи преку формирањето на ДУИ.

2) *Етнизирање*. Со Договорот се предвидуваат *повеќе* (sic!) службени јазици. Во него стои: „Кој било друг јазик што го зборуваат најмалку 20% од населението, исто така, е *службен јазик*.“ (6.5, курзив Љ.Ц.)³³ Ова не значи ништо друго освен воведување на повеќејазичност на ниво на државата, што подоцна се потврди. Односно, ова беше само најава на Тиранската платформа – воведување повеќе *државни јазици* во рамките на унитарна и, згора на тоа, – граѓанска држава. Практично тоа беше чекор кон етнизирање и кон парцијализирање на Државата, бидејќи не станува збор за службена употреба на некој малцински јазик на општинско/локално ниво, туку на целата државна територија. Ова значи и напуштање на граѓанскиот принцип, за кој толку гласно се залагаше „меѓународната заедница.“ За тоа дека не станува збор за случајност, говори и фактот што во целиот Договор се определуваат правата на етничките заедници, како и нивните меѓусебни односи, наместо да се говори за индивидуалните човекови права. На моменти работите добиваа гротескни димензии. На пример, со амандманот на член 78 од Уставот е предвидено формирање Комитет за односи меѓу заедниците, како да станува збор за племенска заедница, а не за заедница

³³ Истото е и со член 6.8., како и со чл. 7.2., 7.3., 7.4... од приложените уставни амандмани. Спореди и со Анекс Б, Дел 8.

се спомнуваат/издвојуваат само САД. Второ, какви се тоа туѓи полициски советници на македонската територија. Второ, која би била нивната функција. Трето, кој утврдува што се тоа чувствителни области во државата и врз кои критериуми ќе го прави тоа?

џ) *Право на вето*. Воведувањето на вето беше (и, сè уште, е!) еден од спорните моменти, бидејќи и сега се говори за некаква консезуална демократија, без да се каже што се мисли под тоа. Како и да е, правото на вето перфидно е воведено во Рамковниот договор. Конкретно, при донесувањето на многу витални одлуки, покрај двотретинското мнозинство, предвидено е да се обезбеди половина гласови од *присујниите* претставници на етничките малцинства, т.е. на етничкото малцинство.³⁴ Практично, тоа значи дека доволно е три пратеника да бидат против одредена одлука и таа да не биде донесена, макар што за неа гласале останатите 125 пратеника. Значи, волјата на тројца луѓе се става над волјата на 125 луѓе!³⁵

Накусо, овој Договор не води кон стабилизација на Републиката, туку кон нејзина дезинтеграција и кон нови можни воени судири, бидејќи покрај волјата на малцинството мора да се почитува и волјата на мнозинството, која е целосно заповставена токму со правото на вето. Понатаму, Договорот не

³⁴ Cf. 5.2. Спореди, исто така, и со уставните амандман кон член 69.2 ff. Работитите стануваат уште позагрижувачки кога ќе се земе предвид дека се потребни половина гласови од *присујниите* пратеници.

³⁵ Наведениот пример/ситуација важи под претпоставка дека четири или пет пратеника припаѓаат на точно определено етничко малцинство. Во самата практика, нивниот број може да биде и помал, макар што може да биде и поголем. Во секој случај, за да се донесе одредена одлука потврдно мораат да гласаат барем половина од присутните пратеници на етничката заедница.

води кон стабилизација, бидејќи е надвор од сите логички рамки, сеедно што е насловен како Рамковен договор. И, на крајот, тој не води кон стабилизација, бидејќи уште тогаш албанските лидери предупредуваа дека во него се опфатени само мал дел од нивните барања. Значи, главните барања *дојрва* ќе бидат испорачани, што со текот на времето и се потврди. Тогаш, која беше смислата да се донесуваат *палијативни решенија* во услови кога однапред се најавуваат наредни сериозни барања, а со нив се најавуваат и нови тензии, кои можат да прераснат во нови судири?

Како и да е, ретко кога (како тогаш, со донесувањето на Рамковниот договор) се потврдува точноста на Хегеловото методолошко начело дека вистината не е во детаљот, туку дека е во целината, во тоталитетот, бидејќи детаљот, сам по себе, ништо не кажува. Ако нешто кажува, кажува на парцијален, фрагментарен начин. Расправата што тогаш се водеше само го потврдуваше ова Хегелово начело: концентрирана само врз изолирани/одвоени амандмани, таа ја губеше предвид целината, т.е. духот на Договорот и последиците кои од него ќе следат и кои, според својата природа, ќе бидат застрашувачки за целината на македонската држава и народ.

Од друга страна, постоењето на Рамковниот договор – беше целосно проблематично. Суштински гледано, како документ тој и не постоеше, поради причините што ги наведов нешто погоре: донесен е под присила, без јасно дефинирани страни/потписници, без прецизна терминологија итн. Според тоа, тој немаше никакво обврзувачко значење за Собранието, ниту за која било друга државна институција. Сепак, беше прифатен. Покрај претходните причини за неговото неприфаќање, предвид треба да се земат и следниве останати: прво, во завршните одредби (10.2) стои: „Верзијата на англиски јазик е

единствената автентична верзија на овој Договор.“ Не може и не смее, како официјален документ за Република Македонија да биде текст кој е пишуван на немакедонски јазик, особено ако со него се регулираат внатрешните односи на државата Македонија, чиј државен јазик, во тоа време, беше македонскиот. Понатаму, ова не смееше да се прифати, бидејќи веднаш по неговото прифаќање може да се јави спор околу јазичното/лингвистичкото толкување на одредени термини, кои во различни јазични контексти имаат различни, па дури и спротивставени значења. Понекогаш, од една точка, или само запирка, може целосно да се измени значењето на некој текст. Второ, Договорот како документ, според мене, беше невалиден и, според тоа, необврзувачки за Република Македонија, бидејќи беше потпишан, како што веќе споменав, од неформална група граѓани. Фактот што е потпишан од лидерите на најголемите партии ништо не менува, бидејќи ниту Уставот на Република Македонија, ниту кој било друг закон не предвидуваше вакво тело, со толку голема одлучувачка моќ. Едноставно, Договорот беше вонинституционален. Трето, Договорот претставуваше опасен *преседан*, бидејќи уште наредниот ден би можеле да се соберат лидерите на некои други партии, под нечие друго надворешно покровителство, и да донесат свој „документ“ со кој ќе се одлучува судбината на македонската држава, а претходниот „документ“ би бил прогласен за нелегитимен и за нелегален. И така, би можело да се оди во недоглед.

Работите стануваат уште позагрижувачки кога ќе се констатира дека со Договорот се предвидуваат измени на внатрешните, на општинските граници. Во делот 3.2 стои: „... ќе бидат ревидирани општинските граници“. Ревизијата на општинските граници, сама по себе, не е страшна, уште помалку животнно опасна. Се практикувала и се практикува во

многу земји. Меѓутоа, во истиот дел од Договорот нагласено е дека до ревизијата на општинските граници ќе дојде по (sic!) *завршувањето на пописот на населението*. Наедно, во Анекс Ц (член 3) *повторно* е предвидено во новиот закон за општинските граници да бидат земени предвид резултатите од пописот.³⁶ Ова, како и одредбите во член 6 од истиот Анекс, јасно говорат дека ревизијата на границите ќе биде извршена според етничкиот состав на населението. Според тоа, ќе се врши етнизација, наместо граѓанизација на Република Македонија. Тоа е чекор кон нејзина *кантонизација*. Кантонизацијата е чекор кон федерализација. Федерализацијата е чекор кон распаѓање на Република Македонија. На тој начин, „сакајќи“ да се зачуваат Република Македонија и мирот во неа, се одеше кон нејзино распаѓање и кон можни нови војни, бидејќи етничките разграничувања, по кои доаѓаат етничките преселби/чистења, не се можни без воени судири. Затоа, тезата според која неприфаќањето на Договорот значи чекорење кон нова војна, не може да се прифати, бидејќи токму Договорот генерира нови воени судири. „Мирољубивата“ теза беше резултат на одредени градски мангупчиња, кои на собраниската говорница постојано глумеа конструктивни типчиња. Меѓутоа, суштински гледано, нивната конструктивност беше во конструирањето нови деконструкции, како и на нови кризи. Ситуацијата уште повеќе се усложнува кога во Договорот ќе се прочита на кои сè други начини е предвидена ревизијата на општински-

³⁶ На овој план, на планот на пописот на населението, постојат збунувачки работи. После пописот од 2002 година, па сè досега – значи, скоро дваесет години – не е направен друг попис. Дали тоа значи дека на заговорниците за етнизација на Република Македонија нов попис не им одговара. Односно, дека се пресметале во потребниот процент за спроведување на нивната идеја?

те граници. Во делот 3.2 предвидено е таа да се изврши од страна на локалните и на националните власти. На овој план, нема ништо спорно. *Појточно*, не би требало да има ништо спорно. Меѓутоа, веднаш потоа следува дека ревизијата ќе биде извршена и со *меѓународно учесиво!* Ова е веќе сериозен момент, бидејќи: *прво*, – што бара меѓународниот фактор во креирањето на внатрешните граници? *Второ*, тоа значи преобразување на Република Македонија во протекторат. *Трето*, нејасно е кој е тој меѓународен фактор и кои се неговите вистински/прави намери. Врвот на конфузијата, чии последици се расчерекување на Македонија, е постигнат со уставниот амандман кон член 114. Во него стои: „... општинските граници и за *градот Скопје* ќе се усвојуваат со мнозинство гласови од присутните пратеници, во кое мора да има мнозинство гласови од *присушните* пратеници кои тврдат дека припаѓаат на заедници кои не се мнозинско население во Македонија.“ Веднаш можат да се забележат следниве моменти. *Прво*, за да се донесе одлука мора да се добијат барем половината гласови од (внимавајте!) присутните припадници на етничките малцинства. Тоа значи дека доволно е само еден да биде присутен и да не го даде својот глас, и сè пропаѓа во вода. Ова е воведување *вело*. Господинот Бадентер, кој скоро сето претходно не го прифаќаше, почна сето тоа да го прифаќа и тоа на само еден месец од донесувањето на Договорот. Тоа е така, бидејќи секој има своја точка на топење. *Второ*, во овој уставен член, со кој со закон се регулираат локалната самоуправа и ревизијата на општинските граници, единствен град кој директно се спомнува е градот Скопје. Значи ли тоа дека за Скопје се предвидува специјален третман/статус? И, зар ова не се вклопува во тогашната изјава на Кастриот Хаџиреца за федерализација на Македонија, во која Скопје

ќе биде град со посебен статус? Не значи ли дека со овој уставен амандман само се најавуваше она што ќе следува – распарчување на Република Македонија според етнички принцип? *Третио*, претходните прашања уште повеќе добиваат на интезитет кога ќе се констатира дека во истиот амандман Република Македонија се именува само како „Македонија“, без одредницата „Република.“ Тоа објективно значи нејзино преобразување од држава во географска територија. Дека станува збор за сериозни измени говори и член 8 (Анекс Б) во кој стои: „Законите (донесени во републичкото Собрание, заб. Љ.Ц.) ќе се објавуваат на јазиците споменати во член 7, ставови 1 и 2 од Уставот...“ Ова е, уште еднаш, најавување на идната двојазичност на целата територија на Република Македонија. Оттука, еден од последните сврзувачки елементи во секоја држава, јазикот, се елиминира. Со него се елиминира и единството на државата. На тој начин, се елиминира и унитарниот карактер на државата, одејќи во правец на нејзина кантонизација/федерализација.

Кога ќе се земат предвид претходните елементи, како и многу други, ќе се види дека со Рамковниот договор неповратно се одеше кон етнизација на државата; кон воведување на двојазичност; кон нејзина федерализација, како и кон губење/укинување на нејзината унитарност и сувереност... Наместо во заедница на граѓани, Република Македонија постепено, меѓутоа сигурно се преобразуваше во заедница на племенски заедници. Наместо кон стабилизација, се одеше кон сè поголема дестабилизација.

Оттука произлегува и круцијалното прашање – знаеле ли што потпишуваат тие што го потпишале Договорот? Ако не знаеле, тогаш тој ја нема потребната обврзувачка моќ, но затоа потпишувачите ги обврзува на *конкретна историска*

и ѝолийичка одговорносѝ, макар што дел од нив веќе се починати. Дури и да знаеле што потпишуваат, Договорот повторно нема обврзувачка моќ, бидејќи е работен/составуван надвор од која било легална институција. И, што е најбитно, составуван и потпишан е под невидено арогантен притисок од „меѓународната заедница“, која деновиве, којзнае по кој пат, повторно се манифестира. Погледнете ги речникот и изразите на олеснувачите што доаѓаат однадвор и сè ќе ви биде јасно. Оддаваат израз на луѓе кои сè предвиделе. Сепак, нешто не предвиделе: не го предвиделе достоинството на овој народ. А достоинството на овој народ е она што е над сè и над секого.

Имајќи ги предвид претходните елементи, како и многу други на кои, од разбирливи причини, не се задржав следува дека вистинското име на овој Договор треба да биде *Охридски нерамковен договор*, бидејќи ги пречекорува кои било рамки: политички, законски, уставни, логички, човечки или морални.

Резиме

Деконструирањето на Република Македонија почна веднаш по нејзиното осамостојување. Причините за тој процес беа бројни. Уште на самиот почеток од нејзиното осамостојување ѝ беше поставено ирационалното барање – промена на името, како услов за нејзиното признавање и влез во ЕУ (во тоа време ЕЗ) и ООН. По лесното согласување да се преговара за името на Државата, дојдоа неоснованите поплаки на албанското малцинство. Не биле еднакво третираны како и Македонците. Биле, со други зборови, граѓани од втор ред, сеедно што правата што ги имаа во Република Македонија беа далеку над меѓународните стандарди. „Незадоволни“ од својата положба во Р.М. го бојкотираа Референдумот за самостојност на Државата, одржувајќи (подоцна) свој паралелен референдумот (за т.н. Илирида) надвор од која било државна институција. Покрај ескалацијата со името и зголеменото „незадоволство“ на албанските националисти, во 2001 година врз Република Македонија беше извршена воена инвазија од

Косово, кое во тоа време, практично, беше протекторат на „меѓународната заедница“. Воените судири и „незадоволствата“ на дел од албанското малцинство, придружени со притисок од меѓународниот фактор (Запад), доведоа до Охридскиот рамковен договор. Условите во кои беше донесен говорат за неговата наметнатост. Оттука, и за неговата нелегитимност. Договорот наместо да ја гради Република Македонија во насока на заедница на нејзините граѓани, тој изврши нејзината целосна етнизација, сведувајќи ја на бинационална држава, во која малцинството практично се стекна со правото на вето. Целиот договор е исполнет со нејасни/недоречени решенија, кои не ја почитуваат ни елементарната логика. Можеби, најтипичен пример за неговата нелогичност и недоследност е членот 1.1. од делот „Основни принципи“, во кои децидно стои: „Целосно и безусловно се отфрла употребата на насилство за остварување политички цели. Само мирни политички решенија можат да ја загарантираат стабилната и демократска иднина на Македонија.“ Меѓутоа, самиот беше донесен присилно. Оттука, меѓутоа, имајќи ги предвид и другите негови решенија и принципи, овој Договор може да се нарече нерамковен договор, наместо рамковен договор. Донесен со сила и со неможност да се промени без потребните етнички гласови во Собранието, неговата промена ќе биде долгорочна и ќе бара големи напори.

ТРИКРАТНИОТ УДАР ВРЗ МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО ПОСЛЕДНИТЕ ТРИ ГОДИНИ (2017 – 2020)

Клучни зборови:

*Закон за употреба на јазициите, Устав,
Институти за македонски јазик, МАНУ, македонски јазик,
Македонци, Република Македонија, Договор за добрососедство,
Бугарија, Пресјански договор, Грција.*

Увод

Пред да дојдам до последните три години од 75-годишното постоење на официјален македонски јазик, ќе дадам еден преглед за состојбите во македонскиот јазик од кодификацијата до денес.

Македонскиот јазик и македонистиката својот златен прогут го имаат во Социјалистичка Република Македонија во рамките на поголемата федерална политичка формација, СФРЈ, зашто тоа е едно плодно време во кое се поставуваат темелите на изгледот на македонскиот јазик со неговата азбука и правопис; време во коешто македонскиот јазик започнува да ги развива и гради сите функционални стилови (административен, научен, публицистички итн.) што ги има секој стандарден јазик; време во кое се излезени најкапиталните трудови за македонскиот јазик кои го етаблираат како посебен јазик во рамките на јужнословенското семејство, како што се: *Грамајтикајта на македонскиот јазик, Правописот на македонскиот лите-*

*иу*рен јазик, *Тришомниоѝ речник на македонскиоѝ јазик*, *Историјаѝ на македонскиоѝ јазик* итн.; време во кое се создаваат институции за научно проучување на македонскиот јазик како што е Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ (1953 г.), како институции за афирмација на македонскиот јазик надвор од нашата земја, како што е Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура (1967 г.) кој со помош на 20-ина лекторати низ светот создава од многу големи странски слависти и балканисти, верни пријатели на Македонија и проучувачи на македонскиот јазик, како што се: *Рина Усикова*, *Зузана Тоѝолињска*, *Збиѝњев Голомб*, *Влоѝимјез Пјанка*, *Викѝор Фридман*, *Елена Верижникова*, *Кристѝина Крамер* и др.; време во кои се создава исклучително квалитетна уметничка литература, чии автори стојат рамо до рамо со европските и светските писатели со многу подолга литературна традиција во своите средини од нашата; време во кое се формира Македонската академија на науките и уметностите (1967 г.) во која како основачи се јавуваат и членуваат нашите најистакнати лингвисти, како што се: *Блаже Конески*, *Божидар Видоески*, *Оливера Јашар-Насѝева* и др.; време на организирање престижни литературни фестивали (со своите востановени награди и признанија): *Сѝрушкиѝе вечери на ѝо-езијаѝа* во Струга, *Раѝиновѝе средби* во Велес и др., по кои и ден-денес нѝ препознава светот.

Со создавањето на независната македонска држава (1991), за разлика од сите други држави што се создадоа со распадот на федеративна Југославија, грижата за македонскиот јазик и македонистиката почнува да слабее, иако, за волја на вистината, таа ни оддалеку не е на ова поразително ниво што го имаме во последнава деценија (2010 – 2020) во Македонија, а особено во последниве три години, во кои македонскиот јазик

е сведен на празни флоскули од типот „Македонскиот јазик – не го даваме“, „Македонскиот јазик е зацементиран“, „Македонскиот јазик е признат уште 1977 од ООН“, „Да живее македонскиот јазик“ – без да се запраша, макар во себеси, никој од декламаторите на овие празни повторувани фрази, а кои се, главно, политичари од највисокиот врв на владејачката структура: – На каков тоа начин може јазикот навистина да не го даваме т.е. да го спасиме? – Како се цементира еден јазик? – Кој е тој авторитет што ти го признава мајчиниот јазик, дури и кога не е државен (на пример, влашкиот); – Дали навистина таа 1977 година во Атина е толку пресудна за македонскиот јазик?; и конечно: – Како ќе живее еден јазик ако бројот на неговите говорители сè повеќе опаѓа, зашто младежот од Македонија неповратно заминува, а Македонија станува земја на сиромашни старци што живеат од помошта на своите деца заминати надвор од татковината, која не само што не ги вработува, туку сè повеќе и сè почесто не им овозможува дури ни солидно образование.

Ретроспективно гледано, првата деценија (1991 – 2001) од осамостојувањето на Македонија е најплодна деценија за македонскиот јазик и македонистиката. Во овој период почнува работата на *Толковниот речник на македонскиот јазик*, во Институтот за македонски јазик излегуваат голем број научни трудови од сите области кои се обработуваат во посебните одделенија на овој институт, како што се Одделението за историја на македонскиот јазик, за дијалектологија, за ономастика, за лексикологија и лексикографија, и современ македонски јазик. Во ИМЈ во овој период се издаваат како дела што се резултат од долгорочните проекти: *Интернационално-синтаксичкиот речник на македонскиот глагол*, *Македонски дијалектен атлас*, *Речник на презимињата кај Македонците* (во два тома), првите свески

од *Речничкој* на црковнословенској јазик од македонска редакција, така и индивидуални трудови на вработените во Институтот за македонски јазик, главно, магистерски тези и докторски дисертации. Во 1998 година, по иницијатива на проф. Лилјана Минова-Ѓуркова, е формиран Совет за македонски јазик, кој работи во рамките на Министерството за култура, а претставува советодавно тело на Владата на Република Македонија. На ова тело му претходеше и првиот Закон за употреба на македонскиот јазик, во кој, покрај другото, беше дефинирана работата и улогата на овој Совет. По воениот конфликт во 2001 година, и измените на Уставот на Република Македонија, грижата за македонскиот јазик и за македонистиката почнува да опаѓа: се намалува бројот на лекторатите во странство, како и средствата за опстојување на Меѓународниот семинар за македонски јазик. Опаѓа финансирањето на издавачката дејност од Министерството за образование и наука, нередовно финансирање на капиталните проекти за македонскиот јазик, коешто целосно замира во последнава деценија (2010 – 2020), откако Министерството за образование и наука ги прекина конкурсите за финансирање на проекти во сите национални институти. Меѓународниот семинар, кој при своето основање беше финансиран од тогашните секретаријати за надворешни работи, за образование и наука, и за култура, во овој период беше поддржан и финансиран само од Министерството за култура, со недоволно финансиски средства, па во 2015 година грижата за Семинарот ја презеде најстариот универзитет во Република Македонија – „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Во последнава деценија излезе последниот том од Толковниот речник, како и Правописот на македонскиот јазик, како проект целосно финансиран од Министерството за култура, кое, патем, не е ресорно министерство на Институтот за ма-

кедонски јазик. Во 2011 година, за малку не беа ставени во мирување Катедрата за македонски јазик со јужнословенски јазици, како и Катедрата за македонска книжевност со јужнословенски книжевности¹, со образложенија дека постои вишок кадар што го продуцираат овие катедри. По жестоки дебати и реакции што се појавија во македонскиот јавен простор, тогашниот министер за образовние и наука, Панче Кралев, и министерот за труд и социјална политика, Спиро Ристевски, се повлекоа од оваа нивна намера. Со доаѓањето на Зоран Заев на функцијата премиер во 2017 година, меѓу македонистите се појави искра надеж дека работите на планот на македонскиот јазик и македонистиката ќе тргнат на подобро, и дека конечно ќе се реализираат зацртаните проекти толку значајни за македонскиот јазик во Стратегијата за култура од 2012 до 2017 година. Тоа се следниве проекти: *Елекџронски корџус на македонскиот јазик*, *Академска џрамаџика на македонскиот јазик*, *Еџимолошки речник на македонскиот јазик*, како и формирање *Комисија за сџандардизација на џеографски и миња*, со чија реализација се надевавме дека ќе се пополнат празнините што ги имаме во македонската наука за јазикот и ќе фатиме чекор со останатите словенски земји, на кои овие проекти одамна не им недостигаат. Но, се покажа дека не само што ништо не беше направено од предвиденото, туку и во последниве три години се случи такво девастирање на македонистиката и на македонскиот јазик, за кое не можеме ни да предвидиме до каде ќе стигне и кога, воопшто, ќе можеме да се вратиме на позициите на македонскиот јазик и македонистиката до 2017 година.

¹ МТСП и МОН: Студиски програми и уписни квоти според потребите на пазарот на труд. <https://vlada.mk/node/882>, пристапено на 10.12.2020.

Првиот удар: Противуставниот Закон за употреба на јазиците (ЗУЈ)

Во месец август 2017 година, во ИМЈ пристигна Предлог-законот за употреба на јазиците², на кој му претходеа законите од 2008 и 2011 година, и кој на само дело претставуваше прв чекор од реализацијата на т.н. Тиранска платформа, за која лидерот на владејачката партија, Зоран Заев, пред доаѓањето на власт нè уверуваше дека не постои и дека таа живее само во главите на приврзаниците и на членовите на опозициската ВМРО-ДПМНЕ. Предлог-законот за употреба на јазиците се појави во ист тајминг како и еден друг закон, а имено, Законот за територијална организација од 2004 година кој беше пуштен во јавноста во август, сред годишни одмори, веројатно, со намера тој да помине незабележано во македонската научна и правна јавност. Само неколку дена од појавата на Нацрт-законот за употреба на јазиците со став во врска со овој закон излегоа 17 научни работници (од вкупно 23) од Институтот за македонски јазик, кој не отиде како официјален став на ИМЈ, поради одбивањето на директорката на ИМЈ да застане зад него. Во писмото³, кое беше испратено до Законодавно-правната комисија, Комисијата за уставни прашања, Комисијата за политички систем и односи меѓу заедниците, сите при Собра-

² Предлог-закон за употреба на јазиците. [https://www.pravda.gov.mk/Upload/Documents/Predlog%20Zakon%20za%20upotreba%20na%20jazicite%20so%20o%20brazlozenie%20\(1\).pdf](https://www.pravda.gov.mk/Upload/Documents/Predlog%20Zakon%20za%20upotreba%20na%20jazicite%20so%20o%20brazlozenie%20(1).pdf), пристапено на 10.12.2020.

³ Институтот за македонски јазик бара да се повлече Предлог-законот за јазиците. https://www.mkd.mk/makedonija/politika/institutot-za-makedonski-jazik-bara-da-se-povleche-predlog-zakonot-zajazicite?fbclid=IwAR33SMvBQgsEZ_0Qt_KKk_j0smG1jCwQnsuaQrh1GQz--g1wmDo9MCRsIE, пристапено на 10.12.2020.

нието на Р Македонија, и до Секторот за правосудство при Министерството за правда на РМ, беше побарано повлекување на овој закон, и организирање јавна расправа по него, од следниве причини: 1. Со новиот Предлог-закон се излегува од рамката на Рамковниот договор, како и од уставната рамка и со него неуставно се менува амандманот V на Уставот⁴, што го прави овој закон неуставен; 2. Со овој Предлог-закон македонскиот јазик станува еден од службените јазици во РМ, со што го губи својството на официјален јазик на целата територија и во меѓународните односи на којшто комуницираат сите етници во РМ, а тоа не се само Македонците и етничките Албанци, туку и Турците, Ромите, Власите, Босанците, Србите, што претставува нивна дискриминација. Исто така, се излегува од уставната формула „јазик што го зборуваат најмалку 20 % од населението“ и се изделува само албанскиот јазик како таков, наспроти останатите јазици што се зборуваат во РМ, коишто, исто така, според амандманот V се службени јазици, ама на начин утврден во Уставот, односно во рамките на единиците на локалната самоуправа во кои изнесуваат 20% од жителите; 3. Се воведува двојазичност на целата територија на РМ, иако во две третини од територијата нема албанско население, а Уставот, во став (1) на амандманот V утврдува: „На целата територија во Република Македонија и во меѓународните односи, службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо. Ставот (2), пак, гласи: „Друг јазик, што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните, исто така, е службен јазик и неговото писмо, како што е определено со овој член“! 4. Се предлага формирање на посебна Агенција за примена на

⁴ Устав на РС Македонија. <https://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspix>, пристапено на 10.12.2012.

јазикот што го зборуваат најмалку 20% граѓани во државата, всушност албанскиот јазик, како што е утврдено во член 1, став (2) на Законот, со својство на правно лице. Новина е дека со овој закон се формира и Инспекторат за употреба на јазиците во состав на Министерството за правда со својство на правно лице. Со ова, албанскиот јазик се издигнува над сите други јазици во РМ, вклучително и над македонскиот, кои немаат посебна агенција и инспекторат со вакви надлежности;

5. Овој Предлог-закон повлекува големи финансиски издатоци во поглед на обезбедување преведувачи од и на албански јазик, кои сите институции ќе треба да ги платат од сопствени средства, а нивното необезбедување повлекува високи глоби;

6. Во членот 8 од овој Предлог-закон се уредува прашањето за употребата на симболи на книжните и на кованите пари, како и на поштенските марки што го претставуваат културното наследство на граѓаните што го зборуваат македонскиот јазик и неговото кирилско писмо и јазикот што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните и неговото писмо, како и ознаките на униформите во полицијата, пожарникарството, здравството, што сметаме дека не треба, воопшто, да биде регулирано со закон за употреба на јазиците.

Она што не го содржеше ова писмо, а кое се читаше во него е дека законското решение, спротивно на Уставот, воведува билингвалност, односно рамноправност на македонскиот и на албанскиот јазик во сите органи на државната власт!

Ова барање на лингвистите од ИМЈ, од страна на позицијата и прввзаниците на Зоран Заев наиде на остра осуда во јавноста. Неуспешни беа и повиците на акад. Катица Ќулафкова, на професорката по Уставно право, Гордана Силјановска-Давкова, на проф. д-р Билјана Ванковска, поединечните повици на неколку професорки од ИМЈ, Александра Ѓуркова и

Симона Груевска-Маџоска, авторката на оваа статија и др. – да се организира јавна расправа по овој закон. Бадијала беа нашите предупредувања дека со овој закон се намалува статусот на македонскиот јазик, дека се продлабучув јазот меѓу Македонците и Албанците во „едно(то) општество за сите“ во кој неповратно беше изгубен основниот код за комуникација кој дотогаш беше македонскиот јазик и дека со ваков Закон се факторизира јазична нереалност, поконкретно се озаконува непостоењето на билингвизам на целата територија на Р Македонија. Независно од сè, ЗУЈ никогаш не доживеа јавна расправа, беше донесен во скратена постапка, наместо во редовна, со злоупотреба на европското знаме и „аргументација“ дека се работи за хармонизација со европското право, иако во Европската Унија не постои ниту директива ниту регулатива за јазичните прашања. Причината лежеше во намерата да се избегне Комисијата за политички систем како надлежна, и решеноста за инструментализација на Комисијата за европски прашања, иако ненадлежна, но подготвена да го крши Деловникот на Собранието. Законот беше донесен спротивно на Уставот и на Деловникот⁵, во постапка што траеше „цели“ три дена, без расправа по амандманите на опозицијата, без разгледување на ветото на претседателот на државата, па дури и без потпис на указот на тогашниот претседател на Република Македонија, г. Ѓорге Иванов. Наместо со потпис од претседателот, ЗУЈ беше објавен во Службен весник со потпис од претседателот на Собранието, Таљат Џафери, како и од заменик-генералниот секретар на Собранието, Неџбедин Ибраими. Наместо непостоечкиот потпис на претседателот

⁵ Деловник на Собранието. <https://www.sobranie.mk/delovnik-na-sobranieto.nsrpx>, пристапено на 10.12.2020.

на државата, д-р Ѓорге Иванов, стои фуснота, во која се тврди дека претседателот Иванов бил должен да го потпише Законот по неговото повторно изгласување со апсолутно мнозинство гласови од вкупниот број пратеници! Се заборава дека согласно со член 75, став (2) пратениците се должни повторно да го разгледаат Законот пред да го гласаат, како и на деловничката одредба од член 173, став (2) од Деловникот, според која тоа треба да се стори во рок од 30 дена од денот на донесувањето на Законот, а не неколку месеци потоа.

Надвор од секаков след на нештата, усвоениов Закон, пост фестум, беше испратен на разгледување до Венецијанската комисија, чиј одговор стаса некаде на крајот од септември 2019 г., а официјално беше објавен на 17.10.2019 г.⁶ Во долгиот одговор на Венецијанската комисија, покрај напомената дека нема да навлегува во оценката на уставноста на Законот, којашто беше оспорена од повеќе субјекти, меѓу другото, се вели: „Законот за јазиците оди премногу далеку, наметнувајќи нереални обврски на институциите, особено што се предвидува употребата на албанскиот јазик во судските постапки, кои се формулирани на толку широк начин што сигурно би барале повеќегодишна подготовка да биде целосно спроведена.“ „Високо огромни и скапи обврски што законот ги наметнува особено на судските органи се придружени со тешки парични санкции во случај на непочитување (член 23). Покрај тоа, неуспехот да се обезбеди превод и толкување што се бара со закон во текот на постапката претставува основа за враќање на судската одлука (член 9 (5)). Под сегашни околности, до-

⁶ Венецијанската комисија препорача да се преиспита Законот за употреба на јазиците. <https://emagazin.mk/veneci-anskata-komisi-a-preporacha-da-se-preispita-zakonot-za-upotreba-na-azicite/>, пристапено 10.12.2020.

колку се применува целосно Законот, тој значително ќе го забави функционирањето на целиот судски систем, со што ќе се доведе во опасност сериозно нарушување на правото на фер судење загарантирано со Европската конвенција за човекови права“.⁷

Независно од критиките на Венецијанската комисија во врска со ЗУЈ, не се случи повторно разгледување на законот, низ призма на забелешките и сугестиите, иако премиерот Зоран Заев најавуваше „формирање работни групи на кои заедно коалициски ќе се утврди начинот како да се имплементираат препораките на Венецијанската комисија.“⁸ ЗУЈ промптно почна да се применува, иако не сме имале попис од 2001 година, а Рамковниот договор и Уставот, кога е во прашање употребата на јазиците, неа ја врзува за постоење најмалку 20% од граѓаните на ниво на држава или на локално ниво, односно во единиците на локалната самоуправа. ЗУЈ и натаму си егзистира во првичната форма така како што беше донесен. Згора, на сè стапи во сила со денот на објавувањето, без предвидување на *vacatio legis*, небаре е устав!

Крајниот резултат: Република Македонија стана двојазична држава на целата територија!

⁷ Венецијанската комисија најде забелешки на изгласаниот закон за јазици. <https://irl.mk/venetsianskata-komisia-nade-zabeleshki-na-izglasaniot-zakon-za-azitsi/>, пристапено на 10.12.2020.

⁸ Законот за јазиците и ставот на Венецијанската комисија и понатаму во фокусот.

<https://mms.mk/108915/%D0%BD%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D1%82-%D0%B7%D0%B0-%D1%83%D0%BF%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D1%98%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B8-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2/>, пристапено на 10.12.2020.

Вториот удар: Потпишувањето на т.н. Преспански договор со кој беше сменето името на Република Македонија во Република Северна Македонија (2018)

Потпишувањето на т.н. Преспански договор⁹ за македонскиот јазик значеше: а) скусување на јазичното простирање на македонскиот јазик; и б) упад во зборообразувањето на македонскиот јазик. а) Скусувањето на јазичното простирање на македонскиот јазик е последица од откажувањето од македонското малцинство во Егејска Македонија, која според овој Договор е „вистинската“ Македонија, област во Северна Грција. Откажувањето од македонското малцинство во Грција, како носители на македонскиот јазик, значи и откажување од македонските дијалекти на јужната државна граница на Република Македонија на потегот (исток – запад), со што македонскиот јазик првпат (а подолу ќе видиме и вторпат) ќе го добие ексклузивитетот да биде единствена европска земја чие јазично простирање е затворено во државни рамки. Покрај од егејските дијалекти, Македонската влада на чело со премиерот Зоран Заев, неповратно и официјално се откажа и од македонските топоними во Егејска Македонија. Зошто го велите ова? Имено, во ставот 4 од членот 8 на Спогодбата се наведува дека „секоја од страните ќе се придржува кон препораките на конференцијата на Обединетите нации за стандардизација на географските имиња во однос на употребата на официјалните географски имиња и топоними на територијата на другата страна, давајќи му притоа приоритет на користењето на ендонимите наместо на егзонимите“. За да

⁹Преспанскиот договор. <https://vlada.mk/node/17422>, пристапено на 10.12.2020.

биде појасно, најпрво да објасниме што е ендоним, а што е егзоним? Ендоним е топоним, официјално име на место што се употребува внатре во една земја, а егзоним е топоним што една земја го користи како име за некој град, држава, а е различен од оригиналниот назив во друга земја, т.е. различен од ендонимот. Така, на пример, ние велиме *Солун* за градот за кој Грците велат *Тесалоники*, Словенците *Виена* ја нарекуваат *Дунај*, Србите и Хрватите истиов град го викаат *Беч*, така што *Солун*, *Виена*, *Дунај* и *Беч* се егзоними за ендонимите: *Тесалоники*, односно *Вин*. И, еве го првиот проблем, настрана што сè до потпишувањето на Спогодбата со Грција двата термина „ендоними“ и „егзоними“, воопшто, не беа спомнувани од преговарачите во кој било контекст: имено, што за нас Македонците ќе биде ендоним или егзоним, ако се знае дека во периодот по Балканските војни, кога во Егејска Македонија, покрај направените тектонски демографски и културолошки промени, е направена и насилна промена на словенските имиња со грчки имиња.¹⁰

Зошто, Грците пристапиле кон замената на словенските топоними со грчки? Веројатно, зашто знаеле дека топонимите како најстари лексички единици во секој јазик се сведоци за простирањето на еден народ по една определена територија. Така, германскиот лингвист Макс Фасмер во својата студија „Словените во Грција“, објавена во Берлин во 1941 година¹¹, врз основа на анализата на околу 2 000 топоними на територијата на Грција, во кои открил словенски јазични

¹⁰ Промена на топонимите во егејскиот дел на Македонија, в: <https://opserver.mk/izdvojvame/promena-natoponimite-vo-egejskiot-del-od-makedonija-vid-eo/>, пристапено на 10.12.2020.

¹¹ M. Vasmer. Die Slaven in Griechenland. Berlin, 1941.

елементи, заклучува дека словенското јазично простирање стигнало дури до Пелопонез. Словенскиот елемент бил толку присутен на континенталниот дел од Грција, што дури познатиот балканист Збигњев Голомб во една своја студија¹² (повикувајќи се на исказот на Константин Порфиригенит дека „се пословенила целата земја (се мисли на Грција) и станала варварска“, а поткрепувајќи го овој факт со студијата за „Историјата на полуостровот Мореа во средниот век“ од Филип Филмераер, кој докажува дека Елините биле сотрени и нивните места ги зафатиле словенските племиња, без, се разбира, да ги заобиколи студиите за словенските ојкними во Грција на Макс Фасмер и Малингудис), ќе запише: „... модерните Грци биолошки се многу поблиску до Словените одошто до старите Грци. Денешните Грци се само хеленизирани Словени, кои се хеленизирале со примањето на христијанството.“

Најголемата замена на словенските топоними со грчки во Егејска Македонија се случила во 1926 година, кога дотогаш, условно наречената, стихијна промена на имињата на населените места се официјализирала со донесување Указ¹³, кој значел и почеток на едно насилно погрчување на сè негрчко на територијата на Егејска Македонија. Но и покрај, речиси, стогодишната асимилаторска грчка политика, Македонците, особено средната генерација, а најмногу оние што живеат во планинските предели, успеваат да го зачуваат мајчиниот јазик во најнеповолни услови за нив. Од едно наше теренско

¹²Z. Gołąb, „The language of the first Slavs in Greece: VII-VIII Centuries“. Прилози, XIV/2, Скопје: МАНУ, 1989, 3-46.

¹³Промена на топонимите во егејскиот дел на Македонија, в: <https://opserver.mk/izdvojvame/promena-natoponimite-vo-egejskiot-del-od-makedonija-vid-eo/>, пристапено на 10.12.2020.

истражување спроведено во почетокот на 2013 година, во Леринско и Воденско, констатиравме дека словенските микротопоними во овие области и натаму се во жива употреба, и покрај тоа што помладата генерација Македонци слабо или, воопшто, не го познаваат македонскиот јазик.

Вториот проблем што произлегува со повикувањето на горенаведената Комисија за стандардизација на географските имиња при Обединетите нации е што македонската држава, воопшто, ја нема формирано, и тоа го искористи грчката страна во смисла на тоа што – доколку ја имавме оваа комисија, ќе имавме, веројатно, испратено и список на наши егзоними во УНГЕГЕН при ООН, во кои ќе беа наведени македонските имиња на населените места во Северна Грција. Така, и покрај тоа што егзонимот *Солун* го користат, речиси, сите јужнословенски народи, само за Македонците Преспанскиот договор ја наметна обврската за употреба на грчкиот ендоним *Тесалоники*.¹⁴ б) И покрај тврдењето на македонските преговарачи со Грција, премиерот Зоран Заев и тогашниот министер за надворешни работи, Никола Димитров, дека е обезбедена употребата на придавката *македонски*, во периодот по потпишувањето на Договорот се покажа дека, сепак, оваа придавка ќе биде селективно употребувана, па за таа цел македонското Министерство за надворешни работи изготви Упатство за употреба на придавката *македонски*. Од ова „упатство“ се гледа дека *македонски* е „дозволено да се употребува“ само во случаите кога придавката се однесува

¹⁴ Се разбира ова не се однесува само на името на градот Солун, туку на имињата на сите населени места во Егејска Македонија. На пример: *Воден* со Преспанскиот се потврдува како Едеса, *Лерин* како Флорина, *Кукуш* како Килкис, *Куќилеш* како Вергина итн.

на народот, на нешто што е плод на работата на етничките Македонци (македонска литература, македонски јазик), сè друго што се однесува на државата, како и во трговијата и брендирањето, се изразува со, според мене, „нов генитив во македонскиот јазик“, кој гласи „на Република Северна Македонија“. Ова е затоа што треба да се направи дистинкција меѓу државата Македонија и регионот Македонија што е во Грција, од што произлегува дека ексклузивно право на брендот „македонски“ има само грчката страна. Употребата на ново-македонскиот генитив на *Република Северна Македонија* се форсира од македонска страна за да се избегне природното и спонтано зборообразување не само во македонскиот, туку и во другите светски јазици – *северномакедонски*. Бадијала се покажаа предупредувањата на македонските лингвисти дека придавката која и да е, не треба да се наоѓа меѓу именките *република* и *Македонија*, зашто именската синтагма составена од придавка и именка при образување придавка повлекува формирање на сложена придавка, која настанува со слевање на првата (придавката) со втората компонента (именката) во една збороформа. И покрај Упатството за медиумите¹⁵, изготвено од МНР преведено и на англиски јазик и испратено до највисоките државни институции низ светот, како и во странските медиуми, битката со неупотребата на придавката северномакедонски е изгубена, од причина што никому, па и на светски најпознатиот лингвист не му е дозволено да прави политички упад во системот на кој и да било јазик. Само од овие гореизложени точки, кои го засегаат директно македонскиот јазик, може да се согледа дека несаканата промена на името на

¹⁵ Упатство за медиумите. <https://mfa.gov.mk/mk/page/8/post/1695/prespa-agreement-media-guidelines>, пристапено на 10.12.2020.

нашата земја не ја повлече само оваа промена, туку предизвика и промена на имињата на огромен број институции кои во својот назив ја имаа придавката *македонски*. Во оваа смисла засега негибнати останаа имињата на институциите како *Институтот за македонски јазик*, *Македонски народен театар* и *Македонска радио-телевизија*, но *Македонската академија на науките и уметностите* се преименува во *Академија на науките и уметности на Република Северна Македонија*, зачувувајќи го акронимот МАНУ; *Македонската опера и балет* стана *Национална опера и балет*, а *Македонската филхармонија* стана *Филхармонија на Република Северна Македонија*.

Третиот удар: Потпишувањето на Договорот за добрососедство со Република Бугарија

Се чини дека она што не се докрајчи со македонскиот јазик од Законот за употреба на јазиците и со Спогодбата со Грција, остана да го дозаврши Договорот за добрососедство со Република Бугарија¹⁶, кој беше потпишан во август 2017 година, и кој уште пред потпишувањето беше сериозно искритикуван од страна на поголем број македонски историчари. За мене како лингвист најспорен дел од овој договор е членот 11, особено став 5 од овој член, со кој практично Македонија се откажува од македонското малцинство во Пиринска Македонија, за кое пред два месеци оваа година Европскиот парла-

¹⁶ Договор за добрососедство со Бугарија. https://vlada.mk/sites/default/files/dogovori/Dogovor_Za_Prijatelstvo_Dobrososedstvo_Sorabotka_Megju_Republika_Makedonija_I_Republika_Bugarija.pdf, пристапено на 10.12.2020.

мент донесе Резолуција¹⁷ (за признавање на македонско малцинство). По потпишувањето на Преспанскиот договор и насетувајќи ја попустливата без’рбетна надворешна политика што ја водат Македонците кон соседите, Бугарија се окуражи, излегувајќи со нови барања кои не фигурираат во Договорот за добрососедство. Имено, во октомври 2019 година Бугарскиот парламент донесе Декларација, во која две точки се однесуваат токму на македонскиот јазик. Имено, во Декларацијата, покрај другото, стои: „...никаде во документите на ЕУ да не фигурира „македонскиот јазик“, односно ако веќе мора, да се користи терминот „официјален јазик на Република Северна Македонија“. Доколку, како што се наведува, „постои апсолутна неопходност да се користи терминот ‘македонски јазик’ во документи и ставови на ЕУ, со ѕвездичка во фусноста да се појаснува дека е тоа „согласно со Уставот на Република Северна Македонија“ (...) и дека „треба да биде јасно дека јазичната норма која е прогласена за уставен јазик во Република Северна Македонија е поврзана со еволуцијата на бугарскиот јазик и неговите наречја со неговата кодификација во 1944 година.“; 2. „(...)откажувањето од поддршката или барањето за признавање на македонското малцинство во Р Бугарија“.¹⁸

¹⁷ Резолуција на Европскиот парламент за македонското малцинство во Бугарија. <https://www.24.mk/details/evropskiot-parlament-ja-povika-bugarija-celosno-i-bezuslovno-da-gi-pochituvavrednostite-na-eu-1>, пристапено на 10.12.2020.

¹⁸ Софија се усогласи: не постојат македонски јазик и бугарски фашистички окупатор, <https://www.dw.com/mk/%D1%81%D0%BE%D1%84%D0%B8%D1%98%D0%B0-%D1%81%D0%B5-%D1%83%D1%81%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%B8-%D0%BD%D0%B5-%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%98%D0%B0%D1%82-%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D1%98%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%BA-%D0%B8-%D0%B1%D1%83%D0>

На ова барање од бугарската страна, повторно реагираа македонската јавност и македонските национални институции, но македонската актуелна политика во стилот на добро познатата понизност остана нема дури и кога во пролетта оваа година од Бугарската академија на науките се појави книга со наслов „За официјалниот јазик на Република Северна Македонија“¹⁹, во која преку лаги, инсинуации, извртување на историски факти, се негира постоењето на македонскиот јазик, кој се квалификува како „западнобугарски дијалект“, и вештачка творба создадена со благослов на „диктаторот Тито“. На овој памфлет од БАН се појавија одговорите на Институтот за македонски јазик и МАНУ, во вид на подолга реакција, односно монографија под наслов „Македонскиот јазик – континуитет во просторот и времето“.²⁰ Македонската политика и натаму молчеше, а провокациите од бугарска страна не стивнуваа, и станаа секојдневие, особено по донесувањето на Европската резолуција за постоење на македонско малцинство во Бугарија. Кусо време пред одржувањето на министерскиот состанок во Брисел, во македонската јавност проструи еден non-pejper²¹,

%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D1%84%D0%B0%D1%88%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B8-%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BF%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80/a-50764579, пристапено на 10.12.2020.

¹⁹ За официјалниот јазик на Република Северна Македонија. https://drive.google.com/file/d/1yFZM_CRY539B9d64SVg5RT7TQLaX71FK/view, пристапено на 10.12.2020.

²⁰ Македонски јазик – континуитет во простор и време. http://manu.edu.mk/wpcontent/uploads/2020/07/Makedonskiot-jazik_kontinuitet-vo-prostor-i-vreme_kolektivna-monografija.pdf, пристапено на 10.12.2020.

²¹ Бугарија во Берлин прифатила non-pejper за да почнат преговорите на Македонија со ЕУ па се пишманила. <https://sdk.mk/index.php/makedonija/bugarija-vo-berlin-pri-fatila-non-pejper-za-da-pochnat-pregovorite-na-makedonija-so-eu-pa-se-pishmanila/>, пристапено на 10.12.2020.

кој се смета дека е предлог од претседавачот со ЕУ, Германија, за анекс кон Договорот за добрососедство меѓу Македонија и Бугарија. Според тој анекс кон Договорот, македонскиот јазик треба да ја има додавката „според Уставот“, дека македонскиот јазик е од 1945 година, што значи дека Македонија треба да се откаже од богатата десетвековна книжна и усна традиција, и предлага допрецизирање на членот 8 со кој Македонија треба да се откаже од своето малцинство (по урнек на Преспанскиот договор со Грција), што значи дека на македонскиот јазик му се скусува јазичното простирање и на својата источна државна граница. Македонската власт и натаму молчеше, а пошироката јавност, како да не разбра што значи практично ваквиот анекс кон договорот. Сето тоа траеше до моментот кога премиерот Зоран Заев се појави на едно интервју за бугарската медиумска куќа „Бг.нес“, кога пошироката јавност, конечно, сфати кон што водат преговорите со Бугарија. Под притисок на јавноста, а најмногу под притисок на низа државни институции, премиерот се откажа од намерата да попусти пред Бугарите, кои овие нивни барања ги поставија како услов за отворањето на преговорите за влез на РС Македонија во ЕУ, по што РС Македонија доби вето од Р Бугарија за неотворање на преговорите. Во една од последните изјави на премиерот Зоран Заев беше соопштено дека Р Бугарија, по углед на Р Грција ја проблематизира придавката „македонски“ и инсистира на нејзино бришење.

Заклучок:

Заеднички именител за сите три горенаведени документи е следново: апсурдно и нелогично донесување. Имено, ЗУЈ најпрво беше изгласан во Собранието на РМ во јануари 2018,

а дури потоа испратен во Венецијанската комисија, која го врати назад во државата со извештај полн со забелешки, кои, во нашето Собрание ниту се разгледуваа, ниту нешто беше прифатено, ниту, пак, некому му падна на памет да го повлече. Со донесувањето на овој закон во употреба, надвор од секаква процедура – стана јасно дека на актуелната политичка гарнитурa во Македонија, наспроти очекувањата за транспарентно и правично работење, нема да ѝ бидат потребни ни институции ни опитни поединци во својата област, ами послушни извршители и подлизурковци кои имаат една единствена задача и цел: во придружба на идолопоклонството спрема „делото“ на премиерот Зоран Заев секој што ќе се спротивстави на каков и да е бесмислен потег на Заевата Влада да биде ставен на столбот на срамот како националшовинист и одработувач за најголемата опозициска партија, ВМРО ДПМНЕ.

Преспанскиот договор беше потпишан во јуни 2017 година и тоа не од Претседателот кој според Уставот е единствениот што потпишува од името на државата. Второто прекршување на правото се случи со распишувањето на Референдумот пост фестум, со едно, најблаго речено, чудно прашање (во јавноста саркастично наречено „прашање три во едно“), а имено: *Дали сѐе за влез во ЕУ и НАТО со ѝрифаќање на Доѓовороиѝ ѝоме-џу Реѝублика Македонија и Реѝублика Грција?* По неуспешниот референдум поради неостварениот цензус – премиерот Зоран Заев на прес-конференција објави дека референдумот е успешен, со оглед на тоа што повеќе од 90% од излезените гласачи на Референдумот (над 650 000) гласале ЗА и дека нема намера да си даде оставка, иако на еден месец пред Референдумот изјави дека е подготвен да го направи тоа доколку Референдумот биде неуспешен. Премиерот Заев по којзнае кој пат заборава што кажал, и даде насока предлогот за промената на името

да оди на гласање во Собранието на РМ. За да помине ова во Собранието, беше потребно двотретинско мнозинство, кое владејачката коалиција го немаше. Но на „чудесен“ начин го доби со притисок врз осуммина пратеници од опозициската ВМРО ДПМНЕ кои ја „обезбедија“ промената на името и кои поради оваа постапка се отцепија како независна пратеничка група. Оваа нивна постапка предизвика жесток револт и меѓу сопартијците, но и меѓу граѓаните кои во натамошниот период сè до денес, по социјалните мрежи, ги квалифицираат со најпогрдни имиња, меѓу кои најчестиот квалификатив е – предавници! И Бугарскиот договор, исто како и Преспанскиот, не е потпишан од Претседателот на Државата. Денес гледаме дека во него не е регулирано она што Бугарија го бара од Македонија и од Македонците, па за да се случи деблокирањето за започнување преговори со ЕУ – се заговара приклучување на неков анекс или т.н. патоказ, за кој неодамна извести министерот Бујар Османи, без навлегување во детали за содржината на патоказот. Мојот личен впечаток е дека премиерот Заев беше решен да оди докрај во обезличувањето на Македонија, македонскиот народ и македонскиот јазик, не очекувајќи реакција од македонската јавност, која во време на пандемија, притисната од сиромаштија, безработица и со изгубена верба во политичарите и од позицијата и од опозицијата – тивко и беспоговорно го прифаќаше Заевото „коцкање“. Но, последните провокации, уцени и негирања што доаѓаат од бугарска страна ги разбуди во најголема мера македонските интелектуалци, со што Заев засега само делумно се повлече. Дали засекогаш? Не верувам, зашто тој е единствениот примерок на македонски политичар кој во своето 3-годишно владеење направил толку катастрофални гафови, посеал дузина лаги и постапил спротивно од кажаното. Што

ќе се случува понатаму на релациите Македонија – Бугарија – ЕУ останува да чекаме и да видиме, без да се обидуваме да правиме ни анализи ни предвидувања. Ни останува и да се надеваме час-поскоро политичката сцена да ја напушти овој неук и скромноумен премиер кој од постоењето на македонската држава ѝ ја направил најголемата пакост, а народот во неа го понижил, го засрамил пред светот и му го изгазил достоинството дома!

Во целиов овој процес на разнебитување на македонската држава, македонската нација и македонскиот јазик, противниците на овие три документи кои од самиот почеток предупредуваа и предупредуваат за штетните последици од овие документи во смисла на разобличувањето на земјата, посегане по идентитетот и губењето на суверенитетот, жестоко беа и уште се напаѓани, навредувани, омаловажувани и прогласувани за назадни националисти, кои живеат во деветнаесеттиот век, и кои со своето противење ја уназадуваат Македонија и ја одвраќаат од влезот во ЕУ. Во овие три години, поголемиот процент од македонски интелектуалци остана нем набљудувач во националното девастирање на македонството, удобно сместени во прегратките на опортунизмот, клиентелизмот и конформизмот. По три години, дури со едно интервју на премиерот Зоран Заев за бугарската медиумска куќа „Бг.нес“, македонската поширока јавност, како да се разбуди од длабокиот сон во кој беше потонала. Довчерашните апологети на владеењето на Зоран Заев почнаа да пишуваат критички текстови, но повторно не насочени кон главниот генератор за уништување на македонството, премиерот Заев, ами, главно, кон неговите „бугарски пријатели и браќа“; медиумите кои довчера не ги примаа противниците на Заев во својата програма, ги подотворија своите врати за нив, иако не сосема. Во цели-

от изминат период Заевите опозиционери беа присутни само на програмите на единствената опозициска ТВ-куќа „Алфа“, како и на т.н. „вмровски“ портали. Со нивното излегување и на т.н. позициски телевизии, како да почна да се разбива информацискиот мрак во кој беа потонати Македонците и како да започна соочувањето со Заевата погубна политика за Македонија.

Nevena TRAJKOV

UDK: 329.055.2(497.7:4)

Doctoral Candidate

Department of Politics and International Relations

at Florida International University

United States of America

WHO IS “RIGHT”?

Profiling the Right Wing in Macedonia and Europe

Key Words:

Macedonia, Eastern Europe, Western Europe, European Union, Right-Wing, Political Parties, Populism.

I. Colloquial perceptions of Macedonia’s “Right”

In recent years, the think-tank Freedom House has notably degraded Macedonia’s “democracy score”, most recently placing it in the category of “competitive authoritarian” (Freedom House, n.d.). Many attribute this democratic backsliding to the general rise of European right-winged politics, which Macedonia not only was subject to, but, it may be argued, was one of the first European cases, as former Prime Minister Nikola Gruevski was largely seen among his peers as encouraging nationalist sentiments in his country. Not only was Gruevski able to garner large domestic support for his otherwise criticized-by-Europe rhetoric, but he also cultivated relationships with other right-wing European leaders, most notably Viktor Orbán in Hungary, who perhaps unremarkably granted him asylum after he fled Macedonia.

With Gruevski’s Houdini-like departure from Macedonia (an official report is yet confirmed as to how he was able to leave the country, given criminal conviction and prison sentencing), there were expectations and hope that politics in Macedonia would take

a normalized and centric turn, improving the environment for both bipartisanship between the country's two largest parties¹, as well as liberal democracy itself². However, as the years passed, we've only seen marginal improvements in various reports on the country, with some categories of democratic performance measuring with even greater failures.³ Indeed, since Gruevski's departure from the Macedonian political scene, the colloquial narrative in describing Macedonia's domestic politics has hardly changed, with supporters of the two largest parties being continuously characterized in polarizing terms, such as "leftist", "communists", "right-wingers" and "radicals". Adding fuel to the fires that divide, for varying reasons and motives, the Prespa Agreement with Greece was met with immense criticism by the majority of the Macedonian public.⁴ The European Union, the United States, numerous Western scholars and Macedonia's party currently in power, SDSM, blame the division on the "right wing" and "nationalist" opposition party, VMRO-DPMNE, and their credo, which the formerly mentioned groups claim to include Eurosceptic and pro-Kremlin tenets.

Contextually, Macedonian politics over the last number of years have been quite exceptional, but the sorting of the elector-

¹ Those being the Social Democratic Union of Macedonia and Internal Macedonian Revolutionary Organization (SDSM and VMRO-DPMNE in Macedonian, respectively).

² Here, it's important to define liberal democracy, as recent politics has tainted what "liberal" indeed means. For this paper, liberal democracy refers to a democracy where citizens' constitutional rights are dutifully protected by the mechanism of grievances in front of an impartial judiciary, should they be violated.

³ See, for example, Freedom House's annual report on the country, found at <https://freedomhouse.org/country/northmacedonia>.

⁴ As evidenced by the "successful" organized boycott of its referendum, with voter participation not meeting constitutional requirements for its recognition.

ate into left-right politics, unfortunately, is not. As mentioned, this phenomenon is occurring not only in the varying countries that emerged from Yugoslavia – or former communist Europe, in general – but also across Western Europe and the Americas as well. In this wave of global polarization, the recent focus in political science has been to dissect and identify qualities that result in the rise of populist leaders from the right. Though populists - who rely on polarization - are not solely a product of “the right”, as evidenced by some Latin American leaders, such as Nicolás Maduro (Venezuela) and Evo Morales (Bolivia), cases of populism in Europe are, indeed, associated with the right. Examples include VOX in Spain, Fidesz in Hungary, and, as some have argued, VMRO-DP-MNE in Macedonia (Petkovski, 2015). In all three cases just mentioned, these parties are considered conservative, traditionalist, with boastings about being the protectorate of the national identity. But is this an accurate depiction of those who support these parties? What is the profile of the right-wing voter?

II. Scholarship on far-right politics, research question and hypothesis

Scholars in political science have attempted to uncover the mechanism and variables that leads members of an electorate to “turn right”, if you will. So far, reliable elements from the literature on a civil-society-gone-wrong, á la Sheri Berman (Berman, 1997), appear to once again prove themselves useful. Across cases, consistent factors such as economic hardships, low levels of education, rural-urban divides, and feelings of being “left behind” seem to be come up significant in the much of the current literature on right-winged politics. Most recently, Pippa Norris and Ronald Inglehart published their book *Cultural Backlash: Trump, Brexit*

and Authoritarian Populism, where their central argument is that the rise of the far-right (and subsequently, populism) is due to cultural tensions within a population. Specifically, the book claims that the shift toward the right is a result of older generations in their attempt to preserve tradition, as they believe the more liberal youth want to change the national culture by accepting more “modern values”, such as globalism, same-sex marriage, gender equality, and their essential abandonment of religion (namely, Christianity) (Norris & Inglehart).

As with all publications by Norris and Inglehart, the arguments and methodology in this book are carefully assembled, well-constructed, and executed. The only issue is the following: when we look at nearly every picture of right-winged protests across Europe, we don’t see a sea of older, more senior faces in the crowds, rather those of the young. While Norris and Inglehart sound effective in demonstrating their position that it is the older generations driving the rise of right-winged politics, it simply doesn’t match what our eyes see – including in Macedonia.

This paper, then, aims to challenge their claim, asking: is the generation one belongs to indeed a significant factor in determining political leanings, particularly in Macedonia, with the young being more liberal than older generations? Should Norris and Inglehart’s findings hold true, we should be able to replicate them in this case, validating that older generations indeed show a significant lean toward “the right” with the aim to protect the national culture. However, given both the empirical and colloquial information observed to date, this paper expects to find that for the Macedonian case, the relationship will not be significant, and that any turn towards the right can be attributed to other factors.

Using the most recent data from the European Values Study, this paper will show that in the case of Macedonia, not only does

the central argument of *Cultural Backlash* not apply to the country, but that any cultural drive toward the support of right-winged politics is perhaps a second-order byproduct of the primary force: institutional disillusionment.

II. Data and variables

As mentioned, this paper utilizes data from the European Values Study, and was conducted in Macedonia in 2019, having 1,117 participants. This wave of the study, which, incidentally, is part of the World Values Survey associated with both Norris and Inglehart, asks respondents questions across numerous areas of their life, including their perceptions of happiness, thoughts on people unlike themselves, religion, politics, institutions, the economy, as well as basic demographic questions, including education, employment, residence area, and income. In short, the survey gives us ample data to test whether respondents in Macedonia who self-identify as leaning “right” are indeed the profile that Norris and Inglehart give us: older and culturally conservative, who have taken it upon themselves to save the national culture. In this section, the dependent and main causal variables are introduced, as well as the control variables that were thought to be adequate proxies to fully test if non-cultural factors proved more significant in identifying right-wing constituents than cultural variables.

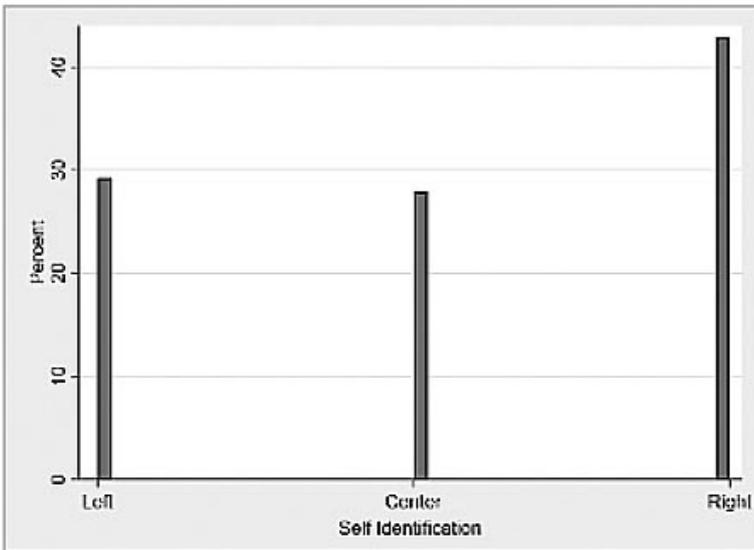
Dependent and independent variables

The dependent variable in this study is *political lean*⁵, which corresponds with Question 31 of the survey, asking the respondent

⁵ For the complete listing of variables and their categories, see Appendix A.

to place themselves on a left-right scale, with 1 being far-left and 10 being far-right. To give the variable some categorical sense, the scale was grouped into three categories, “Left” (1), “Center” (2), and “Right” (3). As shown in Figure 1, when a descriptive histogram was produced to see how the variable is distributed, we do indeed see that most respondents in Macedonia do identify themselves as having right-leaning politics, while left and centered leaning respondents are less than 30%, each.

Figure 1. Histogram of variable political lean

Though this may encourage support for Norris and Inglehart’s theory, we must remember that while there is an overall right-lean in Macedonia, it does not mean that its relationship with age or cultural variables will prove themselves to be significant. What it does reveal, however, is a perplexity that should give us pause: despite having a population where nearly half self-identify as right-leaning, the party associated with the *left* – SDSM – has won all

three recent elections: two parliamentary elections as well as the presidency.

The causal variable that directly tests Norris and Inglehart, then, is *generation*, which is a variable constructed from the data provided in Question 64 of the survey, asking respondents their birth year. To categorize the variable and provide generational assignment⁶, respondents were placed in one of five categories: Silent (1925-1942), Baby Boomers (1943-1964), Generation X (1965-1979), Millennial (1980-1998), and Generation Z (1999-2001). As the data show in Table 1, the largest group of Macedonian respondents were Millennials, followed by Generation X and Baby Boomers, respectively. Still, it is noteworthy that the majority of respondents were older than 40 years of age at the time the survey was conducted.⁷ For this variable, should the claim of Norris and Inglehart be correct, we should see a significant relationship between belonging to an older generation and a right-leaning political identification.

<i>Macedonia: number of respondents by generation</i>				
<u>Silent</u>	<u>Baby Boomer</u>	<u>Generation X</u>	<u>Millennial</u>	<u>Generation Z</u>
36	269	307	432	42
<i>Note: Observations were dropped for those who responded "Don't Know", "Refuse", or not yet legal adults.</i>				

Control variables

Though this study mainly looks at the direct relationship between generation and political lean, to fully examine Norris and Inglehart's claim, additional variables are necessary to include to test their significance on the dependent variable. Namely, a

⁶ Namely, categorical parameters used by Pew Research Center.

⁷ Meaning, Generation X + Baby Boomers + Silent Generation.

variable that serve as a measure for “traditional culture”, such as whether the respondent has an aversion to having homosexuals as neighbors (*gay*). In addition, to proxy for a sense of nationalism, this study also included a variable that asks the respondent how much pride they have in their country (*pride*). Should Norris and Inglehart be correct in their linkage of traditional culture and political lean, we should expect to see a significant relationship between either of these variables and a right-leaning political identification.

The study also includes variables from the survey that measure a respondent’s confidence level across various institutions, such as political parties (*parties*); the European Union (*EU*); the press and media (*press*); the country’s justice system (*justice*); if the respondent believed that democracy was a good thing (*democracy*); if they were satisfied with the current political system (*satisfaction*); and whether having a strong leader who could circumvent the checks of parliament would be a good thing (*strong*). These variables were included in this study, as previous literature analyzing a population’s conservative turn (such as the work of Berman that was previously mentioned) attributes it to a disillusionment with institutions or the current political system. In addition, variables measuring existential security are included, such as whether the respondent was recently unemployed (*recent unemployment*), as well as if the respondent felt they had freedom and control over the circumstances of their lives (*autonomy*). These variables are important, as Inglehart and Welzel effectively demonstrated that when individuals feel that they are existentially insecure, they will turn “inward”, and take on more conservative beliefs for the sake of maintaining the familiar status quo (Inglehart, 2005).

Finally, as in most political studies that attempt to profile a voter, demographic variables are also tested, namely *gender*, whether

the respondent is employed (*employment*), which socioeconomic class they belong to (*income*), what their level of attainment was with regard to *education*, and whether the respondent lived in a rural, suburban or urban setting (*residence*).

III. Methods and findings

As mentioned, this study uses data from the latest wave of the European Values Study⁸, which is the European extension of the World Values Survey. For context, the survey conducted in Macedonia had 1,117 respondents, and was done in 2019, after the Prespa Agreement was signed, after there was a failed referendum to change the country's name, and – despite the failed referendum – after parliament adopted a new name for the country. This last event is of particular importance, as the parliamentary adoption of the new name – led by SDSM – broke both constitutional and legislative procedures, which, in turn, may have impacted not only a respondent's political leaning, but also their confidence in institutions. It is also important to note that the survey was conducted after both parliamentary and presidential elections, where the “left-wing” party, SDSM, maintained control of parliament, and, for the first time in ten years, won the presidency.

In addition to Macedonia, the survey was conducted in 33 other European countries, with 14 in Eastern Europe (former Soviet Bloc), 14 in Western Europe, and in 5 of the other countries that once made up Yugoslavia. To provide more context for Macedonia vis á vis the research question, these additional groups can be used as controls to measure for a post-Soviet Bloc effect, a “Western”

⁸ Specifically, the European Values Study 2017, which was released in November 2020.

effect, and a post-Yugoslav effect. In other words, how does political lean in Macedonia compare to these three groups.

To analyze the data, a simple OLS regression is used to serve as a starting point for evaluating whether political lean and generation (or age) are significantly related. To maximize the “completeness” of the data used, missing values were dropped, as well as observations where participants responded to questions with the equivalent to “Don’t Know” or “No Answer”, as the survey’s documentation shows that those answers were spontaneous and did not appear on the showcards given to the interviewee. In addition, the analysis includes the recommended calibration weight “*gweight*”, which is the standard weight to account for over or under sampling due to gender, age, education and region.

The regression analysis shows that in the case of Macedonia, generation (or age) is *insignificant* as a predictor for political lean. This, then, stands in direct contrast to the first premise of Norris and Inglehart, who argue that older generations are more likely to lean “right” than younger generations. Further, we see that the cultural proxy *gay* is also insignificant, meaning the claim that those who lean right are associated with the preservation of traditional beliefs and culture is also contradicted.

For Macedonia, the results are given in Table 2. What is interesting in Macedonia’s case is that the “standard” determinants from the literature for party lean (e.g., *education, rural/urban, income*) also turn out to be insignificant, as does pride. The latter is especially noteworthy, as the pedestrian narrative from both Brussels and academia have painted those who support right-winged politics in the country as nationalists.

What does come up significant are *institutional* predictors, namely *parties, EU, and justice*. For these three variables, respondents were asked to rank their confidence in the three cat-

Macedonia – 100 Years After the Treaty of Versailles

Table 2.

Does the respondent lean left, center, or right?

	<i>B</i>	<i>(SE)</i>			
(Constant)	2.018	(0.577)**			
Generation	0.023	(0.047)			
Residence	0.026	(0.042)			
Employment	-0.155	(0.095)			
Income	0.060	(0.040)			
Education	0.097	(0.070)			
Gender	-0.016	(0.078)			
Satisfaction	-0.032	(0.017)			
Strong	0.141	(0.103)			
Democracy	-0.290	(0.176)			
Parties	-0.207	(0.054)***			
EU	0.221	(0.043)***			
Press	-0.047	(0.056)			
Gay	0.027	(0.043)			
Justice	0.106	(0.047)*			
Pride	0.050	(0.033)			
Recent Unemployment	0.014	(0.087)			
Autonomy	-0.022	(0.019)			

Note: *p<0.05; **p<0.01; ***p<0.000

egories of political parties, the European Union, and the justice system. On a scale of 1 to 4, respondents chose from 1 = “a great deal”, 2 = “quite a lot”, 3 = “not very much”, and 4 = “none at all”. Therefore, looking at the output for *parties*, the results tell us that the less a respondent had confidence in their political parties, the more “left” they placed themselves, moving .207 of a point toward the left. Inversely, this also means that who have more confidence in the political parties will politically lean “right”.

For the variable *EU*, there is, perhaps, an unsurprising significant relationship: for every categorical drop in confidence a respondent had for the European Union, they were .221 of a point more likely lean right. Similarly, *justice*, moves in the same direction, where for every categorical drop in confidence a respondent had toward the justice system, they were .106 of a point more likely to lean right.

In short, then, the profile of the “right-winged” supporter in Macedonia is someone who has a significant level of confidence in

political parties, but shows little confidence in both the European Union and the justice system. Notably, this profile is not dependent on age or conservative viewpoints on tradition and culture, nor on nationalist sentiments – which is a direct contradiction to what Norris and Inglehart claim.

Comparing other groups to Macedonia and discussion

While Macedonia shows itself to be a deviant case from the claims of Norris and Inglehart, can the same be said for the other groups mentioned earlier in this study: former Bloc countries, Western Europe, and countries that made up Yugoslavia. The same test was run for each of these, as well as the EU as a whole, and results are given in Table 3.

	Bloc Countries		Western Europe		Yugoslav Countries		EU Countries	
	<i>B</i>	(<i>SE</i>)	<i>B</i>	(<i>SE</i>)	<i>B</i>	(<i>SE</i>)	<i>B</i>	(<i>SE</i>)
(Constant)	1.925	(.101)***	0.461	(.103)***	1.488	(.162)***	1.104	(.065)***
Generation	0.037	(.008)***	-0.050	(.007)***	0.045	(.014)**	-0.009	(.005)
Residence	-0.012	(.005)*	-0.005	(.002)*	-0.017	(.010)	0.002	(.002)
Employment	0.059	(.017)***	-0.015	(.013)	0.010	(.029)	0.001	(.010)
Income	0.012	(.007)	0.034	(.003)***	-0.020	(.011)	0.027	(.003)***
Education	0.019	(.006)**	-0.002	(.002)	-0.042	(.021)*	0.001	(.002)
Gender	-0.018	(.015)	-0.122	(.012)***	0.019	(.024)	0.068	(.009)***
Satisfaction	0.043	(.003)***	0.026	(.003)***	0.021	(.006)***	0.028	(.002)***
Strong	-0.053	(.015)**	0.205	(.015)***	0.156	(.025)***	0.124	(.010)***
Democracy	-0.056	(.027)*	-0.050	(.035)	-0.020	(.043)	0.074	(.020)***
Parties	-0.014	(.011)	-0.027	(.011)**	-0.085	(.020)***	0.029	(.007)***
EU	0.026	(.009)**	0.131	(.009)***	0.073	(.014)***	0.076	(.006)***
Press	-0.015	(.010)	0.062	(.009)***	0.035	(.018)*	0.030	(.006)***
Gay	-0.022	(.008)**	0.042	(.014)**	0.072	(.012)***	0.045	(.005)***
Justice	-0.020	(.010)*	0.040	(.009)***	-0.019	(.017)	0.014	(.006)*
Pride	0.047	(.009)***	0.177	(.006)***	0.070	(.011)***	0.126	(.005)***
Recent Unemployment	-0.006	(.017)	0.084	(.017)**	-0.013	(.027)	0.026	(.011)*
Autonomy	0.009	(.003)**	0.011	(.004)**	-0.007	(.006)	0.005	(.002)*

Note: **p*<0.05; ***p*<0.01; ****p*<0.000

As we can see from the results, there is clearly a different story happening across Europe - and within different regions of Europe – when it comes to a respondent identifying as leaning politically “right”. Starting with the variable of interest, *generation*, we see

that in the former Bloc countries, Western Europe, and countries that emerged from Yugoslavia, it does come up significant, lending support to the main claim of Norris and Inglehart. However, when we run the test on EU countries (which, of course includes countries from all categories), the increased sample size shows the variable to be insignificant – as in the case of Macedonia.

In groups where *generation* is significant, we see an interesting story emerge. In the groups consisting of former communist countries (Block and Yugoslav), we see that it is the younger generation that leans right, while in Western Europe, the opposite is shown, where older generations are indeed further to the right than the younger. While Western Europe gives support to the findings of Norris and Inglehart, the groups of Eastern Europe and the former Yugoslav countries do not, revealing not only a significant divergence from their claims, but also reflect the colloquial picture of what is happening on the ground in their countries. Indeed, the results of this test agree with the images we see of protests in both the former Bloc and some Yugoslav countries: it is the young that are on the streets, supporting right-leaning/right-wing parties. This should not only give us pause about the conclusions of Norris and Inglehart, but also recognize that while one reality is happening in Western Europe, another – the opposite – may be taking place in the East.

If we recall from the previous section, the variables that came up significant for profiling right-wing supporters in Macedonia were institutional: confidence in political parties, the EU and the judicial system. Looking at these variables in the other four models, here, too, we have interesting findings. Political parties (*parties*) was significant in the groups Western Europe, Yugoslav countries, and the EU as a whole, but not the former Bloc countries. Further, unlike Macedonia, Western Europe and the Yugoslav countries -

where the relationship between parties and political lean move in a negative direction (i.e., the less confidence one has in political parties, the more they lean left) – the EU shows the opposite happening: for every categorical loss of confidence in political parties, a respondent identified themselves as *right-leaning* by .029 of a point. This is an interesting divergence from “the pack”, if you will, and could help shed light as to why the EU as a whole has difficulty reconciling tensions between parties within political families, such as the European People’s Party. Equally curious, the variable was not significant in the former Soviet Bloc countries, and one can rationally question if this variance is due to a Soviet-associated communist legacy of suspicion with parties.

Another variable that came up significant for determining political lean in Macedonia was the degree of confidence the respondent had in the judicial system. Like Macedonia, the former Soviet Bloc, Western Europe and the EU models significantly demonstrate that perceptions of the justice in their respective countries do impact one’s political leanings. Oddly, however, unlike Macedonia, Western Europe, and the EU – where the less confidence one has in the justice system, the more likely they are to lean right – voters in former Bloc countries lean *left*. In other words, for countries of the former Soviet Bloc, the less confidence a respondent had in the judicial system, they would self-identify as leaning left by .02 points. Once again, the former Bloc states give us something to examine.

Finally, the only variable that shows itself to be significant across all four groups is the EU itself, where the variable’s associated survey question asks how much confidence the respondent has in the European Union. Not only is it remarkable that this is the only variable with shared significance across all models, but also that in all four groupings, *it moves in the same direction*.

Specifically, for every categorical decrease in confidence for the EU, the respondent would self-identify as having a right political lean. This outcome, then, is not only worthy to be an example of John Stuart Mill's Method of Agreement, but also an issue worthy of more research, as it leads one to the conclusion that what uniformly draws the masses to the right is not age or traditional beliefs, rather the loss of faith in the European Union itself.

Additional observations

It is interesting to note that for the collective EU, Macedonia, and the Yugoslav group, place of residence (rural/urban divide), employment status, and education also come up insignificant, which might give a temptation to challenge claims from other studies that rural residents – who are generally with less education and opportunities for employment – are more supportive of right-wing politics than their urban counterparts.⁹ However, if we look a bit closer at the output, a more interesting observation reveals itself in the comparison of issues between Bloc countries and Western Europe. As the data show, there are a number of issues that are significant in one group but not the other. In addition, on issues where there is shared significance, the majority of those show that East and West move in *opposite* directions, e.g., employment. Looking at the results for Bloc countries, if the respondent was employed, they would be more likely to identify as right-leaning, while in Western Europe, employed respondents are more likely to lean left. Before we attribute this variance to “bad data collection” – which assuredly is not the case – the obvious divergence between East and West on a number of issues lends

⁹ See, for example, Berman (1997).

support to the idea that what drives political lean may be neither absolute nor static conditions of traditionalism or generation, but a respondent's *relative* positioning at the time of the survey to that of the past. In other words, aside from the path-dependent mantra of "where you are going depends on where you are coming from", one way we can explain the popular shift toward right-winged parties across Europe lies in the old concept of *retrospective voting* and the question of "are you better off today than you were yesterday?". If that answer is no, in accordance with Inglehart himself, then any dissatisfaction and frustrations the masses develop is directed at the institutions, as they are the body that is perceived to hold the ability to bring congruence between their decisions and what society wants – which is existential security, above all else (Inglehart, 2005).

In addition to examining the variables that were significant in Macedonia across all models in this study, it is useful to take the Macedonian case out, and look at which variables had shared significance across the four multi-national groupings. As the results show, there were four variables that fit this qualification: *satisfaction*, *strong*, *gay*, and *pride*.

With regard to satisfaction, respondents were asked what their level of satisfaction was with their current political system. Across the four groups, it is interesting that the more satisfied a respondent was with the political system, the more likely they were to lean right. When we contrast this with the results that was reported for confidence in the EU, it becomes clear that respondents have a greater degree of certainty and comfort – and, perhaps, legitimacy – for their domestic politics than for the politics of Brussels. These relationships are logical, as one could suppose that should a respondent be dissatisfied with the domestic political situation, they would look to Brussels to remedy any deficits they believe exist

“at home”. Contextualize this with the results of the *pride* variable, where respondents who said they felt a great deal of pride in the country also leaned right, and it is clearly evident that not only is right-leaning Euroscepticism an issue across Europe, but, save Macedonia, is, at the very least, related to strong ties to the country, and – by proxy – nationalism.

Relatedly, it is also interesting to note that across the four multi-national group-models, the variable *strong* was significant. If we recall, respondents were asked if having a strong leader who could circumvent the checks of parliament would be a good thing. In Western Europe, the Yugoslav countries, and the EU models, respondents who thought having a strong leader was a good thing were more likely to lean right, while in the former Bloc countries, they were more likely to lean *left*. This shows us, once again, that path dependence/the shared Soviet-style communist past, plays a significant role in the perceptions of issues and left-right alignment.

The final variable that was significant in the multi-national group-models was *gay*. This variable is based on the question if having a homosexual neighbor would be undesirable, and serves as a proxy to measure traditionalist culture and belief. As we can see, the former Bloc countries moves in a different direction than the other groups, as in the Bloc group, those who expressly identify homosexuals to be undesirable neighbors lean left, while the other groups lean right. While this in itself is worthy of a study, this result could – yet again – be due to conditioning from the days of Bloc-communism, where homosexuality was either expressly criminalized or grounds for tougher punishments vis á vis heterosexuals (Szulc, 2018).

In terms of drawing a profile of the “right” voter among the groups in Europe, it is clear that a single generalization cannot

be made. There is also an evident divergence between East and West on numerous issues, where the two groups are undoubtedly moving in opposite directions. This should make us take pause, and ask ourselves if the “right” can be examined in a uniform way, or if context indeed provides varying paths toward a similar outcome.

IV. Conclusion

This study has unpacked quite a bit of information to process, as it has demonstrated through statistical analysis the limitations for the premise of Norris and Inglehart – the shift toward right-wing parties are due to older generations wanting to preserve national cultures and traditions. Looking first at the Macedonia, a case that has long been accused of practicing nationalistic, right-wing politics, we see that not only is the generation that one belongs to insignificant to whether or not an individual leans left or right, but so does the need to maintain tradition. What does prove significant in predicting a favorability for right-leaning politics are variables that reflect confidence in institutions, namely political parties, the European Union, and the justice system.

All three of these variables also showed themselves to be significant when comparing the case to four additional groups – the former Eastern Bloc, the former Yugoslav states, Western Europe, and the EU itself. As noted in the discussion, however, between the five models, while all three variables are significant, only one moves uniformly: confidence in the European Union. Across all five models, the clear trend is that the less confidence a respondent has in the EU, the more likely they are to lean right. This is an important finding, as it may finally put to rest the idea that – as Norris and Inglehart write – perceived cultural threat is to blame

for the rise of right-wing parties. This discovery allows researchers to focus on the real question at hand: why is it that the EU *itself* is drawing people to the right, against its own interest (and, frankly, viability)? If this variable were significant only in Macedonia – which, given the last few years, has understandable reasons to show a degree of Euroscepticism – perhaps the need to study the relationship between the EU and right-wing parties may not seem urgent, however when five varying models show this trend to be significant, an analysis is directly warranted.

The final point that needs to be made with regard to the analysis is the dissonance between the East and West. Though the majority of the cases from the Bloc countries are now in the European Union, as are those from the Western group, to analyze them as a single entity in relationship to “the right” would yield misleading results and conclusions. By modeling them as two separate groups, we see that on issues they share, they are moving in opposite directions. As mentioned in the previous section, this polarization, if you will, between East and West could in turn help explain the internal challenges Brussels is currently facing, namely rogue behavior from member states such as Hungary, Poland, and Bulgaria, as well as Brexit itself. In short, “Europe” has a lot of reflection to do about its effectiveness as an institution. Instead of Europe having a “right-wing” problem, perhaps it has an EU problem – and the only way to remedy the former is to first remedy the latter.

To conclude then, and to synthesize all of the information presented thus far, perhaps it is time to return to the work of Berman that identifies the popular growth of “the right” as a problem of institutional deficit, and, using Maslowian organization, any cultural associations are second-order. The new question, then, is why to “the right”? Why not “left”, and are these reasons uniform, or is the left-right choice a decision of fashion? Perhaps the appeal is dependent on rhetoric, and populations should be analyzed as if

they were a consumer: which side/message is effectively selling what consumers want? What is the current rhetoric of the left versus that of the right, and which is currently convincing people that they can best address their personal worries?

Ironically, this returns us to the work of Inglehart himself, and the topic of existential insecurity. As he and Welzel infamously wrote, any societal shift toward cultural traditionalism (or, “inward”), is not a reflection of a determination to preserve culture, rather a *response* to a deficiency in feeling existentially insecure. It is clear, then, that there is a relationship between traditional culture, institutions, and political preferences, but perhaps the impetus of this relationship is not what Norris and Inglehart write, rather what Inglehart and Welzel have extensively written on? Taking it further, to answer “why right”, we must look at the infamous marketplace of ideas, and isolate who or what is meeting any existential deficit, at least rhetorically, that citizens face. This approach will not only help institutions like the EU function with more congruency to the expectations of the European society, but also revise how we in political science think about profiling “left” and “right” supporters, as well as our explanation for why populist leaders, or fashionable (if you will) political leans rise and fall in history, as well as why some deficits result in a support for the “left” (e.g., Bolivia) while others for the “right” (e.g., Poland).

Appendix A: variables and their coding

Political Lean: 1=Left; 2=Center; 3=Right

Generation: 1=Silent Generation (1925-1942); 2=Baby Boomer (1943-1964); 3=Generation X (1965-1979); 4=Millennial (1980-1998); 5=Generation Z (1999-2001)

Residence: 1=<5K; 2=5-20K; 3=20K+

Employment: 0=Unemployed; 1=Employed

Macedonia – 100 Years After the Treaty of Versailles

Income: 1=Low; 2=Lower Middle; 3=Middle; 4=Upper Middle; 5=Upper

Education: increasing scale of 1-20, with 20 being the highest level of education attainable

Gender: 1=Male; 2=Female

Satisfaction: *How satisfied are you with how the political system is functioning in your country these days?*

Scale 1-10, with 1 being not satisfied at all, and 10 being completely satisfied

Strong: *Having a strong leader who does not have to bother with parliament and elections is:*

1=Bad; 2=Good

Democracy: *Having a democratic political system is:*

1=Bad; 2=Good

Parties: *How much confidence do you have in political parties?*

1=A great deal; 2=Quite a lot; 3=Not very much; 4=None at all

EU: *How much confidence do you have in The European Union?*

1=A great deal; 2=Quite a lot; 3=Not very much; 4=None at all

Press: *How much confidence do you have in the press?*

1=A great deal; 2=Quite a lot; 3=Not very much; 4=None at all

Gay: *On this list are various groups of people. Could you identify any that you would not like to have as a neighbor?*

1=Not identified; 2=Don't know/undecided; 3=Identified

Justice: *How much confidence do you have in the justice system?*

1=A great deal; 2=Quite a lot; 3=Not very much; 4=None at all

Pride: *How proud are you to be a citizen of [COUNTRY]*

1=Not proud at all; 2=Not very proud; 3=Don't know; 4=Quite proud; 5=Very proud

Recent Unemployment: In the last 5 years, loss of employment for longer than 3 months

1=Yes; 2=No

Autonomy: *How much freedom of choice and control [do] you feel you have over the way your life turns out?*

scale 1-10, with 1 being “none at all” and 10 “a great deal”

Works Cited

- BERMAN, S. (1997). Civil Society and The Collapse of the Weimar Republic
World Politics, 49(3), 401-429.
- European Values Study. (2019).

- Freedom House*. (n.d.). Retrieved from <https://freedomhouse.org/country/north-macedonia/freedom-world/2020>
- GIMPEL, J., & Kimberly, K. (2006). The Rural Side of the Urban-Rural Gap. *Political Science and Politics*, 39(3), 467-472.
- INGLEHART, R. W. (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- NORRIS, P., & INGLEHART, R. (n.d.). *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. Cambridge, Massachusetts: Cambridge University Press.
- PETKOVSKI, L. (2015). Authoritarian Populism and Hegemony: Constructing 'the People' in Macedonia's Illiberal Discourse. *Contemporary Southeastern Europe*, 3(2), 44-66.
- SZULC, L. (2018). *Transnational Homosexuals in Communist Poland*. Pelgrave Macmillian.
- ZAKARIA, F. (2004). *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*. New York, New York: Norton & Co.

проф. д-р Стефан ВЛАХОВ-МИЦОВ UDK: 94(497.7):159.922.4]”652/653”
Институт за национална историја
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
Република Македонија

КЛУЧНИ ПРАШАЊА НА МАКЕДОНСКАТА ИСТОРИЈА И ПСИХОЛОГИЈА ВО АНТИКАТА И СРЕДНИОТ ВЕК

Циклус на македонски експлозии и имплозии

Клучни зборови:

*Македонија, Македонско прашање, македонски идентитет,
космополиитизам, државност, духовни вредности*

Од појавата на македонскиот идентитет досега, тој се реализира преку неколку циклуси на експлозија и имплозија. Првата и најсилна експлозија била во времето на Александар Македонски. Во следните две илјадалетија периодите на експлозија станувале сè пократки, а на имплозија – сè подолги. Експлозијата на космополитизмот во времето на Александар Македонски била подготвувана неколку века и нејзиниот одглас, исто така, траел неколку века. Но, сепак, бил пократок отколку подготвителниот период.

Обопштувањето на експлозиите и имплозиите на македонизмот го покажува следново:

- политичка и духовна експлозија до IV век пред Христа;
- политичка имплозија од IV до I век пред Христа;
- духовна експлозија од I век по Христа до IV век – христијанството;
- политичка и духовна имплозија во V век;
- политичка експлозија во VI век – Јустинијан Први;
- политичка експлозија во VII век – кнезовите Хаџон и Пребонд;

- политичка и духовна имплозија во VIII век;
- политичка и духовна експлозија во IX век – Македонската династија во Византија и Кирил и Методиј;
- духовна експлозија X – XIV век, богомилството;
- политичка експлозија во X – XI век – Василиј Втори и Самоил;
- политичка и духовна имплозија во XII век;
- политичка миниексплозија во XIII век – Добромир Хрс, Стрез, Алексиј Слав;
- политичка миниексплозија во XIV век – Волкашин и Углеша;
- политичка и духовна имплозија XV – XVIII век¹.

Првиот впечаток од овие циклуси е дека не секогаш политичките и духовни експлозии и имплозии се во исто време. Следниот впечаток е дека духовните експлозии се подолги од политичките експлозии. Причините за тоа се во генезата на македонското општество.

1. Специфика на македонскиот идентитет

КЛУЧНА ОСОБИНА НА МАКЕДОНСКИОТ ИДЕНТИТЕТ Е КОСМОПОЛИТИЗМОТ. Како доаѓаат Македонците до него? Местото каде што се создал македонскиот идентитет е Западниот Балкан. Според Херодот, јадрото на македонската држава била областа Лудија (меѓу реките Лудија и Аксиј) и оттаму, вклучувајќи ја реката Халиакмон (Бистрица), таа почнала да се раширува.² Тоа е неголема територија, која била населена со многу племиња. Пред племињата Бриги, Пајонци,

¹ Стефан Влахов-Мицов. *Илинденски лидери*. Скопје, 2017, 163.

² Херодот. *Историја*. Кн. 7, белешка 127.

Пелагонци, Линкести, Енгеланци, Десарети, Орести, Еордајци, Елимеи, Ботијајци, Алмопи, Мигдонци, Крестонци, Бисалти, Едонци и др., – имало две алтернативи. Едната била да се испотепаат меѓу себе, бидејќи ни едно племе не било помоќно од другите. Племињата во спомнатиот регион ја избрале алтернативата да се обединат. Така, од практични причини се создал македонскиот синтетичен идентитет, а потоа се оформил како филозофски концепт. На тој начин, ЗА РАЗЛИКА ОД ДРУГИТЕ БАЛКАНСКИ (И ПОГОЛЕМИОТ ДЕЛ ОД ДРУГИТЕ ВО СВЕТОТ) НАРОДИ, МАКЕДОНСКИОТ ИДЕНТИТЕТ МУ ПРЕТХОДЕЛ НА СОЗДАВАЊЕТО НА ДРЖАВАТА.³ Во споредба со државите од класичен тип, македонската држава требало не да создава идентитет по пат на насилство, туку да го брани веќе создадениот идентитет.

МАКЕДОНСКАТА КОСМОПОЛИТСКА ПСИХА СОЗДАЛА МОДЕЛ НА ДРЖАВНО УРЕДУВАЊЕ ОД НЕПОЗНАТ ВИД НЕ САМО ВО АНТИКАТА, ТУКУ И ДО ДЕНЕС. Власта била поделена меѓу монархот и народот. Така, од една страна имало централизација, а од друга – директна демократија. Централизацијата давала можност за утврдување и за раширување на државата; директната демократија, пак, била синхронизирана со македонскиот демократски светоглед.⁴ Затоа што во самите племиња кои го создале македонскиот идентитет постоеле рамноправни односи. Веќе и во самата држава агресивноста на индивидуалното Его се смирувала како низ космополитска синтеза, така и низ рамноправноста на сите граѓани во Кралството. Зашто, во споредба со другите држави, Македонското Кралство било „договорно“, историските извори никаде не ги нарекуваат

³ Стефан Влахов-Мицов. *Македонска национална програма*. Скопје, 2016, 50.

⁴ Стефан Влахов-Мицов. *Држава како се гради и брани*. Скопје, 2013, 35.

Македонците „поданици“. Тие биле граѓани во полната смисла на зборот, во поголем степен од денешните граѓани. Како што се гледа од склучените меѓународни договори, кралот и народот биле два рамноправни дела од македонската држава.⁵ Демократизмот и рамноправноста се манифестирале и во односите меѓу половите. Како што не се дозволувало еден Македонец да покорува друг, така и не бил прифатен принципот жената да му биде покорена на својот сопруг. Неслучајно меѓу Македонците постоел и пробен брак.⁶

МАКЕДОНСКИОТ ДРЖАВНО-ПРАВЕН МОДЕЛ ЈА ОТФРЛАЛ ДРЖАВНАТА ХИЕРАРХИЈА, КОЈА ВО ПРИНЦИП Е ВО СТРУКТУРАТА НА СИТЕ ДРЖАВИ. Затоа во минатото и денес таквиот модел се смета за невозможен, но фактот дека античката македонска држава преживувала со својот државно-правен модел цели осум века, покажува дека моделот е остварлив. ЗА ДА БИДЕ ОДБРАНЕТ СПОМНАТИОТ МОДЕЛ Е ПОТРЕБНО:

- ТОЧЕН СООДНОС МЕЃУ СВОЕТО И ТУЃОТО, КОЕ МОРА ДА ГО ЗАЦВРСТИ И ДА ГО ЗГОЛЕМИ МАКЕДОНСКИОТ ИДЕНТИТЕТ НАМЕСТО ДА ГО ОСЛАБИ; и
- ЗРЕЛОСТ И ЛИДЕРСТВО КАКО МЕЃУ ВЛАДЕЈАЧКАТА МАКЕДОНСКА ЛОЗА, ТАКА И МЕЃУ НАРОДОТ.

2. Трансформирање на македонските вредности во негативи

Македонските проблеми започнале од тоа што македонскиот државно-правен модел се разликувал од традиционалниот. А се разликувал затоа што самите Македонци го надминале

⁵ Наде Проева. *Историја на Археологија*. Скопје, 2004, 333

⁶ Георги Радупов-Радупе. *Историја на Македонија*. Скопје, 2009, 20.

своето време духовно и цивилизациски. Македонскиот космополитизам и вредностите што ги исповедал, се чинел туѓ, егзотичен и непријателски спрема другите. Неслучајно македонскиот модел имал најголеми успеси во Азија, каде што народите се космополитски, за разлика од Европа. Затоа можеме да кажеме дека Македонците имале несреќа да формираат идентитет и држава на толку лошо место – незгоден континент, притоа во неговиот крај: на Балканот, кој претставува мост меѓу Европа и Мала Азија и по кој поминувале десетици етноси. Во таа смисла, Македонците морало да се соочат со многу етноцентризми и непријателства.

Спомнав дека во македонската држава функциите на кралот и на народот биле многу динамични и зависеле од конкретната ситуација.⁷ На пример, кралот бил избиран од македонското собрание, но не во сите случаи тој бил првородниот син на претходниот крал. Почитувана била само кралската лоза. Тој потфат бил паметен, затоа што се познати стотина примери на слабоумни и болни кралеви на држави. Истовремено, отсуството на официјализирани институции било нож со две острици. Позитивното било што проблемите можеле да се решаваат прагматично, според интересите на државата. Во некои случаи авторитетот на кралот му гарантирал повеќе права, во други случаи народот (а за време на војна – војниците) играле поголема улога. Само што, како што веќе кажав, за одржување на таков биланс била потребна зрелост и од кралската лоза и од народот.

Ете зошто, таа неформална состојба во драматични моменти раѓала нестабилност. Се создавале и внатрешнополитич-

⁷ Јуџин Н. Борза. *Во сенкаџа на Олимп. Појавата на Македон*. Скопје, 2003, 47.

ки интриги, кои, пред сè, биле поврзани со прашањето за наследување на кралевите. За разлика од Истокот каде што човечкото Его било елиминирано во корист на колективот, македонското Его било само потиснато, но живо. На тој начин постоела опасност едно од најголемите македонски светски достигнувања – директната демократија, да се трансформира негативно врз опстојувањето на македонската држава.

Егоцентризмот се појавил многу силно по смртта на Александар Македонски. Марк Јустин во својата „Филипова историја“ (II – III век) пишува: „Имено, ниту Македонија ниту кој било друг народ, никогаш пред тоа не изобилувал со толку многу славни мажи; нив прво Филип, а потоа и Александар толку грижливо ги беа одбрале, така што се чинело дека не се избрани толку да им бидат придружници во војната, туку само наследници на кралската власт. Кој тогаш би можел да се чуди, што со помошта на такви луѓе бил победен целиот свет, кога војската на Македонците не била управувана од војсководци, туку од кралеви; тие никогаш не ќе можеле да си најдат рамни на себе ако не се судреле меѓу себе; наместо еден Александар Македонски ќе имало многумина доколку не ги турнела судбината во заедничка гибел поради соперништво“⁸. Современиот турски историчар Илбер Ортајли додава: „Кога не се прават позитивни нешта, кога системот почнува да се распаѓа, кога замира тимската работа, способните луѓе не се веќе луѓе кои заедно рушат и планини од гранит, туку сверови кои меѓусебно се борат.“⁹ Филип Втори и Александар Македонски сфаќале дека за реализација на нивната грандиозна цел – светска космополитска империја, е потребно Македонците да

⁸ Јустин. *Филиповата историја*. кн. 8, гл. 1, Скопје, 2000.

⁹ Илбер Ортајли. *Последната империја – османлиите*. Скопје, 2016, 156.

станат народ од лидери. Така тие можеле да ги надминат сите можни пречки и искушенија. Две илјадалетија подоцна истото го пропагирал и Гоце Делчев. Меѓутоа, кај наследниците на Александар („дијадоси“) надвладае егоцентризмот и тие се фрлиле во 50-годишни меѓусебни битки. Како резултат од тоа, зачуваниот дел од големата Македонска Империја се поделил на три македонски држави, кои влегувале во конфликти и војни меѓу себе.

Слична деградација претрпело и другото македонско светско достигнување – космополитизмот. Во својот идеален вид, космополитизмот не го руши туку го закрепнува идентитетот низ синтеза на сè што е вредно во економијата, во политиката, во културата, во уметноста. Но тој космополитизам се урива, доколку синтезата биде заменета од етноцентризмот. Од друга страна, СО УРИВАЊЕТО НА КОСМОПОЛИТИЗМОТ СЕ УРИВА И МАКЕДОНСКИОТ ИДЕНТИТЕТ, ЗАТОА ШТО Е ИЗГРАДЕН ТОКМУ ВРЗ КОСМОПОЛИТИЗМОТ.

СО РАСПАЃАЊЕТО НА КОСМОПОЛИТИЗМОТ И ЦУТОТ НА ЕГОЦЕНТРИЗМОТ СЕ РУШЕЛ НЕ САМО МАКЕДОНСКИОТ ИДЕНТИТЕТ, ТУКУ И МАКЕДОНСКАТА ДРЖАВНОСТ. На удар бил дотогашниот државно-правен модел. Обидите тој да биде сменет со класичен тип државност – основана на хиерархија и неравенство, – го предизвикале крајот на македонската држава. ОТТОГАШ ДО ДЕНЕС КРАТКИОТ ЖИВОТ НА МАКЕДОНСКИТЕ ДРЖАВИ НЕЗАВИСНО ОД ИСТОРИСКИОТ ПЕРИОД СЕ ДОЛЖИ НА ТОА ШТО ТИЕ СЕ ГРАДАТ НА ХИЕРАРХИСКИ ПРИНЦИП БЕЗ ДИРЕКТНА ДЕМОКРАТИЈА.

За крахот на античката македонска држава има и друга причина. Македонските владетели „живееле“ во паралелна реалност, различна од дејствителната. Величественото маке-

донско минато не им дозволувало да се „симнат“ на земја и да видат објективно што се и каква е државата која ја управуваат. На пример, кога во 280/279 г. пред Христа, Галите се нафрлиле на Балканот, откако пред тоа го запалиле Рим, македонскиот крал Птоломеј ја одбил понудената помош од Дарданците со зборовите дека „се работи за Македонија, па ако тие самите го покориле целиот Исток, сега за заштита на нивните граници немаат потреба од Дарданците; дека тој ги има за војници синовите на оние што служеле воена служба под кралот Александар и станале победници на целиот свет“. Кога ова му било јавено на дарданскиот крал, тој рекол: „Поради неразумноста на недозреаниот младич ова славно македонско царство ќе пропадне“.¹⁰

Кратко кажано, МАКЕДОНСКАТА ДРЖАВНОСТ ПРОПАДНАЛА, ЗАТОА ШТО СЕ ОГРАДИЛА ОД ПРИНЦИПИТЕ ВРЗ КОИ БИЛА СОЗДАДЕНА.

3. Проширување на јазот меѓу македонските политички, и македонските духовни вредности

Македонскиот народ и македонскиот идентитет ја создале македонската држава за да ги брани нивните интереси, а не да господари со нив. Македонците не биле подготвени да поддржуваат држава, дури и своја, ако таа применува насилство врз нив. Затоа во идните две илјадалетија македонските политички експлозии биле сè поретки и кратки за сметка на духовните експлозии. По паѓањето на Македонија, Сирија и Египет под власта на Рим, македонскиот космополитизам престанал да постои како политичка опција, но останал

¹⁰ Јустин, цит. дело, кн. 24, гл. 4.

духовна опција. Христијанството било духовна експлозија на македонскиот космополитизам реализирана не со помош на политичката елита, туку со помош на самиот народ. На стремежите на Рим за национализам и ромеизација, приврзаниците на христијанството одговарале со идејата за толерантност и братство меѓу етносите. Апостолите на христијанството (учениците на Исус) биле Евреи како и самиот тој и природно, прво го проповедале сред Евреите. Но немале голем успех, како и апостол Павле, кој почнал да го проповеда меѓу Хелените. Патувањата на апостол Павле се доказ дека христијанските идеи имале најголем успех меѓу космополитски луѓе, а не меѓу егоцентрици. Затоа и Македонија станала првата земја во Европа каде што се распространило христијанството. Затоа и во Новиот завет на Библијата стриктно се наведува: И на Павле му се јави ноќно видение: некој Македонец застапа пред него и му се молеше, велејќи: „Дојди во Македонија – помогни ни!“¹¹ Самиот апостол Павле им пишува на Македонците во Солун: „А ние сме должни секогаш да му благодариме на Бога за вас, браќа, од Господ возљубени, зашто Бог ве избра од почеток за спасение, преку осветувањето на Духот и верата во вистината, на што ве повика со нашето Евангелие, за да ја добиете славата на нашиот Господ, Исус Христос“.¹² Македонците биле избрани „од почеток за спасение“ на останатите народи, како што Исус бил избран за спасител на целото човештво. Причината за тоа била во тоа што македонскиот космополитизам бил сличен на христијанскиот космополитизам. На Македонците тој им

¹¹ *Апостолски дела* 16;10

¹² *Второ послание до солунјаниите* 2; 13–14

се допаѓал и затоа што во раното христијанство не постоела хијерархија, туку директна демократија.

Македонскиот духовен космополитизам избувнал вторпат во периодот X – XIV век, кога христијанството било здраво институционализирано и хиерархизирано. Затоа Македонија станала татковина на богомилството кое било противник на црковните и на државните институции. И во едниот и во другиот случај – со христијанството и со богомилството, имало и споредни фактори. Во првиот случај римската окупација, во вториот – бугарската окупација, но тие се впишуваат во борбата на македонскиот космополитизам не само против окупаторите, туку против нивниот асимилаторски етноцентризам и национализам.

Институционализирањето на христијанството било удар врз неговите основоположнички принципи, односно врз принципите за еднаквост, толерантност и братство, коишто биле деградирани. Богомилството од македонски вид (краен дуализам) се изродило сред македонските соседи на Балканот и во Европа како обично дисидентство во однос на црквата и на светската власт, што значи дека тоа ја загубило својата идејна чистота.

ЈАЗОТ МЕЃУ МАКЕДОНСКИОТ НАРОД И НЕГОВАТА ЕЛИТА СОЗДАВАЛ ВНАТРЕШНИ ПОТРЕСИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ИДЕНТИТЕТ. Веќе спомнав дека Македонците не сакале да бидат суверени само „на хартија“ кога имале своја држава. Тие можеле да признаат само еден водач, кој притоа бил „прв меѓу еднаквите“. Ќе потсетам само дека до ваква идеја, и тоа само во однос на кралот, стигнале европските феудалци дури во зрелиот среден век. Обратно, Македонците барале рамноправност и еднаквост за сите. Само што, кандидатите за водачи биле многу, и притоа не сакале да бидат избирани од народот, туку тие сакале да се наметнат врз народот со заемни

договарања и пазарења; или поконкретно, тие сакале да се претворат во политичка елита што предизвикало и социјална нееднаквост. Македонците биле вознемирени и одвратени од крупните братоубиства што биле организирани од елитата. Првпат ова се случило меѓу војсководците на Александар Македонски по неговата смрт; вторпат меѓу македонските династии што ги управувале Македонија, Сирија и Египет во периодот III – I век пред Христа; третпат, меѓу Василиј Втори, најистакнатиот претставник на Македонската династија во Византија, и самостојниот владетел Самоил; четвртиот и петтиот пат се случиле за време на Балканските војни (1912 – 1913 г.) и Првата светска војна, кога окупаторите на Македонија (Грција, Бугарија и Србија) со поткрепа на македонските петтоколониши мобилизирале околу милион Македонци за да се борат за нивните великодржавни интереси.

Политичките калкулации не дале можност за создавање на македонска држава во VII век. Таа држава требало да биде амалгам од Македонците во Византија и нивните словенски соседи. Тогашното општествено уредување на Словените на територијата на Македонија било блиско до македонските сфаќања како од социјален, така и од религиозен аспект. „Чудата на Свети Димитар Солунски“ се прекрасно сведоштво не само за комуникацијата меѓу староседелците Македонци од Солун и Словените, туку и за нивните долгорочни планови. Тие планови го вклучувале отцепувањето на вториот град во Империјата – Солун и неговиот регион, кога за оваа цел биле ангажирани и Македонци на високи позиции во Константинопол.¹³ Тие планови не успеале затоа што како староседелците Македонци, така и Словените околу Солун се оддале

¹³ ГИБИ, т. 3. Софија, 1960, 144.

на политиканство. По убиството на словенските кнезови Хаџон и Пребонд, од една страна, и неможноста граѓаните на Солун да постават свој самостоен лидер, идејата за заедничка држава пропаднала. Солунската политичка елита била раздвоена и тоа го искористила императорската власт во Константинопол.

Уште подраматичен и потрагичен е резултатот од пресметката меѓу Македонската династија во Византија и државата на Самоил. Кон средината на X век словенската еманципација на Балканот била јазична, културна и социјална, а се појавил и толку важниот државен лидер за македонското општество во лицето на Самоил. Од друга страна, Василиј Втори бил највидниот претставник на Македонската династија. И двајцата се вградиле во македонската космополитска традиција иако биле Ерменци, а не Македонци по род. Василиј Втори сакал да ја востанови некогашната моќ на Македонската Империја и ги следел македонските традиции во императорскиот протокол. И Самоил ги следел истите традиции и создал држава таму каде што било јадрото на античка Македонија и ја раширил кон Солун и Јадранско Море. Неслучајно центар на борбата бил Солун. Низ антиката и целиот среден век историските извори се едногласни, дека „Градот Солун е извонредно голем и многунаселен град, кој му припаѓа на македонскиот народ“.¹⁴ „Тоа е голем град и е прв во Македонија“¹⁵, „опкружен како царица со градови од двете страни: на исток со Амфиполис и со редица соседни македонски села...“¹⁶ И Самоил и Василиј Втори сакале „старите“ и „новите“ Македонци да живеат во

¹⁴ Митко Б. Панов. *Етничка сѐруктѝура на градоѝ Солун во рановизантѝискиот период* во 36. *Македонската историска наука – досѝтѝнувања и проблеми*. Скопје 2000, 31.

¹⁵ *ГИБИ*, т. 5. Софија, 1964, 19.

¹⁶ *ГИБИ*, с.314.

една држава. Судирот бил и на цивилизациска основа. Византија била мултиетничка држава во која живееле Македонци, Хелени, Тракијци, Ерменци итн. и воделе борби кој да го заземе престолот. И Самоил, и Василиј Втори гледале како „визанштината“ во чија основа биле „Римјаните“ (преименуваните се Хелени и денешни Грци) ја уништувале Византија со хеленскиот етноцентризам, кој заплашувал дека таа Империја може да се трансформира во мала држава. И двајцата биле свесни за конфликтот меѓу Хелените и Македонците во претходните 15 века, само што Василиј Втори се надевал дека, ако ја присоедини државата на Самоил, Македонците во Византија ќе добијат надмоќ. Проблемот и кај двајцата бил што „визанштвото“ имало подлабоки корени, отколку што мислеле. Самоил не бил доволно решителен да го пресече од корен, затоа што и неговата сопруга и втората жена на син му, Гаврил Радомир, биле Хеленки. Иако Василиј Втори победил во братоубиствената војна, по крајот на Македонската династија „визанштината“ започнала да доминира во Империјата. Како резултат од тоа, во 1204 г. била уништена, а до нејзиниот дефинитивен крај во 1453 г. имала безначајна улога. На тој начин, губитници станале и Македонците во Самоиловата држава, и Македонците во Византија. И едните и другите доживеале повторно разочарување од своите политички елити. По смртта на Јован Владислав кој го убил Гаврил Радомир, за кратко време војсководците во Самоиловата држава се предале и зазеле високи позиции во Византија.¹⁷ За деградацијата на политичката елита сведочи фактот што во Серез, на пример, 35 војсководци му ги предале своите тврдини на Василиј Втори, а потоа тој,

¹⁷ Стефан Влахов-Мицов. *Македонската еманципација на Балканот*. Скопје, 2013. В. гл. 7 *Самоиловата држава и македонската политичка еманципација*.

како на парада, минал низ Струмица, Штип, Скопје, Просек до Охрид.¹⁸

И не било само тоа. Во 1040 г. избувнало востание за востановување на Самоиловото Царство. Востаниците избрале за цар еден војник Тихомир, но истовремено таму се јавил и Петар Делјан, кој бил син на Гаврил Радомир од неговиот прв брак со унгарската принцеза Маргарита. Кога се сретнале двајцата водачи, Делјан поставил услов да биде единствен лидер и подвлекол дека е од родот на Самоил: „Тогаш се кренала врева и сите го прифатиле како цар, а Тихомир бил убиен со камења“.¹⁹ Кога во Византија дознале за востанието, го активирале Алусијан, синот на царот Јован Владислав кој бил во византиска служба. Хроничарот Зонара соопштува: „А кога дознал за востанието меѓу народот и за изборот на Делјан за водач, избегал од својот дом, си ја сменил облеката, и откако се преоблекол во ерменска носија...“²⁰ отишол кај востаниците и ги открил своите претензии за престолот. Овојпат востаниците одлучиле и Делјан и Алусијан да бидат водачи. До тој момент поголемиот дел од Македонија бил ослободен, заедно со Јужна Албанија, градот Драч, вклучително делови од денешна Грција и териториите до Сердика (денешна Софија). Потоа Алусијан претрпел тежок пораз кај Солун и згора на сè, го ослепел Делјан: „Потоа тајно му соопштил на императорот дека сака да помине на негова страна, доколку го пречека благонаклоно и ако не го лиши од соодветна награда. Императорот ја примил молбата и го известил дека достоинствено ќе го награди. Тој пристигнал и бил прогласен за магистер. По ова императорот веднаш тргнал против народот кој бил без водач и разединет,

¹⁸ ГИБИ, т. 6, Софија, 1967, 290 – 292.

¹⁹ ГИБИ, т. 7, Софија, 1968, 192.

²⁰ ГИБИ, с. 193.

без многу труд бил победен и повторно ја наведнал главата пред ромејското господарство“.²¹

Оттука можат да бидат направени неколку глобални заклучоци:

Прво, ПОЧИТТА НА МАКЕДОНЦИТЕ КОН ЦАРСКАТА ЛОЗА ВЕЌЕ ГРАНИЧЕЛА СО ГЛУПОСТ. Доволна била појавата на Делјан за да биде елиминиран успешниот војсководец Тихомир. Кога, пак, дошол Алусијан, бил заборавен принципот за еден цар и единствено раководство.

Второ, МАКЕДОНСКАТА МЕМОРИЈА СЕ ПОКАЖАЛА КРАТКА. Само за две децении народот заборавил дека Алусијан бил син на Јован Владислав кој го убил Гаврил Радомир и внук на предавникот Арон, братот на Самоил. Тоа го заборавил и самиот Делјан, кој бил син на Гаврил Радомир. Така и народот и Делјан го прифатиле Алусијан, независно што тој бил припадник на византиската служба.

Трето, САМАТА МАКЕДОНСКА ЦАРСКА ЛОЗА СЕ ПОКАЖАЛА НЕДОСТОЈНА, НЕЗАВИСНО ОД СВОИТЕ ПРЕТЕНЗИИ. Алусијан станал директен убиец и предавник, а Делјан инсистирал на убиство на Тихомир, иако единствената предност била таа што тој е син на Гаврил Радомир.

На ист глупав начин било задушено востанието во 1072 г. на Георги Војтех во Скопје. Тогаш востаниците пак побарале легитимност преку врската на кнез Михајло и неговиот син Константин Бодин од Дукља со родот на Самоил. Тогашните Македонци не сфаќале дека победите, а не родовите контакти со царската лоза – даваат легитимитет. Затоа само за една година востанието било задушено, независно од преземањето на Охрид и на други градови.

²¹ ГИБИ, с.194.

Обиди за воскреснување на македонизмот како политичка опција направиле во XIII век независните владетели Добромир Хрс, севастократор Стрез и деспот Алексиј Слав. Тие биле од родот на влашко-куманската династија на Асеновци која на крајот од XII век ја воскреснала бугарската традиција во Северна Бугарија. Стариот бугарски научник Златарски признава дека Хрс сакал „да се прогласи за независен владетел на Струмица и на нејзината област, т.е. на тие земји од Источна Македонија, кои тогаш влегувале во составот на бугарската држава. Очигледно, неговиот план бил, откако се зацврстил здраво во Струмица, и откако ги освојувал од Ромеите другите југозападни бугарски земји, да основа силна македонска самостојна држава по примерот на Петар и Асен.“²² Додека влахо-куманите Асен и Петар одлучиле да се впишат во бугарската државна традиција, влахо-куманот Хрс открил алтернатива во воскреснувањето на некогашната македонска држава. Затоа и отишол во Македонија, а главен град му бил Струмица, подоцна Просек кај денешна Демир Капија крај реката Вардар. Во политичка алтернатива на бугарската држава се трансформирале подоцна влахо-куманите Стрез и Алексиј Слав; исто во Македонија и со иста цел за македонска држава. Тие нашле поддршка од месното население кое ја памтело Самоиловата држава, но знаело и за античката македонска држава. Од друга страна, македонското име било „конвертирано“ во цела Европа.

Фактот дека Хрс и Стрез дејствувале на една територија, имале еден главен град – Просек, веднаш го подвлекува континуитетот во нивните цели. Факт е дека Стрез успеал

²² Васил Златарски. *История на българската държава през средните векове*, т. 3. София, 1972, 123.

да ја стави под свое владеење, речиси, цела Македонија. Пишувачот на житието на свети Сава, Теодосиј соопштува зошто се случило тоа: добротоечките луѓе во Македонија поминале на негова страна, а тоа му дало можност на Стрез да се прогласи за независен владетел.²³ Хроничарот Димитар Хоматијан владеењето на севастократор Стрез го нарекува „тиранијата на Драгувитите“ (тие биле меѓу најмоќните словенски племиња во Македонија). Деспотот Алексиј Слав, пак, ги контролирал западните и централните Родопи и голем дел од Источна Македонија. Негов прв град бил Цепина, а во 1212 г. се преместил во Мелник. Во својот многусловен сигилиј (грамота), со кој го подарува манастирот „Света Богородица Спилеотиса“ крај Мелник, се нарекува „самодржец“. Според неговите современици, деспот Слав бил „најзабележителната личност на Балканот“. Како што пишува Георги Акрополит, бил познат по тоа дека „никогаш на никого не му бил потчинет.“²⁴ Името му се спомнува и во една грамота на друг независен македонски владетел од крајот на XIV век, Константин Драгаш.

И во XIV век имало независни македонски владетели, кои се одделиле од Србија и од српската политичка орбита. Во втората половина на тој век во Македонија се создале две држави раководени од браќата Јован Углеша и Волкашин. Државата на Углеша имала центар во Серез, а на Волкашин во Прилеп. Углеша имал титула деспот, а Волкашин – крал. Во 1370 г. тој го прогласил својот син Марко за ковладетел.

ДОДЕКА ВО XIII ВЕК НЕЗАВИСНИТЕ МАКЕДОНСКИ ВЛАДЕТЕЛИ ЈА ИМАЛЕ ЗА ПРОТИВНИК БУГАРИЈА, ВО XIV ВЕК НИВЕН НЕПРИЈАТЕЛ БИЛА ПРЕД СЕ, СРБИЈА.

²³ Васил Златарски, с. 282.

²⁴ Васил Златарски, с. 322.

Затоа што во XIII век влашко-куманско-бугарската држава била во експанзија кон Македонија, додека во XIV век (главно за времето на Стефан Душан) Србија се обидува да се наметне на Балканот. ПОСТОЕЊЕТО НА МАКЕДОНСКИ ВЛАДЕТЕЛИ ВО ЕДНИОТ И ВО ДРУГИОТ ВЕК, Т.Е. ВО КОНТИНУИТЕТ, ПОКАЖУВА ДЕКА ТИЕ САКАЛЕ ПОЛИТИЧКИ ДА СЕ ЕМАНЦИПИРААТ И ОД БУГАРИЈА, И ОД СРБИЈА.

4. Негативното влијание врз Македонците од нивните соседи

Поради својата врска со космополитизмот, како и поради сосема различниот државно-правен модел на државност и социјално однесување, македонскиот идентитет и неговиот носител Македонците, од неговото возникнување до денес е опасен и за македонските соседи и за огромниот број заедници и држави кои се изградени на етноцентрична (националистичка) основа. Ете, зошто борбата секогаш се водела истовремено и против космополитизмот и против македонскиот идентитет. Во средниот век Македонците нееднаш паѓале под византиска, бугарска, српска окупација. Во Македонија доаѓале и се селеле и други етноси и тоа дејствувало неблагоприятно врз целокупното македонско општество. Самиот македонски космополитизам давал таква можност за мешање. Генетиката го потврдува тој факт. 60 % од гените на денешните Македонци се од етносите кои живееле на Балканот пред Христа, а 40 % од тие во последните два милениума.²⁵ Едноставно кажано, ДО ХРИСТА АНТИЧКИТЕ МАКЕДОНСКИ ГЕНИ ИМААТ НАДМОЌ, А ПОТОО И ДО ДЕНЕС ГЕНИТЕ НА ЕГОЦЕНТРИЧКИТЕ ЕТНО-

²⁵ Стефан Влахов-Мицов. *Вируси за помајинени мозоци*. Скопје, 2010, 118.

СИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ГЕНОМ ПРЕОВЛАДУВААТ. НАСПРОТИ ДЕНЕШНИТЕ 30% АНТИЧКИ МАКЕДОНСКИ ГЕНИ ИМА 70% ДРУГИ.

АКО ГЕНИТЕ МОЖЕМЕ ДА ГИ КАРАКТЕРИЗИРАМЕ КАКО ПОТСВЕСНО РАМНИШТЕ НА ИДЕНТИТЕТОТ, МНОГУ БИТНА УЛОГА ИМА ИДЕОЛОГИЗАЦИЈАТА НА ИДЕНТИТЕТОТ. На пример, кај Албанците има само 31% илирски гени, но тие цврсто тврдат дека се потомци на Илирите. Додека кај Босанците илирските гени се 40%, но тие не прифаќаат да бидат Илири. Тевтонските гени кај Германците се едвај 25%, но за времето на Хитлер тие тврдеа дека се чисти Тевтонци. Со оглед на спецификата на македонскиот идентитет, ударите врз него доаѓале и објективно и идеолошки.

МАКЕДОНСКИТЕ НЕПРИЈАТЕЛИ СФАТИЛЕ ДЕКА МОЖАТ ДА ГИ ПОБЕДАТ И ДА ГИ СРУШАТ МАКЕДОНЦИТЕ САМО АКО ГИ ТРАНСФОРМИРААТ НИВНИТЕ СВЕТСКИ ДОСТИГНУВАЊА И ЦИВИЛИЗАЦИСКИ ВРЕДНОСТИ ВО НЕГАТИВНИ ЗА САМИТЕ НИВ. А САМИТЕ ВРЕДНОСТИ ДА ГИ ФАЛСИФИКУВААТ ВО СВОЈА КОРИСТ. Прв на удар се нашол македонскиот космополитизам, затоа што бил клучен фактор во македонскиот идентитет. Понатаму, античката македонска прагматична синтеза во корист на државноста се трансформирала во групен и индивидуален интерес. Како резултат на сето тоа, МАКЕДОНЦИТЕ СЕ ПОВЕЌЕ СЕ ОДВРАЌАЛЕ ОД ИДЕЈАТА ЗА ДРЖАВНОСТ И БАРАЛЕ НЕЈЗИНА ДУХОВНА АЛТЕРНАТИВА. ТАА АЛТЕРНАТИВА БИЛА ХРИСТИЈАНСТВОТО И БОГОМИЛСТВОТО. Меѓутоа и меѓу македонскиот народ се почувствувале негативните влијанија кои ја деградирале неговата елита. Кога христијанството било институционализирано, многу Македонци се впишале во вишиот црковен клер. За време на богомилството, пак, македонските

соседи колаборационисти го деградирале до обично дисидентско движење.

На тој начин македонските непријатели успеале да ги ограничат и македонските политички, и македонските духовни експлозии. Притоа ги деформирале и ги фалсификувале. Тоа фалсификување оди и до денес како во локални, така и во регионални и светски рамки. На пример, Бугарите тврдат дека богомилството е нивно оригинално учење, иако станува збор за деградирано конформско богомилство, кое под името „Бугри“ се шири во Западна Европа.²⁶ Бугарите, исто така, тврдат дека Кирил и Методиј ја создале бугарската писменост, независно што станува збор за старомакедонска писменост, наменета за Словените.²⁷ Иако го отфрлаат бугарскиот локален фалсификат, останатите словенски народи го користат изразот „словенска“, наместо старомакедонска писменост и на тој начин создаваат веќе регионален фалсификат. Според тој фалсификат, „македонскиот јазик е најмладиот од словенските литературни јазици“.²⁸ Бугарите, пак, дефинитивно го отфрлаат македонскиот јазик. Се забораваат истражувањата на големите слависти уште во XIX век Ватрослав Јагиќ и Ватрослав Облак. Според Јагиќ, на пример: „Старословенскиот јазик е јазикот на Македонските Словени“.²⁹ Светски фалсификат, пак, е тврдењето дека Александар Македонски бил „првиот

²⁶ Димитър Ангелов, Борислав Примов, Георги Батаклиев. *Богомилството в Бџлгарија, Византија, Западна Европа в извори*. Софија, 1967, с. 117, 143, 153.

²⁷ Зоран Спасовски. „Историскиот контекст на создавањето на кирилицата“. *Македоника* I, 2, 2011, с.14.

²⁸ Н. А. Кондрашов, *Славянские языки*. Москва, 1966, с. 235.

²⁹ Драги Стефанија. „Ватрослав Облак и македонистиката“. *Нова Македонија*, XL, 13318, 19.02.1984, с.10.

глобализатор“ и дека Западна Европа и САД се негови следбеници. Идиотизмот на тие тврдења се гледа како од фактот дека Западот го идентификува космополитизмот на Александар Македонски (веќе нарекуван не Македонски, а „Велики“) со хеленскиот етноцентризам и го класификува како Грк, – така и од постулатот за грчко-римска цивилизација. Целта е да го заменат оригиналот со имитација и да го продаваат по светот како оригинал.

Кратко кажано, УШТЕ ВО АНТИКАТА И ВО СРЕДНИОТ ВЕК МАКЕДОНСКИТЕ НЕПРИЈАТЕЛИ СЕ ОБИДУВААТ И ПОЛИТИЧКИ, И ДУХОВНО, И ФИЗИЧКИ ДА ГО УНИШТАТ МАКЕДОНСКИОТ ИДЕНТИТЕТ И МАКЕДОНСКИОТ НАРОД, И ДА ЈА ФАЛСИФИКУВААТ МЕМОРИЈАТА ЗА МАКЕДОНСКАТА ЦИВИЛИЗАЦИСКА КОСМОПОЛИТСКА СИНТЕЗА.

Главна причина зошто во голем степен им успева тоа, е тоа што Македонците не ги следат пораките на Александар Македонски за градење на оригинална светска цивилизација. Секогаш кога се создава нешто ново и оригинално, тоа има опоненти и непријатели. И колку пооригинално и во поголеми размери е тоа, толку повеќе се и спротивставувањата. И меѓу самите Македонци на различни нивоа имало опоненти на цивилизациониот космополитски проект на Александар Македонски. Но тој го наметнувал и врз своите и врз туѓите било со убедување, било со сила. Затоа и во управувањето на Македонската Империја ги користел за соработници само оние што ги прифаќале неговите идеи. Едноставно кажано, космополити по дух – Македонци, Персијци и други луѓе од Истокот. Од проектот и управувањето биле исклучени Хелените поради нивниот етноцентризам. КОСМОПОЛИТИЗМОТ ЗА ВРЕМЕТО НА АЛЕКСАНДАР МАКЕДОНСКИ НЕ БИЛ

ОДБРАНБЕН, ТУКУ НАПАЃАЧКИ, ПОБЕДНИЧКИ, ОСВОЈУВАЧКИ. И ПОЛИТИЧКИ, И ДУХОВНО! Кај македонскиот народ космополитизмот во борбата за христијанството и за ширењето на богомилството, исто така, бил напаѓачки и победнички.

СО КРАХОТ НА ПОЛИТИЧКИТЕ И НА ДУХОВНИТЕ МАКЕДОНСКИ ЕКСПЛОЗИИ, МАКЕДОНСКИОТ КОСМОПОЛИТИЗАМ СЕ ТРАНСФОРМИРАЛ ОД ПОБЕДНИЧКИ ВО ОДБРАНБЕН. ВО ИСТАТА СОСТОЈБА СЕ НАОЃАЛ И МАКЕДОНСКИОТ ИДЕНТИТЕТ. ЗАТОА И ПЕРИОДОТ XV – XVIII ВЕК Е ВРЕМЕ НА МАКЕДОНСКА ПОЛИТИЧКА И ДУХОВНА ИМПЛОЗИЈА.

МАКЕДОНСКОТО МАЛЦИНСТВО И ИСЕЛЕНИШТВО:
КОЛАТЕРАЛНА ШТЕТА ИЛИ СУШТИНА
НА ОДМАКЕДОНЧУВАЊЕТО НА МАКЕДОНИЈА?!

Клучни зборови:

Македонија, ѿајќовина, македонско национално малцинство, иселеници, дисидент̄.

Честопати си ги поставувам следниве прашања: Што е Македонија без македонското национално малцинство? Што е македонското национално малцинство без Македонија? Што е Македонија без иселениците? Што се иселениците без Македонија?

* * *

Според латинскиот збор *PATRIA*: зборот ѿајќовина означува домашна или посвоена земја, поврзана со личност преку афективни, правни и/или историски врски. Земјата може да го означува потеклото на предците или нечие родно место.

Денес, во современата цивилизација во којашто живееме, кога се проткајуваат но и се прекршуваат најсуштествените човечки карактеристики, припадноста (или припаѓањето) на една конкретна национална посебност, се наоѓа во прогонство пред некои наметнати нормативи на светските владетели. Татковината, пак, останува она убаво чувство, ослободено од секакви предрасуди на националистичкото, екстремното. А, загубениот комодитет на патриотското чувство не може да ни го надомести ништо, па ни она граѓанското на светот, зашто светот

и започнал со обединување на народните маси, врз основа на нивните заеднички суштински карактеристики. Само на тој начин можеме да *приидојдеме*, наоѓајќи се во посебноста на *своето*. Своето, кое најубаво го наоѓаш во себеси, онаму каде што татковината ти е само во душата. Надвор од неа, од земјата омеѓена со знаци и линии.

* * * *

Македонија е матична земја на македонскиот народ, на сите Македонци кои живеат во денешна Република Македонија, во некогашна етногеографска Македонија или се распространети низ светот.

Зачетоците на миграцијата се бележат во раните почетоци на XVIII век. Тоа се, всушност, првите македонски печалбари кои мигрирале привремено во соседните балкански земји, најчесто од економски или од политички причини. Миграрањето кон западноевропските и прекуокеанските земји, пак, започнало во почетокот на XX век.

Македонија се смета за една од најспецифичните земји на Балканот, бидејќи на нејзина почва во последниов повеќе од еден век се случиле четири големи војни, едно значајно но неуспешно востание, и редица други, така што може да се рече дека, од една страна, тоа е еден од главните фактори што ја предизвикале масовната миграција на нејзиното население, додека, од друга, создавањето на македонското национално малцинство во околните земји било директна последица од потпишувањето на Букурешкиот договор од 10 август 1913 година и на конечната поделба на етногеографска Македонија.

Македонија била поделена на тој начин што нејзиниот најголем дел, односно егејскиот, со површина од 34 356 км² го

добила Грција, вардарскиот дел со површина од 25 342 км² ѝ припаднал на Србија, пиринскиот дел со 6 798 км² ѝ бил даден на Бугарија, додека Албанија добила 1 115 км² од западниот дел на територијата. Во периодот по Балканските војни и меѓу двете светски војни македонскиот народ поминува низ најтешкото премрежје, соочен со безочна денационализација и асимилација од страна на сите окупаторски држави.

По неуспешните обиди за ослободување на татковината и создавање сопствена, самостојна македонска држава, во почетокот на XX век, поради политички притисоци, голем број Македонци мигрирале во прекуокеанските земји. Дел од нив останале таму и си изградиле нов живот далеку од дома, а друѓиот дел постапно се вратил назад во татковината.

Иселувањата на Македонците во западноевропските земји првпат се забележуваат во педесеттите години од XX век, а помасовни размери добиваат по осамостојувањето на Република Македонија. Големи македонски иселенички колонии денес има во Германија (околу 80 000 Македонци), во Италија, во Шведска (најмногу во градовите Малме и Гетеборг), во Франција, Швајцарија, Велика Британија итн. Исто така, значително голем број македонско население од Егејска Македонија емигрирало во Полска и во Чешка.

Првите доселувања на Македонците преку Атлантскиот Океан во Северна Америка се забележуваат во почетокот на XX век, а земаат помасовни размери од крајот на XX век сè до денес, со оглед на актуелната економска ситуација во Република Македонија. Иселувањата на Македонците во Америка најмногу се должат на економските причини.

Македонците во САД најмногу се сконцентрирани во северните и во североисточните делови на државата и по брегот на Атлантскиот Океан и нивната бројка се движи меѓу 100 000 и

150 000 луѓе. Голем број Македонци има во сојузните држави Њујорк, Мичиген, Њу Џерси, Флорида, Охајо, Вирџинија, а во последно време се зголемува и бројот на Македонци во западниот дел на САД, особено во Калифорнија.

Македонците во Канада најмногу се населени во јужниот и југоисточниот дел на државата, а нивната бројност е околу 150 000 луѓе. Најголем број Македонци има во сојузните држави и градовите Торонто (најмногу иселени од Тетовскиот и Преспанскиот Регион), потоа во Отава, Виндзор, Квебек, Онтарио и др.

Првите доселувања на Македонци во Австралија се забележуваат во почетокот на XX век, како и во седумдесеттите и осумдесеттите години на истиот век. Македонците во Австралија се најсконцентрирани во југозападните и источните делови на државата, во сојузните држави: Викторија, Нов Јужен Велс и Источна Австралија, и во градовите Сиднеј, Перт, Мелбурн, Волонгонг, Аделаид итн. Поголемиот дел од нив се по потекло од Битолско и Прилепско и од Егејска Македонија.

Македонската емиграција постојано била под силен атак на непријателите на македонската држава, посебност и самобитност. Како фактори се среќаваат МПО и неговите инсталации насекаде во иселеништвото, како и влијанието на УДБА. Значаен дел на македонската емиграција се и здруженијата кои имале активности со други народи и организации на патот до слободата, како заедничка цел на тие народи.

Од претходно изложеното, може да се види дека значењето на македонската емиграција е навистина огромно, поради што постојано е предмет на интерес на соседните аспиранти. Плуралистичката идеја за партија врз национална платформа што ја има дијаспората, всушност, го содржи и клучот на континуитетот на идејата за македонската независност.

Кога се зборува за емиграција, најчесто се става акцент врз социјалниот или врз економскиот аспект на македонската емиграција, а отсуствува оној политичкиот, иако во суштина станува збор за политички аспект, бидејќи политиката е вистинскиот креатор на општествениот, на социјалниот и на културниот живот.

Денес, македонската емиграција е распространета низ целиот свет и е успешно интегрирана во општествата во коишто живее, но мошне активно работи и за себе преку организирани културни и црковни здруженија.

Истражувајќи за иселеништво, најдов на една не само убава, туку и многу точна поетска дефиниција:

*“So, here you are
too foreign for home
too foreign for here.
Never enough for both.”*

(Ljeoma Umebinyuo – “Diaspora Blues”)

Популарната современа поетеса од Нигерија, совршено го опишува чувството на секој иселеник: „Премногу странец за дома, премногу странец за овде. Никогаш доволно ниту за едното ниту за другото“. Тоа е и апсолутна вистина. Без разлика за причината за мигрирање, секој иселеник постојано трага по чувството на припадност таму каде што одлучил да го закотви своето сидро и да го изгради својот дом далеку од дома. Токму тоа чувство на припадност, или најчесто налик на припадност, го наоѓаме и во средбите со други Македонци, кои како, сите ние, се трагачи по своето. Од такви средби низ историјата на нашето иселеништво се родија и идеите за нивно здружување и заедничко дејствување.

Едни од првите здружувања на Македонците во САД, се забележани во 1906 година, во Гери, Индијана, кога е оформено друштвото на доселеници од селото Д'мбени, „Лазар Поп Трајков“, чиј статут предвидувал формирање ограноци низ САД и Канада. Друштвото организирано годишни собранија каде што се собирале делегати од сите организации, чија основна цел била добротворна, но вршело и културна и просветна дејност. Друштвото „Лазар Поп Трајков“ располагало со свој клуб каде што имало и разни историски и други популарни книги за читање, а добивало средства од членски влогови и од добротворни прилози. Освен што ги помагале и своите членови по потреба, друштвото финансирало изградба на чешма во Д'мбени, со што го олеснило снабдувањето со вода на селаните. За време на Балканските војни, Друштвото го помагало националноослободителното движење на Македонија, што подоцна ќе послужи и како поттик за другите македонски иселеници во САД да формираат слични друштва, кои, пак, ќе придонесат кон издигнувањето на македонската национална свест и ќе овозможат македонска национална и социјална слобода.

Согласно со постигнатите успеси низ годините, Друштвото се реформирало во 1944 година со цел реорганизација во духот на потребите и интересите на членовите. Според новиот статут, целта останала иста, но била унапредена, со што додадена вредност била важноста на одржување на контактите со сите Д'мбенци, независно од тоа каде живеат. Освен во САД, Друштвото имало ограноци и во Канада. Основач на Друштвото бил Атанас Близнаков, кој подоцна, во 1938 година, го основа и друштвото „Александар Велики“, чија цел била да го развива македонското народно чувство, да го продлабочува единството, да ги јакне заемните врски, да насочува кон сплотеност и

единство, да помага во духовното издигање на своето членство и во случај на потреба материјално и морално да им помага на своите членови. Друштвото „Александар Велики“ е значајно за македонската емиграција како иницијатор за формирање на првата Македонска православна црква „Св. Петар и Павле“ во Гери, под јурисдикција на Свети-Климентовата македонска православна црква во Народна Република Македонија. Атанас Близнаков е познат и по својата фондација која го носи неговото име при универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Преку оваа фондација А. Близнаков стипендирал студенти и си го остварил својот долгогодишен сон да биде поттик и инспирација за идните генерации во иселеништвото како придонес кон македонскиот народ и кон Македонија.

Меѓу другите, од историска важност за македонската емиграција, се црквите „Успение на Пресвета Богородица“ во Колумбус, Охајо, каде што за првпат е одржана богослужба на македонски јазик во САД на 29 септември 1958 година; „Св. Димитрија“ во Рочестер, Њујорк, првата регистрирана црковна општина во САД во 1969 година и црквата „Св. Климент Охридски“ во Торонто, Канада, каде што за првпат е одржана богослужба на македонски јазик во Канада на 12 август 1962 година. Црквата „Св. Климент Охридски“ во Торонто, Канада е прогласена за катедрална црква за Македонија во Северна Америка од страна на г.г. Михаил за време на неговата посета во црквата, кога се обратил до парохјаните со зборовите: „Чедата на Македонија секогаш се заедно каде и да се! Земјата наша Македонија, ни ја поделиле, ја искасапиле и ставиле граници меѓу Македонците, но овде нема граници и сите Македонци се заедно и едно.“ Во 1967 година, на третиот црковно-народен собор во Охрид е формирана Американско-канадска-австралиска епархија, под чија јурисдикција се подоцна

основани сите македонски православни цркви во САД, Канада и Австралија, сè до 1991 година кога епархијата се дели на Американско-канадска и Австралиско-македонска епархија. Американско-канадската епархија денес има 30 цркви и 2 манастири.

Првата македонска православна црква во Австралија е црквата „Свети Кирил и Методиј“ осветена на 30 август 1970 година. Според потребите на иселениците, со зголемувањето на нивниот број во Австралија, подоцна се изградени повеќе македонски православни цркви со седиште во Сиднеј, Мелбурн, Волонлонг, Рокдеил, Нов Јужен Велс и други градови. Поради проблеми, во Австралија денес фигурираат 2 епархии: Австралиско-новозеландска и Сиднејско-австралиска епархија.

По примерот на Македонците во Америка, Канада и Австралија и по иницијатива на православните Македонци во Малме, Шведска и околината, во 1973 година е формирана првата македонска православна црковна општина во Европа, „Св. Наум Охридски-Чудотворец“, а Европската епархија на македонската православна црква е формирана во 1994 година и денес има 35 македонско православни цркви.

Тежок бил патот на Македонците во обидите да ги изградат црквите од темел, да ги регистрираат во црковни општини и да се изборат за нивно признавање. Наидувале на бројни пречки од грчката и од бугарска емиграција. Зачетоците на македонското црковно здружување се забележуваат во 1946 година во Нов Јужен Велс, Австралија, 1952 година во Мелбурн, Австралија и 1958 година во Квинбијан, Австралија поради, сè уште, неорганизирана црковна епархија, биле осветени од бугарскиот владика Андреј Велички под името Македоно-бугарска источна православна црква, со ветување дека македонската црковна општина ќе биде предадена под јурисдикција на Македонската православна црква штом ќе биде

организирана таа, но тоа ветување никогаш не било исполнето. Меѓутоа, по конституирањето на Народна Република Македонија во 1945 година и по возобновувањето на Охридската архиепископија во лицето на Македонската православна црква (1967), состојбите во црковните општини во иселеништвото се менуваат на национален план и македонските православни цркви започнуваат да го опфаќаат мнозинството од македонските иселеници, без разлика на тоа од кој дел на Македонија потекнуваат.

Обидите за здружување на Македонците во иселеништвото, од каков било аспект, биле оспорувани и постојано атакувани, и биле изложувани на силно туѓо влијание, особено на бугарската пропаганда. Најчестите удари биле од туѓи разни верски, национални и политички влијанија. Најсилни биле ударите од бугарската, од грчката и од српската пропаганда, кои често успевале во својата цел, од причина што Македонците, пред сè, немале ниту своја држава, ниту свои цркви, ниту, пак, постоела некаква сериозна организираност меѓу нив. Освен пропагандите на соседите, свое влијание вршеле и католичката и некои протестантски цркви, под чие влијание потпаднале одреден број Македонци.

Македонските етнички друштва, здруженија и организации, особено во периодот меѓу Првата и Втората светска војна, биле формирани со единствена основна цел: „задржување на својата македонска етничка припадност“, покрај добротворната и едукативната цел, кои овозможувале поврзување на Македонците меѓу себе, придонесувале кон нивна интеграција во новите домови далеку од дома и изнаоѓале начини како да ја помогнат својата татковина Македонија.

Раните зачетоци на македонското етничко организирање, покрај друштвата „Лазар Поп Трајков“ и „Александар Велики“,

во САД забележува и Македонската политичка организација (МПО), формирана во 1922 година во Форт Бејн, Индијана. Поради ставот на Американската влада која не дозволувала политички организирања на доселениците, подоцна го сменила името во Македонска патриотска (патриотическа) организација (МПО) и како таква дејствува и денес во САД.

Ставот на МПО за македонското прашање бил искажан преку нивната првобитна борба пред светот и пред македонската јавност меѓу иселеништвото, за национална и социјална слобода на населението во Македонија, како еднаква држава меѓу еднаквите на Балканот, сè до периодот меѓу 1927 и 1929 година кога потпаднала под силно бугарско влијание, негирајќи ја националната самобитност на македонскиот народ, па сè до осамостојувањето на Република Македонија во 1991 година, кога МПО не ги признала македонскиот народ, македонскиот јазик и Македонската православна црква. Додека МПО ја прикажува македонската историја како бугарска меѓу македонските иселеници во САД, денес, Бугарија неа ја прикажува како бугарска иселеничка организација на „македонските Бугари“, застапувајќи ги интересите на бугарската пропаганда меѓу Македонците во САД и во Канада, што особено било изразено преку гласилото на МПО „Македонска трибуна“, кое и денес излегува како месечен весник на англиски и на бугарски јазик. Влијанието на МПО во САД од денешна перспектива е драстично намалено, со оглед на тоа што неговите членови, главно, беа од постарата генерација иселеници од Егејска Македонија.

Големо значење за македонската емиграција има Првата македонска независна прогресивна група, формирана во 1929 година во Понтијак, Мичиген, чија резолуција била борба против МПО – оружјето на великобугарската државна по-

литика, обединување на Македонците заведени од МПО и развивање политичка активност меѓу иселениците. На составниците на прогресивните групи се наметнала идеја за создавање Балканска федерација во која би биле гарантирани широки национални, политички и социјални права и слободи на балканските народи, вклучувајќи го и македонскиот народ од трите дела на Македонија. Во таа насока е оформен Македонски народен сојуз (МНС) кој преку своите весници „Македонски билтен“; „Балканско з(с)дружение“, „Трудова Македонија“ и „Народна волја“, покрај тоа што ја пласирал и ја ширел идејата, ги придобивал и симпатиите од прогресивните сили и луѓе на Балканот.

Македонците во Канада ги бележат своите почетоци на етничко здружување со формирањето на организацијата „Обединети Македонци“ во 1959 година, со седиште во Торонто, Канада, чија основна цел е застапување на интересите на Македонците во Канада и поддршка на Македонците од Егејска и Пиринска Македонија во нивната борба за добивање на своите основни човекови права како малцинства во Грција и во Бугарија. „Обединети Македонци“ и денес е активна организација, која во текот на годините ги прошири своите начини и форми на дејствување во согласност со: културните, социјалните и политичките потреби на Македонците во Канада. Од големо значење за организирање на Македонците во Канада е формирањето на Меѓународното движење за човекови права на Македонците во 1986 година, непосредно по објавувањето на Манифестот за човекови права, движење за човекови и национални права на Македонците од Егејска Македонија во 1984 година од страна на Централниот комитет за македонски човекови права во Солун, Грција. Покрај борбата за правата на Македонците во Егејска Македонија, како малцинство,

движењето постојано прибира документација која ја докажува автентичноста на македонското автохтоно население на територијата на поранешна етногеографска Македонија. Таа документација, освен што се чува како архива, постојано се приложува и како доказ во бројните судски спорови во Стразбур.

Зачетоците на здружување на македонската емиграција во Австралија се забележуваат во 1934 година со формирањето на МПО „Тодор Александров“, од страна на македонски иселеници од егејскиот дел на Македонија, а под влијание на МПО од САД, со краток опстанок до 1938 година. Во 1939 година во Перт е основано македонското друштво „Единство“, во 1943 година во Мелбурн е основана Македонска организација, а во 1946 година во Перт е одржана конференција за обединување на сите друштва, здруженија и организации од Западна Австралија во Македонски народен сојуз, кој на првиот конгрес одржан во 1947 година е преименуван во Македонско-австралиски народен сојуз (МАНС), подоцна распуштен со одлука на Централното раководство во 1956 година.

Европската емиграција, како најмлада, своето организирање го бележи во 1952 година со основањето на македонската национална политичка организација „Илинден“ во Полска од страна на прогонетите Македонци од Егејска Македонија, но под контрола на КПГ. Ограноци на „Илинден“ биле формирани и во Унгарија, Чехословачка, Романија и Бугарија до пред крајот на 1953 година. Во 1954 година се бележат обиди за организирање на ограноци и во СССР, но нивното организирање таму било веднаш забрането, како и во другите социјалистички земји од Советскиот блок, по што во 1956 година е донесена одлука за расформирање на „Илинден“. Во 1960 година во Полска е формирана тајна македонска организација „Егејска зора“

чија цел била борба за националните права на Македонците во егејскиот дел на Македонија и афирмација на македонската национална држава; но и оваа организација била откриена и растурена по само една година постоење. Скандинавија бележи основање на македонска национална политичка организација „Ослободителен комитет на Македонија“ во 1962 година со седиште во Данска, со цел дејствување за ослободување на Македонија во самостојна држава. „Ослободителниот комитет на Македонија“ набргу отворил ограноци во западноевропските и прекуокеанските земји и печател свој гласник „Македонска нација“. Во 1971 година, во Копенхаген, е одржан конгрес на кој е најавено дека кон Комитетот ќе пристапи тајното движење „Александар Македонски“ кое имало цел самоосознавање и признавање на македонската нација од пиринскиот дел на Македонија.

Уште од самите зачетоци на здружување во организации, друштва, движења, македонската емиграција се активирала во политичкиот живот во земјите низ светот. Соочени со својата судбина, протерани од своите огништа или принудени да емигрираат, борејќи се за основна егзистенција, истовремено, интегрирајќи се во туѓина, Македонците не се откажувале од своите основни човекови права да се самоопределат како Македонци, да го зборуваат мајчиниот македонски јазик, да се борат за признавање и за афирмација на својата татковина.

Значителна политичка активност се забележува и за време на Балканските војни и по нив, кога неколку македонски организации и друштва, до тогашниот претседател на САД и до лидерите на големите европски сили, упатиле: апел за слобода и самостојност на македонскиот народ, барање за ревизија на Букурешкиот договор и создавање автономна македонска држава. Македонските организации од Чикаго, Бостон, Сан

Франциско и Њујорк формирале централен македонски комитет во САД, кој го ополномоштил Генералниот совет на македонските друштва во Швајцарија да бара од Мировната конференција во Версај примена на правото на самоопределување и создавање независна македонска држава со центар во Солун.

Низ историјата на македонската емиграција се забележуваат низа демонстрации, организирани низ главните светски политички моќни метрополи. Темите најчесто се за самостојна и независна Македонија, правата за самоопределување на Македонците во егејскиот и во пиринскиот дел на Македонија, па сè до барања за прекин на преговорите со Грција за промена на името, против договорот за ревидирање на историјата со Бугарија, против воведувањето на двојазичност на територијата на денешна Македонија и на други социо-економски и општествени теми за кои народот не го дели мислењето со власта.

Во поновата историја, македонски организации низ светот кои дале свој придонес во борбата за македонската кауза се и Светскиот македонски конгрес, основан во 1990 година, и Обединета македонска дијаспора, основана во 2004 година. Освен нив, бројни се и низа други македонски организации низ целиот свет, чија цел е промоција на македонската култура, традициите, обичаите, едукации, како и афирмација на Македонија.

Непартиското движење „Ние сме Македонија“, формирано во 2018 година во Вашингтон, САД, настана од потребата за обединување на македонската емиграција и на македонските малцинства во соседните држави, поради преголемата поделеност низ емиграцијата. Голем број организации, културни друштва и здруженија застапаа зад Декларацијата на движењето која се заснова врз четириве главни постулати:

1. Прекин на преговорите со Грција и против промената на името на Република Македонија;
2. Раскинување на договорот со Бугарија за ревизија на историјата;
3. Против воведувањето Закон за двојазичност на територијата на Република Македонија; и
4. Спроведување попис под мониторинг на кредибилни странски институции.

Покрај организирањето на масовните 40 протести низ целиот свет на кои учествуваа над 150 000 Македонци, движењето секојдневно работи врз будењето на националната свест кај Македонците кои живеат во и надвор од Македонија, развива низа активности на социјалните мрежи, како и институционално. Од интензивните активности на движењето, се издвојуваат бројните писма испратени до светски лидери на политички моќните држави во кои се објаснува негодувањето кон состојбата во која се наоѓа Македонија врз која се врши модерен културен геноцид, бројни извештаи публикувани од еминентни организации врз основа на документација обезбедена од активистите на движењето, како што е извештајот на невладината „Џудикал Воч“ (Judicial Watch) во САД за влијанието на глобалистичката политика на фондацијата Сорос и нејзиното финансирање на „Шарената револуција“ во Македонија преку својот претставник, тогашниот амбасадор на САД, Џес Бејли. Исто така, активизмот на движењето, го спречи и обновувањето на резолуцијата 602 за поддршка на Преспанскиот договор меѓу премиерите на Македонија и Грција, Зоран Заев и Алексис Ципрас, во Американскиот конгрес преку лобирање со писма, објаснувајќи ја нелегалноста на референдумот за промена на уставното име на Македонија и флагрантното крше-

ње на Уставот од страна на спроведувачот, т.е. Владата на СДСМ, предводена од Зоран Заев. Кон крајот на 2020 година, движењето „Ние сме Македонија“ во соработка со тинк-тенк организацијата „Македонски национален совет“ со седиште во Германија, организираше серијал од 8 панел-дискусии на тема: „Дијаспората за македонските работи“ во кои зедоа учество Македонци од иселеништвото и од македонското национално малцинство. Панел-дискусиите избилуваат со сведоштва за зачетоците на организирано дејствување во иселеништвото, за идејата за изградба на црковни општини до реализација, за пресудните моменти за одлучување за мигрирање во туѓа држава во потрага по подобар живот, за патешествието на дисидент, протеран од својата татковина од политички причини, како и за трогателните животни приказни на репресираните Македонци од Пиринска Македонија и потомците на децата бегалци од Егејска Македонија. Спој на „учители“ од чие искуство треба ние, „учениците“, новите генерации, да учиме како да ја продолжиме вечната македонска борба за опстанок и за афирмација на татковината во светот.

Од сегашна гледна точка, организираноста на емиграцијата, со оглед на зголемениот интензитет на дејствување во изминатите години, е сè поизразена и унапредена во повеќе форми и методи. Со развојот на технологијата и овозможениот брз пристап до податоците по електронска пошта, максимално се користат сите начини на комуникација и меѓусебно поврзување. Со сите можности што ги нуди технологијата, денес, е значително полесно да се најдат соборци, да се организираат во група, без разлика дали е наменска или за долгорочно дејствување за македонската кауза, да договорат начин и акциски план на дејствување со цел реализирање на поставените задачи. Социјалните мрежи, овозможуваат одржување контакти со фами-

лиите, роднините, пријателите, како и создавање нови пријателства, што е луксуз што го немаа нашите предци, оние што ги поставија темелите за организирање на македонската емиграција.

Со оглед на зголемениот број на Македонци кои денес живеат надвор од границите на Македонија, зголемени се и нивните потреби. Има веќе две, три и повеќе генерации Македонци кои решиле да останат да живеат надвор од татковината и таму основале семејства и свои домови. Можеби тие нови генерации и не чувствуваат потреба да ги изучуваат мајчиниот македонски јазик, култура, традиција, да ја проучуваат македонската историја за настанокот и за постојаната борба за опстојување на татковината што ја воделе нивните предци, и затоа наша обврска е да ги мотивираме и да ги насочуваме кон проблемите на македонската кауза, со цел и тие да ја продолжат нашата борба по нас.

Освен политичката организираност, емиграцијата е позната и по својата културна организираност. Еден од најпознатите настани е Црковно-народниот собир на Американско-канадската епархија кој се одржува секоја година, почнувајќи од 1975 година, во првиот викенд од септември. На собирот, покрај редовните состаноци на црковните општини од епархијата, избилуваат културните активности, со настапи на играорни групи од Америка и од Канада, спортски активности – натпревари во фудбал и изобилство на македонски традиционални јадења, приготвени од вештите раце на женските секции при црквите. Скоро секоја црква, денес, има неделно школо за изучување на македонскиот јазик, час по веронаука, фолклорна група, спортска екипа, женска секција која во текот на годината организира настани за чествување на празници, културни настани, концерти на македонски фолк- и поп-групи и пејачи,

промоции на книги, филмови, музика на иселеници или македонски автори, етнички фестивали каде што се презентираат македонските јадења, музика и традиции, и најзастапените добротворни акции.

На етничките фестивали и другите собири во иселеништвото, најчесто се слуша традиционална македонска музика. Честопати иселениците организираат турнеи на македонски пејачи или групи од Македонија. Организираните концерти се масовно посетени. Енергијата на овие настани е неверојатна и не може да се опише. Тоа едноставно е чувството дека си свој меѓу своите, налик на она дома, иако во реалноста, сепак, си многу далеку од дома. Македонската национална ризница изобилува со песни посветени на печалбарството, на туѓината, на копнежот по татковината и домот, на историјата...

Има ли друг народ кој испеал толку многу песни за својата татковина како македонскиот за Македонија?

Активизмот на македонската емиграција бележи значителни успеси и низ поновата историја. Како најзначајни се: овозможувањето на младите Македонци во Нов Јужен Велс да го изучуваат македонскиот јазик во редовна наставна програма од забавиште до десетто одделение, формирање на Училиштето од иднината за млади ентузијастички од Македонија, чија цел е овозможување на пристап до напредните образовни програми за сите заинтересирани за дополнително образование и подготовка за натпревари на светско ниво во сферата на интернет-технолојата, природните науки и вештачката интелигенција; признавање на возачките дозволи во Германија; отворање на бројни приватни училишта за изучување на македонскиот јазик, историја и култура; бројни радио-телевизиски канали и програми и печатени медиуми; фолклорни друштва; музички групи; издавачки куќи и печатени дела кои оставаат трајни запи-

си, сведоштва за македонскиот активизам и постојаната борба за опстојување и афирмација на татковината Македонија.

Од денешна перспектива, најчестите проблеми со кои се соочуваат иселениците е нефункционалноста на македонската дипломатија; незаинтересираноста на македонските власти за соработка со иселеништвото; стигматизација на иселеништвото; кратење на загарантираното уставно право за учество во изборните процеси во Македонија. А најголем проблем е негирањето на националното малцинство во соседните држави Грција и Бугарија.

Од овие причини, македонските иселеници, со поголем интензитет работат кон помасовно обединување со цел нивно вреднување во татковината Македонија. Со оглед на тоа што Македонците во иселеништвото се наобразуваат и сè повеќе се интегрираат низ сите нивоа во политичко-општествената и социјална поставеност на земјите каде што живеат низ светот, стекнатото знаење и искуство е од огромно значење за развојот, за унапредувањето и за афирмацијата на татковината во светот, доколку би добиле вистинска можност тоа да го сторат. Живеејќи надвор од Македонија, полесно, но со горчина, ги согледуваме недостатоците во системот на татковината. Попрецизно кажано, Македонија нема функционален систем. Притоа не е отповеќе да се спомене и износот на девизните дознаки на иселениците, кој, од 2009 година наваму, надминува 1 милијарда евра на годишно ниво, односно претставува една четвртина во просекот на БДП.

На самиот почеток од текстов, ги спомнав прашањата што често си ги поставувам: Што е Македонија без македонското национално малцинство? Што е македонското национално малцинство без Македонија? Што е Македонија без иселениците? Што се иселениците без Македонија?

Одговорот е едноставен: без таа суштинска заемност и длабока судбинска поврзаност – тоа е ништо!

Нам не ни преостанува ништо друго, освен да пишуваме, да твориме, да оставаме културолошки и документарни записи, како што тоа некогаш го правеле нашите големи претходници, со надеж дека еден ден ќе дојдат порешителни и похрабри генерации од нас, кои конечно ќе успеат да ја добијат и да ја доведат докрај вечната битка на Македонците за својата татковина Македонија.

* * *

Настојувајќи да ги заокружам своите размисли за татковинското чувство, се обидувам да ја тргнам сенката од сонцето, под која мојот народ е на пат да стане туѓинец во својата татковина, и да странствува на своја почва и во својот дом. А тоа значи многу повеќе од едначењето со состојбата да ја напуштиш татковината. Таа сенка не се надвила од негативите кои никогаш не ја признаа ниту ќе ја признаат нашата посебност, туку од нашиот лажен, непристоен и глупав академизам, кој си ја изеде сопствената папочна врвца во мевот на татковината, уверувајќи се дека може да се роди како некој друг. Надвор од оваа пијана приказна, од масите за договори и геостратегии, татковината мене, и нам, ни е вечна слобода, ослободена од придавки, додавки, заменки, граматички и туѓи математики. Вистината. Да, тоа ми е суштината за насušна борба. Зборувам за изворот на мојот идентитет, кого не дозволувам да го изгнатат. Од него сум, тоа што сум: Македонка, и мојата најголема тага е испеана во прекрасните стихови на Константин Миладинов:

Не, ја не можам овде да седам!

Не, ја не можам мразој да гледам!

*Дајте ми крилја ја да си мейнам
и в наши сѝр'ни да си ѝрелетинам:
на наши месѝа ја да си идам,
да видам Охрид, Сѝруѝа да видам.
Тамо зоратѝа ѝреиѝ душатѝа
и с'нце свеѝло зајдвѝиѝ в гораѝа.*

Литература:

- Славе Николовски-Катин: „Македонците во САД и Канада“ (2002).
- Славе Николовски-Катин: „Македонските православни црковни општини во Австралија, Канада и САД“ (1991).
- д-р АЛЕКСАНДАР ЛИТОВСКИ: „Јубилеен календар за егејскиот дел на Македонија“ (2008).
- МИХАЛЛО МИНОСКИ: „Прилог кон прашањето за политичката активност на македонското иселеништво во САД до 1931“.
- МИЛЕ МИХАЛЛОВ, МИХАЛЛО ГЕОРГИЕВСКИ: „Политичката активност на Македонскиот народен сојуз во САД и Канада од 1928 – 1935 година“.
- РИСТО КИРЈАЗОВСКИ: „Македонската политичка емиграција од егејскиот дел од Македонија во Источна Европа“ (1989).
- ИВАН КАТАРЦИЕВ: „Македонската политичка емиграција по Втората светска војна“ (1994).
- АЛЕКСАНДАР МАТКОВСКИ: „Македонскиот полк во Украина“.
- „ДИЈАСПОРАТА ЗА МАКЕДОНЦКИТЕ РАБОТИ“ – сведоштва на иселеници и претставници на македонското национално малцинство во соседните земји презентирани на панел-дискусиите „Дијаспората за македонските работи“ во организација на движењето “Ние сме Македонија“ интегрално пренесени во видеозапис на јутуб-каналот We Are Macedonia / playlist „Дијаспората за македонските работи“.

Vera Lalchevska is a lobbyist, writer, policy analyst and human rights defender. In 2018, she founded the Joint Representative Office to the United Nations Office in Geneva of the Worldwide Network of Macedonian NGOs, through which she lobbied for the human rights of Macedonians at the United Nations Office in Geneva. With the help of Macedonian citizens, she also launched and filed a complaint to the Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights signed by 15,000 citizens in Macedonia, who claim that their fundamental human rights to their name, identity, language and history are being violated by the “name issue” and the subsequent June 17, 2018 Greek-Macedonian Agreement. Vera holds a PhD from the Graduate Institute of International and Development Studies in Geneva on the topic “The Importance of Being Macedonian: Origins and Consequences of the ‘name issue’ between Greece and Macedonia”. Most recently, she acted as Press Officer for the United Nations Office at Geneva, covering the Human Rights Council, the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, and other Committees. Vera is a two-time recipient of the prestigious Rotary World Peace Fellowship and the Rotary Ambassadorial Scholarship, as well as of grants from the Swiss and Macedonian Governments, the Graduate Institute and Gettysburg College. She earned her Master’s in International Development Policy from Duke University and her Master’s in European Union Legal and Economic Studies from Paris I Pantheon Sorbonne / College des Hautes Etudes Europeennes ‘Miguel Servet.’ She holds a BA in Political Science and International Affairs from Gettysburg College. She lives in Geneva, Switzerland.

Проф. д-р Никола Жежев, дипломира на Филозофскиот факултет во Скопје при Институтот за историја, на кој потоа запишал постдипломски студии на насоката Историја на македонскиот народ – најнов век, и во 2000 година го одбрал магистерскиот труд под наслов „Режимот на Кралството на СХС и отпорот на македонскиот народ во Брегалничкиот округ 1918-1924 година“. Се вработил на Филозофскиот факултет во Скопје на Институтот за историја како асистент на предметот Историја на македонскиот народ – најнов век. Учесник е на повеќе конференции, семинари и проекти во Романија, Бугарија, Хрватска и Словенија. Во 2006 година ја одбрал докторската дисертација со наслов „Македонското прашање во југословенско-бугарските односи (1918-1941)“. Работи на Филозофскиот факултет во Скопје како редовен професор по предмети од научната област Историја на Македонија, Современа историја (после 1914) и Методика. Во периодот од 2009 до 2013 година бил избран за Продекан за настава на Филозофскиот факултет во Скопје.

Проф. д-р-Теон Цинго дипломирал, магистрирал и докторирал на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, Република Македонија. Завршил постдокторски студии на Универзитетот во Риека, Република Хрватска. Автор е на десетина монографии и зборници на документи. Работи како научен советник/редовен професор и раководител на Балканолошкото одделение во Институтот за национална историја во Скопје, Република Македонија. Учествовал на повеќе од 40 меѓународни конференции, семинари и тркалезни маси во 12 држави. Бил делегат од Република Македонија во Научниот комитет при International Holocaust Remembrance Alliance и визитинг професор на Универзитетот во Лајпциг. Учествовал во десетина меѓународни и национални проекти од кои најзначајни се „Verrechtlichungsprozesse“, во организација на Институтот GWZO, Лајпциг и “Oral history interviews of the Former Yugoslavia Witnesses Documentation Project in Macedonia“, во организација на United States Holocaust Memorial Museum – Washington.

Проф. д-р Тодор Чепреганов дипломираал, магистрирал и докторирал на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, Република Македонија. Негово поле на интерес е политиката на големите сили кон Македонија и Балканот во периодот по 1918 година. Истражува во Велика Британија каде работи на фондови кои се однесуваат на историјата на Македонија и на македонскиот народ. Како резултат на тие научни истражувања автор е на 55 монографии и зборници на документи. Држел предавања на студенти додипломци, последипломци и докторанти од државниот универзитет во Темпи, Аризона и Вашингтон D.C. во рамки на програмата „Study Abroad at UKIM“. Професор е на додипломски, последипломски и докторски студии на Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип и на Институтот за национална историја при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“. Во Институтот за национална историја се вработил во 1979 година, а негов директор бил од 2001 до 2012 година. Од 2013 година работи на Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип. За својата научна активност добитник е на повеќе значајни награди и признанија.

Проф д-р Иванка Василевска е вонреден професор на Правниот факултет „Јустинијан Први“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, на кој ги предава предметите: историја на правото, современа европска и македонска историја (XIX–XX век), историја на дипломатија и историја на балканските држави. Учествувала на бројни домашни и меѓународни научни собири. Свои научни трудови објавувала во повеќе домашни и меѓународни научни и стручни списанија. Таа е коавтор и автор на две книги: *Историја на правото, трет дел, Скопје, 2011* и *Версајскиот систем од 1919 година (Механизмите за доброволна размена на малцинства и нивното влијание врз Македонското прашање во првата половина од XX век), Скопје, 2016.*

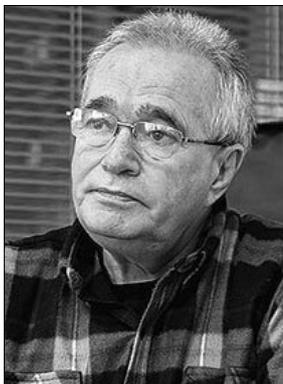

Проф. д-р Драгица Поповска е редовен професор во одделението за културна историја при Институтот за национална историја, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“. Нејзините истражувања се во областа на социокултурната антропологија и културна историја. Нејзиниот научен интерес во последните години е насочен кон истражување на македонското општество во историски и современ контекст, со посебен фокус на колективното/општествено меморирање: идеи, перцепции, практики, кои во општествени рамки се пласираат преку: националните празници, спомениците, учебниците, медиумите. Д-р Поповска е автор на седум монографии и на голем број научни трудови објавени во меѓународни научни списанија.

Vedran Obućina diplomirao je na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu; doktorand je na Sveučilištu u Regensburgu (Njemačka). Specijalizirao se za Bliski istok i islamski svijet, pročelnik je Studijske grupe za Tursku i Bliski istok u Institutu za europske i globalizacijske studije. Polja njegova znanstvenog i istraživačkog interesa su politički islam, politička semiotika islama, iranski studiji, međunarodni odnosi u islamskom svijetu, usporedba politikâ Bliskoga istoka. Govori i predaje perzijski jezik i gostujući je predavač na Filozofskom fakultetu u Rijeci. Prati utjecaj radikalnih ideologija i stranaka na razvoj demokracije, a bavi se međunarodnim odnosima i sigurnošću. Autor je knjige "Politički sustav Islamske Republike Iran", kao i niza znanstvenih članaka, analiza i izvješća, te sudionik brojnih međunarodnih konferencija. Radio je u različitim međunarodnim organizacijama, medijima i akademskim institucijama.

Проф. д-р Љубомир Цвуловски е македонски филозоф, писател, есеист и теоретичар, професор на Филозофскиот факултет во Скопје и автор на повеќе книги и стручни публикации. Дипломирал филозофија на Филозофскиот факултет во Скопје, на тема „Изворите на Бергсоновата теорија на познанието“. Магистрирал по социолошки науки на Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања во Скопје на тема: „Религијата и моралот“, а докторатот по филозофски науки го одбрал на Филозофскиот факултет во Скопје, на тема „Карл Маркс: Раѓањето на историскиот материјализам (1841-1849)“. Во периодот од 1999 до 2005 година бил раководител на Институтот за филозофија. Во периодот 1993-1994 бил член на управниот одбор на Македонскиот центар за меѓународна соработка, а во 2000 година бил избран за претседател на Универзитетскиот Сенат на „Св. Кирил и Методиј“. Предавал повеќе филозофски предмети и активно бил ангажиран во наставата на последипломските студии на следниве институти од Филозофскиот факултет: Институт за филозофија, Институт за одбранбени и мировни студии и Институт за историја на уметност со археологија. Неговиот филозофски интерес е насочен, пред сè, кон проблемот на човековата оттуѓеност, кон темелните филозофски прашања и проблемите што се непосредно поврзани со метафизичките прашања за божјото постоење, проблемот на злото, под претпоставка на божјото постоење – теодицеја/теодикеја.

Проф. др. Елка Јачева-Улчар дипломира-
ла (1991), магистрала (1998, на тема „Кус-
тендилски триод – јазична анализа) и док-
торира (2005, на тема „Топонимијата на
Тиквешијата“) на Универзитетот „Св. Кирил
и Методиј“, Скопје, Република Македони-
ја. Од 1993 до 2006 работи во Институтот
за старословенска култура – Прилеп, а од
2006 до денес во Ономастичкото одделе-
ние при Институтот за македонски јазик
„Крсте Мисирков“. Автор е на 100-ина ста-
тии посветени на македонскиот јазик, а ка-
ко коавтор се јавува и во неколку значајни
изданија за македонскиот јазик: *Старосло-*
венско-македонски речник (со грчки паралел-
ли) во 1999; *Трескавечки еухологиум* (2002),
Котиково Gospel/Кониковско еванџелие (2008),
Толковен речник на македонскиот јазик
(т. VI, 2015), *Правопис на македонскиот јазик*
(2015), *Прилози кон Кониковскиот еванџелие*
(2020).

Nevena Trajkov is a Doctoral Candidate in the Department of Politics and International Relations at Florida International University, whose research focuses on dissatisfied groups, accommodations, and consolidation in divided societies. Previously, she was a professor of political science at Eastern Michigan University, and holds a Master of Arts in Political Science, a Master of Business Administration, and certificates in Croatian literary language and writing. Her research has been presented at numerous academic conferences, including the American Political Science Association, the International Studies Association, the International Political Science Association, the Association for the Advancement of Slavic, East European and Eurasian Studies, the Canadian Political Science Association, among others. She is also a contributing author to a book series on economics and government.

Проф. д-р Стефан Влахов-Мицов дипломира и докторира на Универзитетот „Св. Климент Охридски“ во Софија, Република Бугарија. Насловот на неговата докторска дисертација е „Комуникации и видувања на Бугарите за светот на преродбата“. Од 1984 до 2004 година работел како научен соработник на Универзитетот „Св. Климент Охридски“ во Софија, додека во периодот помеѓу 2005 и 2007 година бил именуван за директор на Културно-информативниот центар на Република Македонија во Софија. Автор е на триесетина монографии на македонски и на бугарски јазик. Во 2016 година ја добил државната награда „23 Октомври“. Работи како научен советник/редовен професор во Институтот за национална историја, во Скопје, Република Македонија.

Ана Дукошка е родена во Охрид, Македонија. Во 2007 година се сели во САД. Истата година ја основа фолкорната група „Александрија“ во Њу Џерси и станува заменик-секретар во Одборот на црквата Св. Никола во Тотова, Њу Џерси. Во 2011 година е избрана за прв претставник на Обединетата Македонска Дијаспора за Њу Џерси. Во рамките на своите надлежности, организира бројни културни настани, музички концерти на македонски изведувачи и хуманитарни акции за помош на лица со посебни потреби во Македонија. Во 2018 година ја напушта ОМД и го втемелува непартиското движење „Ние сме Македонија“ кое добива поддршка од бројни организации, друштва и здруженија од иселеништвото и националното малцинство во напорите за спречување на промената на името и штетните политики во Македонија. Својот македонски активизам го реализира и со формирањето на онлајн платформа која ќе ги сервисира македонските иселеници и иселеништвото во настојувањата за помасовно обединување, под името „Македонците во светот“ која треба да биде поставена до пролет 2021 година.

Sunakladnici

Makedonski kulturni forum, Pula
“Josip Turčinović”, Pazin

Prijelom i grafička oprema
Aldo Kliman

Preređivanje elektronskog izdanja zbornika
dovršeno u ožujku 2021.

ODRŽANI MEĐUNARODNI OKRUGLI STOLOVI
MAKEDONSKOG KULTURNOG FORUMA
od 2008. do 2019. godine

U SLAVU JEZIKÂ / U SLAVU MAKEDONSKOG JEZIKA
Konikovsko jevanđelje

I SUNCE JE ZVIJEZDA
*Makedonska nacionalna manjina u Egejskoj i Pirinskoj Makedoniji
u kontekstu europskih integracija*

MAKEDONIJA NA JEDNOM MJESTU
*Integritet i integracija islamiziranih Makedonaca – Torbeša i Goranaca
u suvremeno makedonsko društvo, s posebnim osvrtom na položaj
Torbeša i Goranaca u Republici Hrvatskoj*

MAKEDONIJA JE MOJE IME
*Uloga makedonske dijaspore i podijeljene Makedonije
u povezivanju makedonskog nacionalnog bića*

140 GODINA OD ROĐENJA GOCE DELČEVA
Makedonija u 20. stoljeću

MAKEDONIJA: IDENTITET, SUVERENITET, SLOBODA
Glasnost za Makedoniju!

